๔๗๐ ปี
สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและโปรตุเกส

327.5930469
ส 733
ฉ. 1

กระทรวงศึกษาธิการ

ภาพจากปก : แผนที่จากหนังสือ แอตลาส ค.ศ. ๑๕๑๗ นักสำรวจแผนที่ชาวโปรตุเกส ชื่อ เฟอรเนา วาซ ดูราดู เป็นผู้จัดทำ แสดงที่ตั้งของราชอาณาจักรสยาม

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
กรมวิชาการ

หนังสืออ่านเพิ่มเติมวิชาประวัติศาสตร์

เรื่อง

๔๗๐ ปี สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและโปรตุเกส

แปลจาก

Thailand and Portugal
470 Years of Friendship

ของ

Calouste Gulbenkian Foundation

ลินจง สุวรรณโภคิน
ผู้แปล

กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ

Thailand and Portugal 470 Years of Friendship

by António da Silva Rego, Luís de Matos, Alberto Iria and Hélder de Mendonça e Cunha

Copyright © 1982 by Calouste Gulbenkian Foundation

All rights reserved

หนังสือแปล
อันดับที่ ๔๘
สาขา ประวัติศาสตร์

เอกสารในภาคผนวก เรื่อง ข่าวการเสด็จประพาสโปรตุเกสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากหน้าแรกของหนังสือพิมพ์โปรตุเกส และการปรับปรุงหมู่บ้านโปรตุเกสได้รับอนุญาตลิขสิทธิ์จากกรมศิลปากร

ลิขสิทธิ์เป็นของกระทรวงศึกษาธิการ
กรมวิชาการพิมพ์เป็นภาษาไทย ใน พ.ศ. ๒๕๓๑

เลขหมู่ 327.5930469
ส733
ฉ.1
เลขทะเบียน

พิมพ์แจกครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๓๑
จำนวน ๑๐,๕๐๐ เล่ม

ISBN 974 - 10 - 0550 - 4

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
030397

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกรมวิชาการได้จัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมวิชาประวัติศาสตร์ เรื่อง "๔๗๐ ปี สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและโปรตุเกส" สำหรับระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป โดยแปลจากหนังสือ "Thailand and Portugal 470 Years of Friendship" ซึ่งจัดพิมพ์โดยมูลนิธิ Calouste Gulbenkian กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๓๐

(นายเอกวิทย์ ณ ถลาง)
รองปลัดกระทรวง รักษาราชการแทน
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

คำนำ

คณะกรรมการจัดทำหนังสือแปล กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีนายสาโรช บัวศรี เป็นประธาน ได้พิจารณาเห็นว่าหนังสือ "Thailand and Portugal 470 Years of Friendship" จัดพิมพ์โดยมูลนิธิ Calouste Gulbenkian เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์อันยาวนานระหว่างประเทศไทยกับประเทศโปรตุเกส และยังกล่าวถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของชาติไทยในอดีตในสายตาของชาวตะวันตกที่เข้ามาเกี่ยวข้องในเมืองไทยอีกด้วย ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษา ครูอาจารย์ นักวิชาการ และผู้สนใจทางประวัติศาสตร์ทั่วไปมาก จึงได้มอบหมายให้ นางลินจง สุวรรณโภคิน เป็นผู้แปลให้ชื่อภาษาไทยว่า "๔๗๐ ปี สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและโปรตุเกส" และแต่งตั้ง นางแม้นมาส ชวลิต เป็นผู้ตรวจขั้นสุดท้าย กรมวิชาการจัดพิมพ์เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมวิชาประวัติศาสตร์ในระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป

กรมวิชาการขอขอบคุณคณะกรรมการจัดทำหนังสือแปล มูลนิธิ Calouste Gulbenkian และสถานทูตโปรตุเกสที่ได้อนุญาตลิขสิทธิ์การแปลหนังสือเล่มนี้ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

(นายวินัย เกษมเศรษฐ)
รองอธิบดี รักษาราชการแทน
อธิบดีกรมวิชาการ

คำชี้แจง

หนังสือเรื่อง "๔๗๐ ปี สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและโปรตุเกส" นี้ แปลมาจากฉบับภาษาอังกฤษ ชื่อ Thailand and Portugal 470 Years of Friendship ของมูลนิธิ Calouste Gulbenkian ซึ่งได้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นเพื่อร่วมในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี ของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีนางลินจง สุวรรณโภคิน เป็นผู้แปล และนางแม้นมาส ชวลิต เป็นผู้ตรวจ หนังสือเล่มนี้เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ฉบับแรกที่คณะกรรมการจัดทำหนังสือแปลได้พิจารณาคัดเลือกมาดำเนินการแปล เนื้อหากล่าวถึงประวัติการติดต่อระหว่างไทยและโปรตุเกสตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน ซึ่งนอกจากจะให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ไทยในเรื่องการติดต่อต่างประเทศแล้ว นักเรียน นักศึกษา ครู อาจารย์ ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้อาจใช้ประกอบการเรียนการสอนรายวิชา ส ๐๒๑ หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ ได้อีกด้วย นอกจากนั้นหนังสือเล่มนี้ยังเป็นเอกสารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพราะผู้บันทึกเป็นผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ยุคนั้น ๆ เอกสารบางฉบับเป็นหนังสือราชการโต้ตอบ และรายงานทางราชการ ซึ่งมีรายละเอียดบางอย่างที่ฝ่ายไทยไม่มี โดยเฉพาะในด้านการสร้างสัมพันธภาพระหว่างไทยกับโปรตุเกส และสภาพสังคมไทยในยุคนั้น

อย่างไรก็ดี แม้ว่าเรื่องราวในหนังสือเล่มนี้เขียนโดยชาวต่างประเทศจำนวนหลายคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องในเมืองไทย ข้อเขียนเหล่านั้น ช่วยให้ผู้อ่านได้ทราบเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในวงกว้าง

แต่มีข้อเสนอแนะว่าในการใช้หนังสือแปลเล่มนี้ ผู้อ่านควรอ่านด้วยความระมัดระวังและพิจารณาข้อเท็จจริงจากเอกสารประวัติศาสตร์อื่น ๆ ด้วย เนื่องจากเรื่องบางเรื่อง ผู้เขียนเขียนตามคำบอกเล่าและตามความเข้าใจของเขาเอง อาจมีความเข้าใจผิดและได้รับข้อมูลไม่ครบถ้วน ไม่ถูกต้อง เพื่อให้หนังสือเล่มนี้อำนวยประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษา ครู อาจารย์ และผู้สนใจทางประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น คณะกรรมการจึงได้พิจารณานำเอกสารสำคัญอื่น ๆ หรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโปรตุเกสบางเรื่องซึ่งเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ของฝ่ายไทยมาแสดงไว้ในภาคผนวกของหนังสือเล่มนี้ด้วย

ขอขอบคุณกรมศิลปากรที่ได้อนุญาตให้นำเรื่องข่าวการเสด็จประพาสโปรตุเกสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากหน้าแรกของหนังสือพิมพ์โปรตุเกส แปลโดย นางสาวนันทิยา สว่างวุฒิธรรม นักวิชาการวัฒนธรรม ๕ ฝ่ายวิชาการและบริการการศึกษา ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย และเรื่องการปรับปรุงหมู่บ้านโปรตุเกสของกองโบราณคดี รวมทั้งเอกสารซึ่งเก็บไว้ ณ กองหอสมุดแห่งชาติ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ มาลงพิมพ์ไว้ในที่นี้ ขอบคุณข้าราชการในกองโบราณคดีที่ได้ร่วมมือในการเขียนเรื่องราวและคัดเลือกภาพการปรับปรุงหมู่บ้านโปรตุเกส ข้าราชการในกองหอสมุดแห่งชาติที่อำนวยความสะดวกในการถ่ายสำเนาเอกสารโบราณจากแผ่นไมโครฟิล์ม นางสาวนันทิยา สว่างวุฒิธรรม ที่ได้ร่วมมือในการคัดเลือกเอกสาร และช่วยอ่านชื่อบุคคลและสถานที่ซึ่งเป็นภาษา

โปรตุเกส รวมทั้ง นายระวิ ฤกษ์จำนง ที่ปรึกษาเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงบอนน์ ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน ที่ได้ให้คำแนะนำปรึกษาด้านการอ่านออกเสียงภาษาโปรตุเกส

จึงหวังว่าผู้อ่านจะได้รับประโยชน์จากหนังสือเล่มนี้อย่างเต็มที่

(นายสาโรช บัวศรี)

ประธานคณะกรรมการจัดทำหนังสือแปล

สารบัญ

หน้า

บทนำ ๑๓

บทสังเขปการศึกษา เรื่อง
สัมพันธไมตรีระหว่างลูโซและสยาม
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๕๔ ถึงสมัยปัจจุบัน
โดย อันโตนิโอ ดา ซิลวา เรกู ๑๗

เอกสารโปรตุเกสชุดแรกเกี่ยวกับสยาม
โดย หลุยส เดอ มาตุส ๖๒

เอกสารโปรตุเกสสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๑
เลือกเฉพาะที่เกี่ยวกับกรุงสยาม
โดย อัลเบรโต อิริอา ๘๗

การพระราชทานที่ดินให้แก่
ชาวโปรตุเกส พ.ศ. ๒๓๖๓
โดย เอลเดอ เด เมนดอนซา อี คุนยา ๑๒๓

ภาคผนวก

ภาคผนวก ๑ พระราชสาสน์กรุงโปรตุคอลถึงกรุงสยาม
จ.ศ. ๑๒๒๐ (พ.ศ. ๒๔๐๑) ๑๓๓

หน้า

ภาคผนวก ๒ พระราชสาสน์ถึงกรุงโปรตุคอล

เรื่อง ตอบรับพระราชสาสน์กรุงโปรตุคอล จ.ศ. ๑๒๒๐ (พ.ศ. ๒๔๐๑).....๑๓๖

ภาคผนวก ๓ สัญญาระหว่างไทยกับโปรตุเกส พ.ศ. ๒๔๐๑ ๑๔๐

ภาคผนวก ๔ หนังสือกงสุลโปรตุเกสถึงเจ้าพระยาภานุวงษมหาโกษาธิบดี

เรื่อง ส่งบัญชีรายชื่อและจำนวนคนในบังคับโปรตุเกส เพื่อขอหนังสือสำคัญในการคุ้มกันการถูกผูกปี้ และเพื่อสิทธิพิเศษในทางการศาล.....๑๖๕

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดีถึงกงสุลโปรตุเกส

เรื่อง คืนเงินค่าผูกปี้ให้แก่จีนในบังคับโปรตุเกส และชี้แจงเรื่อง การไม่ออกหนังสือคุมการผูกปี้ให้แก่จีนลูกจ้างสถานกงสุล เนื่องจากไม่ใช่จีนในบังคับโปรตุเกส.....๑๖๕

ภาคผนวก ๕ ลายพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป็นพระราชโทรเลข ทรงมีไปถึงพระราชินีโปรตุเกสทรงอำลาและขอบพระทัยสำหรับการต้อนรับอย่างอบอุ่น.....๑๗๑

หน้า

คำแปลพระราชโทรเลขฉบับภาษาฝรั่งเศส
จากเมืองเอสตูริล
ลงวันที่ ๒๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐).....๑๗๑

พระราชโทรเลขภาษาฝรั่งเศสของพระราชชนนี
มาเรีย เปีย กราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕..... ๑๗๒

ลายพระหัตถ์พระราชโทรเลข
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงมีไปถึงพระราชชนนี (ควีนมาเรีย เปีย)..... ๑๗๒

คำแปลพระราชโทรเลขถึงควีนมาเรีย เปีย
ลงวันที่ ๒๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐) เป็น
ภาษาฝรั่งเศส.....๑๗๒

ภาคผนวก ๖ ร่างพระราชสาสน์ตั้งอัครราชทูตไทยประจำ
ประเทศโปรตุเกส ในสมัยรัชกาลที่ ๕.....๑๘๒

ภาคผนวก ๗ ร่างพระราชสาสน์พระบาทสมเด็จ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตอบสมเด็จพระเจ้าดอง
มานูเอล ที่ ๒ แห่ง กรุงโปรตุเกส
เรื่อง พระราชบิดาสวรรคต.....๑๘๙

หน้า

คำแปลพระราชสาสน์ของพระบาทสมเด็จ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นภาษาอังกฤษ
เดือน กันยายน ค.ศ. ๑๙๐๘ ..... ๑๘๙

ภาคผนวก ๘ สำเนาพระราชสาสน์ ตั้งอัครราชทูต
ประจำโปรตุเกส สมัยรัชกาลที่ ๖ ..... ๑๙๔

คำแปลพระราชสาสน์ของพระบาทสมเด็จ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นภาษาอังกฤษ ๑๙๔

ภาคผนวก ๙ ข่าวการเสด็จประพาสโปรตุเกส
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จากหน้าแรกของหนังสือพิมพ์โปรตุเกส ๒๐๑

ภาคผนวก ๑๐ การปรับปรุงหมู่บ้านโปรตุเกส ๒๑๗

บทนำ

เพื่อเป็นการตอบสนองคำแนะนำของเอกอัครราชทูตโปรตุเกสประจำประเทศไทย คือ **ดร. โจเซ เอดดูอารดู เด เมลโล กูเวยา** (José Eduardo de Mello Gouveia) มูลนิธิกาลูสท กุลเบงเกียน จึงมีความปรารถนาจะร่วมในการฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปีของกรุงรัตนโกสินทร์ ในฐานะที่เป็นราชธานีของประเทศไทยยุคใหม่

มูลนิธิจึงตัดสินใจขอความร่วมมือจากบรรดานักประวัติศาสตร์โปรตุเกสหลายคนที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี ให้ทำหนังสือขึ้นมาเล่มหนึ่ง ซึ่งจะช่วยเน้นให้เห็นถึงประวัติของการติดต่อระหว่างประเทศโปรตุเกส และราชอาณาจักรสยามเก่าแก่นับแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๑

มูลนิธิขอขอบคุณคณาจารย์ของสถาบันประวัติศาสตร์แห่งโปรตุเกส โดยเฉพาะต่อประธานสถาบัน คือ **ศาสตราจารย์โจอากิง เวริสซิโม เซเรา** (Joaquim Veríssimo Serrão) **ศาสตราจารย์ อันโตนิโอ ดา ซิลวา เรกู** (António da Silva Rego) และ **ดร. อัลเบรโต อิริอา** (Alberto Iria) การคัดเลือกเอกสารตัวเขียนต่าง ๆ ของโปรตุเกสเกี่ยวกับประเทศสยาม เป็นผลสำเร็จเรียบร้อยลงเป็นครั้งแรกโดย**ศาสตราจารย์อันโตนิโอ บันยา เด อันดราเด** (António Banha de Andrade) เราหวังว่าจะจัดพิมพ์เอกสารชุดนี้แยกเป็นอีกเล่มหนึ่งต่างหากได้ในไม่ช้านี้

ทางมูลนิธิขอขอบคุณในความช่วยเหลือของ **ศาสตราจารย์หลุยส เดอ มาตุส** (Luis de Matos) และ **ดร. เอลเดอ เด เมนดอนซา อี คุนยา** (Hélder de Mendonça e Cunha) อดีตเอกอัครราชทูตโปรตุเกสประจำประเทศไทย ที่อนุญาตให้พิมพ์บทความของท่านที่ลงในวารสารของสยามสมาคม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔

ขอขอบคุณ **ดร. มาริโอ เมสกิตา** (Mário Mesquita) บรรณาธิการหนังสือพิมพ์โปรตุเกส ชื่อ *ดิอาริโอ เด โนติสสิอัส* (Diário de Notícias) ที่อนุญาตให้นำภาพถ่ายการเสด็จพระราชดำเนินเยือนโปรตุเกส ซึ่งถือว่าเป็นประวัติศาสตร์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓

สุดท้ายนี้ มูลนิธิขอขอบคุณเอกอัครราชทูต **โจเซ เอดดูอารดู เด เมลโล กูเวยา** ที่ได้สนับสนุนอย่างเต็มใจยิ่ง และในความกรุณาของท่านที่อนุญาตให้เราใช้ภาพถ่ายทางราชการของสถานเอกอัครราชทูตโปรตุเกส ที่กรุงเทพ ฯ ด้วย

นางสาวอันนา วิเซนต์ (Ana Vicente) เป็นผู้แปลบางส่วนเป็นภาษาอังกฤษ และช่วยตรวจแก้ไขบางส่วน เราขอขอบคุณในความร่วมมืออย่างเต็มความสามารถของเธอด้วย

มูลนิธิกาลูสท กุลเบงเกียน หวังว่าหนังสือเล่มนี้คงไม่เพียงแต่จะช่วยสนับสนุนความเข้าใจอันดีในประวัติศาสตร์การติดต่อกันระหว่างประเทศไทยและโปรตุเกสเท่านั้น แต่จะเป็นการเริ่มต้น

ของการค้นคว้าของนักวิชาการผู้รอบรู้ทั้งชาวไทยและชาวโปรตุเกส ผู้มีความสนใจในประวัติความเป็นมาของมิตรภาพที่มีมานานถึง ๔๗๐ ปีนี้ด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ
ทรงเยือนพิพิธภัณฑ์รถม้า กรุงลิสบอน พ.ศ. ๒๕๐๓

บทสังเขปการศึกษา เรื่อง สัมพันธไมตรีระหว่างลูโซและสยาม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๕๔ ถึงสมัยปัจจุบัน

โดย นายอันโตนิโอ ดา ซิลวา เรกู (António da Silva Rego)

ใน พ.ศ. ๒๕๒๒ เมื่อยังอยู่ที่เมืองมาเก๊า ข้าพเจ้าจัดพิมพ์หนังสือขึ้นเล่มหนึ่งชื่อ *"บทสังเขปการศึกษา: เรื่องราวเกี่ยวกับสัมพันธ-ไมตรีระหว่างลูโซและสยาม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๕๔ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๓"* มาเก๊า, อิมเพรนซา นาซิยองนัล, ๒๕๒๒, ๒๘ หน้า (A Short Survey of Luso-Siamese : Relations 1511-1900, Macau, Imprensa Nacional, 1979, 28 pp.)

เรื่องราวทั้งนี้ได้อาศัยหลักฐานจากเอกสารที่เก็บไว้ ณ หอจดหมายเหตุประวัติศาสตร์แห่งเมืองมาเก๊า

ข้าพเจ้าได้จัดแบ่งหนังสือเป็นบทสั้น ๆ ๕ บทดังนี้คือ

๑) ยุคเริ่มต้นของพุทธศตวรรษ ที่ ๒๑ เมืองกัว พ.ศ. ๒๐๕๓ เมืองมะลักกา พ.ศ. ๒๐๕๔ เมืองมาเก๊า พ.ศ. ๒๑๐๐

๒) ความคืบหน้าในการติดต่อกันในระยะต่อมา พ่อค้า ตัวแทนทางศาสนา พุทธศตวรรษที่ ๒๒ พระเจ้ากรุงสยามพระราชทานเงินกู้แก่มาเก๊า

๓) โปรตุเกสเสื่อมอำนาจ พุทธศตวรรษที่ ๒๓ การติดต่อ

น้อยลง การค้าขายลดลง

๔) การฟื้นฟูสัมพันธไมตรีที่มีมาแต่เดิม พุทธศตวรรษที่ ๒๔ สนธิสัญญาที่ยังค้างอยู่ โรงสินค้าโปรตุเกส (พ.ศ. ๒๓๖๓) ความสัมพันธ์และมิตรภาพอันดีระหว่างมาเก๊าและกรุงสยาม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๓ - ๒๔๔๓

๕) บทส่งท้ายบทสังเขปเรื่องราวฉบับนี้ เป็นการคัดย่อมาจากหนังสือเล่มเล็กที่ข้าพเจ้าเขียนมาแล้วเล่มหนึ่งก่อนหน้านี้ เพิ่มเติมเนื้อเรื่องให้ถึงสมัยปัจจุบัน ซึ่งข้าพเจ้าได้ค้นคว้าจากเอกสารที่กระทรวงการต่างประเทศของประเทศโปรตุเกส

๑. ระยะแรกเริ่ม

หลังจากที่เข้ายึดครองเมืองมะลักกาได้ใน พ.ศ. ๒๐๕๔ แล้ว **อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ** (Afonso de Albuquerque) ก็จัดสถาปนาสัมพันธไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งหลายทันที เป็นธรรมดาที่กรุงสยามก็เป็นประเทศหนึ่งอยู่ในกลุ่มประเทศแรก ๆ ที่โปรตุเกสมาติดต่อด้วย เมื่อพระเจ้ากรุงสยามในเวลานั้น ทรงทราบว่าผู้ใดเป็นผู้ปกครองคนใหม่ของเมืองมะลักกา ก็ได้ส่งทูตผู้แทนพระองค์คนหนึ่งออกไปติดต่อ อัลบูเคอร์กเคอได้ต้อนรับทูตนั้นด้วยตนเอง และตัดสินใจส่งทูตคือ **อันโตนิโอ เด มิรันดา เด อาเซเวโด** (António de Miranda de Azevedo) เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อนำของเข้ามาถวาย พร้อมกับสั่งให้เข้ามาจัดทำสัญญาทางการค้ากับกรุงสยามด้วย ทูตในครั้งกระนั้นประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติงานเป็นอย่างดี

นักประวัติศาสตร์ชาวโปรตุเกส ชื่อ **กาสปาร์ กอเรยา** (Gaspar Correia) กล่าวว่า มิรันดา เด อาเซเวโด ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งทรงให้เขาได้ชมช้างเผือกด้วย พระเจ้ากรุงสยามเองก็ทรงชื่นชมเป็นอันมากที่ใคร ๆ รู้จักพระองค์ท่านในฐานะเป็น "พระเจ้าช้างเผือก" เมื่อราชทูตเดินทางกลับไปยังมะลักกา พระเจ้ากรุงสยามก็พระราชทานของขวัญอันมีค่าต่าง ๆ ไปเป็นอันมาก เช่น ระฆังชุดหนึ่งชนิดที่มีไม้ตี ในจำนวนนี้มีอยู่สองใบเป็นระฆังใหญ่ใช้สำหรับเวลามีสงคราม เพราะมีเสียงทุ้ม ต่ำ ทำให้เกิดความหวาดหวั่นน่าเกรงขาม และสลดหดหู่ใจ[๑]

นักประวัติศาสตร์ชาวโปรตุเกสอีกผู้หนึ่งก็กล่าวถึง **อันโตนิโอ เด ไปวา** (António de Paiva) ว่าเคยเดินทางมายังกรุงสยาม และทำตัวให้เป็นที่โปรดปรานในราชสำนักสยามมากจนกระทั่งกล้าที่จะกราบบังคมทูลเรื่องราวทางศาสนาแก่พระเจ้ากรุงสยามได้ เขาไม่ยอมหยุดยั้งเพียงเท่านั้น นักประวัติศาสตร์คนเดียวกันนี้ คือ **มานูเอล เด ฟาไรยา อี โซซา** (Manuel de Faria e Sousa) ยังกล่าวด้วยว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงรับศีลล้างบาปเป็นคริสต์ศาสนิกชน และได้รับพระนามว่า **ดอง จูอาว** (Dom João)[๒] เป็นที่แน่ชัดว่า เรื่องเช่นนี้นับเป็นเหตุการณ์อันพิเศษอย่างยิ่ง ถึงกับบันทึกไว้ว่าเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๗ แต่ก่อนหน้านี้ทางกรุงสยามเคยมีพวกพ่อค้าชาวโปรตุเกสมาจากเมืองกัวในประเทศอินเดีย และจากเมืองมะลักกาในประเทศมาเลเซีย เข้ามาติดต่อค้าขายอยู่ก่อนแล้ว

จดหมายที่ผู้บังคับการเรือ**มารติง อาฟองโซ เด เมโล อี กาสตรู**

(Martim Afonso de Melo e Castro) เขียนไปถวายพระเจ้ากรุงโปรตุเกส ระบุข้อความว่า ใน พ.ศ. ๒๑๐๘ มีชาวโปรตุเกสกว่าสองพันคน เข้ามาอยู่ทางตะวันออก คือ ในจีน พะโค (ทางใต้ของประเทศพม่า) เบงกอล โอริสสา และสยาม คนเหล่านั้นเมื่อไม่อาจหางานทำได้ ในอินเดีย ก็เดินทางต่อไปยังที่อื่น ๆ ที่คิดว่าจะหางานเลี้ยงชีพได้ดีกว่า บ้างก็ยอมทำงานอยู่กับเจ้าเมืองที่เป็นชาวมุสลิม จนกลายเป็นมุสลิมไปก็มี

ในช่วงเวลานี้เอง คือ ราว พ.ศ. ๒๑๐๙ พวกบาทหลวงโดมินิกันก็เข้ามาถึงกรุงสยามและตั้งสำนักสอนศาสนาขึ้น พวกบาทหลวงเหล่านี้ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากพวกพ่อค้าชาวโปรตุเกส และจากเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ซึ่งจัดหาที่พักอาศัยให้ด้วย ชื่อของคณะบาทหลวงที่เข้ามาในครั้งนั้นเท่าที่บันทึกไว้ มี**บาทหลวงเจโรนิมู ดา ครูส** และ**บาทหลวงเซบาสติอาว ดู กานตู** (Jerónimo da Cruz และ Sebastião do Canto) ทั้งสองท่านนี้มาจากเมืองมะลักกา พวกชาวมุสลิมในขณะนั้นก็เช่นเดียวกับชาวมุสลิมในที่อื่น ๆ ที่พยายามขัดขวางคณะสอนศาสนานี้อยู่ตลอดเวลา และมีเรื่องวิวาทกับชาวโปรตุเกส บาทหลวงทั้งคู่พยายามเข้าไปไกล่เกลี่ยเพื่อให้มีไมตรีกัน พวกมุสลิมคอยจังหวะนี้อยู่แล้ว จึงทำร้ายบาทหลวงทั้งสอง จนกระทั่งบาทหลวงเจโรนิมู ดา ครูส ถึงแก่ความตาย และบาทหลวงเซบาสติอาวบาดเจ็บสาหัส

เมื่อพระเจ้ากรุงสยามทรงทราบเหตุการณ์ ก็ทรงมีพระบรมราชโองการให้ลงโทษอย่างหนักแก่ผู้ก่อเหตุ แต่บาทหลวงเซบาสติอาว

อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ (จากหนังสือ *เรื่องเกี่ยวกับอินเดีย* โดยกาสปาร์ กอเรยา เล่ม ๒ หน้า ๖)

กลับทูลขอพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้กระทำผิดเหล่านั้นเสีย พระเจ้ากรุงสยามทรงซาบซึ้งในความไม่พยาบาทของบาทหลวงผู้ถูกทำร้ายนี้เป็นอย่างยิ่ง

ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ คือ ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๒๑ - ๒๑๒๓ โปรตุเกสตกอยู่ใต้อำนาจของราชอาณาจักรสเปน พระเจ้าฟิลิปที่ ๒ ของสเปนได้พระราชทานคำสัตย์ปฏิญาณว่าจะปกครองประเทศโปรตุเกสเสมือนหนึ่งพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส แต่ต่อมาก็มีเหตุการณ์ที่ส่อเค้าว่าจะเกิดความยุ่งยากอีกนานัปการ ในขณะเดียวกันนั่นเองก็มีเหตุใหญ่หายนะแก่การค้าและการเดินเรือทางตะวันออกไกลของโปรตุเกส คือ ในพ.ศ. ๒๑๘๔ บริษัท ดัตช์อิสอินเดีย ของฮอลันดาได้เข้ายึดเมืองมะลักกาที่ชาวโปรตุเกสเข้าครอบครองมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๕๔ เหตุการณ์นี้ก่อให้เกิดปัญหาเป็นอย่างมากในการติดต่อไปมาระหว่างเมืองมาเก๊าและเมืองกัว มีผลกระทบกระเทือนมาถึงกรุงสยามด้วย คือ พวกดัตช์ได้ไล่ชาวโปรตุเกส ซึ่งเคยมีฐานะเป็นผู้นำทางการค้าขายอยู่ในกรุงสยามออกไปได้ นอกจากนั้น ในพ.ศ. ๒๑๖๕ พวกดัตช์ยังได้พยายามเข้ายึดเมืองมาเก๊าอีกด้วย แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

ถึงแม้จะมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นในช่วงนี้ แต่ทว่าสัมพันธ-ไมตรีระหว่างกรุงสยามกับเมืองกัวและกรุงสยามกับเมืองมาเก๊าก็ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป อย่างไรก็ตามก็สมควรจะกล่าวเพิ่มเติมไว้ด้วยว่าในระยะเวลานี้เองชาวโปรตุเกสต้องยอมสูญเสียอำนาจในตะวันออกไกลให้แก่พวกดัตช์ และต่อมาก็ต้องยอมให้แก่อังกฤษด้วย

๒. ความคืบหน้าในการติดต่อกันในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ พระเจ้ากรุงสยามพระราชทานเงินกู้ให้แก่เมืองมาเก๊า

ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ทั้งพระเจ้ากรุงสยามและพระเจ้ากรุงอังวะส่งทูตไปยังเมืองกัว ทั้งสองพระองค์ไม่สู้จะเป็นมิตรที่ดีต่อกันนัก ฉะนั้น ต่างก็ทรงปรารถนาที่จะเรียกร้องความเห็นใจจากพ่อค้าต่างชาติ พระเจ้ากรุงสยามพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ชาวโปรตุเกสสร้างป้อมและโรงสินค้าที่เมืองท่าเมาะตะมะ แต่พระเจ้ากรุงอังวะกลับทรงอ้างว่า เมืองนี้เป็นของพระองค์[๕]

อุปราชโปรตุเกสที่เมืองกัว คือ **เจโรนิมู เด อาเซเวโด** (Jerónimo de Azevedo) ส่งบาทหลวงโดมินิกันองค์หนึ่งเป็นผู้แทนของตนเดินทางเข้ามายังกรุงสยาม คือ **บาทหลวงฟรานซิสโก ดา อานุง ซิอาเซา** (Francisco da Anunciação) ท่านผู้นี้ออกเดินทางจากเมืองกัวมาเมื่อวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๑๕๙ พร้อมกับทูตชาวสยาม หลังจากมาถึงกรุงศรีอยุธยาได้เพียง ๒-๓ วัน พระเจ้ากรุงสยามก็โปรดเกล้าฯ ให้บาทหลวงตลอดจนมิชชันนารีต่างชาติคนอื่น ๆ ที่เข้ามาอยู่ในราชสำนักกรุงสยามในขณะนั้นเข้าไปร่วมในงานเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๒๕ พรรษา ที่ทรงจัดขึ้นนอกพระนคร ชาวฮอลันดาและชาวอังกฤษก็ได้รับเชิญไปในงานครั้งนี้ด้วย ในท่ามกลางมหาสมาคมที่เข้าเฝ้าในขณะนั้น พระเจ้ากรุงสยามรับสั่งด้วยพระสุรเสียงอันดังแก่ราชเลขานุการว่า *"จงบอกแก่บาทหลวงฟรานซิสโก ดา อานุงซิอาเซาว่า เราจะมีความยินดีเป็นที่ยิ่ง ถ้าท่านอุปราชจะส่งกองทัพมาช่วยเรา*

เอาดินแดนของเรากลับคืนมาให้ได้"

ในวาระที่ได้เข้าเฝ้านั้นเอง บาทหลวงอานุงซิอาเซา ก็ได้ถวายคำขอร้องของอุปราชแห่งอินเดียว่า ขอมิให้พระเจ้ากรุงสยามต้อนรับชาวฮอลันดาเข้ามาอยู่ในพระราชอาณาจักร เพราะคนพวกนี้เป็นทั้งกบฏและโจรสลัด อุปราชเมืองกัวขอกราบบังคมทูลให้ทรงทราบเนื่องจากพวกดัตช์ได้ต่อสู้เพื่อเป็นอิสระจากสเปนและได้โจมตีเรือโปรตุเกสในทะเลหลวงด้วย (๖)

พระเจ้ากรุงสยามทรงมีพระราชดำรัสตอบทูตว่า พระองค์ไม่ทรงมีเหตุผลอันใดที่จะทรงขับไล่ชาวฮอลันดา กับทั้งรับสั่งให้เป็นที่เข้าใจด้วยว่าปัญหาเช่นนั้นมิได้เกี่ยวข้องกับสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศโปรตุเกสและกรุงสยามแต่อย่างไรเลย

นักประวัติศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องเมืองมาเก๊า คือ **มองตาลตู เด เจซูส** (Montalto de Jesus) เขียนไว้ว่า ด้วยเกียรติภูมิทางทหารของชาวโปรตุเกสหลังจากที่ได้ทำสัญญาทางไมตรีระหว่างกันในพ.ศ. ๒๑๕๙ แล้ว พระเจ้ากรุงสยามจึงทรงตั้งกองทหารโปรตุเกสขึ้นเป็นกองทหารรักษาพระองค์ในกรุงศรีอยุธยา ทหารเหล่านี้ได้แต่งงานกับหญิงพื้นเมืองและตั้งถิ่นฐานของพวกโปรตุเกสขึ้น ซึ่งบรรดาคณะบาทหลวงและพ่อค้าจากเมืองมาเก๊าได้มีส่วนช่วยสร้างความเจริญให้มาก (๗)

ใน พ.ศ. ๒๑๘๒ อุปราชแห่งกรุงสยามได้ขอให้พ่อค้าชาวโปรตุเกสช่วยส่งหนังสือไปยังผู้ว่าราชการเมืองมะลักกา เมื่อข่าวนี้ทราบไปถึงเมืองมาเก๊า ข้าหลวงใหญ่หรือผู้ว่าราชการเมืองมาเก๊า

ในขณะนั้น คือ **ดอง เซบาสติอาว โลโบ ดา ซิลเวรา** (Don Sebastião Lobo da Silveira พ.ศ. ๒๑๘๑ - ๒๑๘๘) ก็ถือโอกาสส่ง **ฟรานซิสโก เด อากิอาร อีวังเจลู** (Francisco de Aquiar Evangelho) เป็นผู้แทนส่วนตัวของเขาเข้ามายังกรุงสยาม คณะผู้แทนนี้ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติตามหน้าที่เป็นอย่างดี ชาวสยามเองถึงกับขอให้ส่งคณะเผยแพร่ศาสนาเข้ามา [๘] แต่ต่อมาภายหลังพวกคริสเตียนก็กลับถูกประหัตประหาร นอกจากนั้นก็ยังมีเรื่องขัดแย้งเกิดขึ้นมากมายระหว่างคณะบาทหลวงโปรตุเกสกับคณะบาทหลวงฝรั่งเศส

ข้อเท็จจริงเดิมมีอยู่ว่า ชาวโปรตุเกสหรืออาจจะเป็นบรรดาชาวยุโรปที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น คงแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันราวพ.ศ. ๒๑๘๔ หรือ พ.ศ. ๒๑๘๕ ชาวโปรตุเกสกับชาวฮอลันดายังคงไม่ถูกกันอยู่ ซึ่งก็เป็นเรื่องที่เหมือน ๆ กันหรือเกือบ ๆ จะเป็นเช่นเดียวกันระหว่างชาวโปรตุเกสกับชาวอังกฤษด้วย ฉะนั้น ก็เป็นธรรมดาที่ชาวสยามเองก็ไม่รู้ว่าจะเชื่อฝ่ายใดดี

ใน พ.ศ. ๒๒๐๓ พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงแสดงออกอย่างเห็นได้ชัดแจ้งว่าทรงโปรดปรานชาวมาเก๊าเป็นยิ่งนัก มองตาลตู เด เจซูส (Montalto de Jesus) ถึงกับเขียนเอาไว้ว่า "พระเจ้ากรุงสยามนั้นยังทรงยึดมั่นในสัมพันธไมตรีอันแน่นแฟ้นกับคณะมนตรีแห่งเมืองมาเก๊า ในพ.ศ. ๒๒๐๓ ถึงกับทรงให้ความช่วยเหลือโดยพระราชทานการกู้ยืมในรูปเงินแท่ง และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ของกรุงสยามให้แก่มาเก๊าซึ่งเมื่อก่อนหน้านี้ไม่นานนักระหว่างที่ได้ทำมาค้าขายกับญี่ปุ่นอยู่อย่างสมบูรณ์พูนสุขนั้น ผู้ที่เดินทางไปมาที่เมืองนี้ผู้หนึ่งเล่าว่า

มั่งคั่งมากเสียจนกระทั่งเกือบจะปูถนนแทบทุกสายด้วยแท่งเงินทีเดียว" นักเดินทางผู้นั้นเป็นชาวอิตาเลียน ชื่อ **เจเมลลิ กาเรริ** (Gemelli Carreri) หนังสือที่เขาเขียนขึ้นชื่อ *จิโร เดล มองโด* (Giro del Mondo) นั้น ทำให้เขามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมาก (๙)

กว่ามาเก๊าจะชดใช้หนี้ครั้งนี้หมดก็กินเวลานานพอดู จะเห็นได้ต่อไป คณะมนตรีแห่งเมืองมาเก๊าจัดเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญในการเข้าระเบียบวาระการประชุมเกือบทุกสมัย เป็นต้นว่า เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๒๓๐ ที่ประชุมพิจารณาว่าสภาพบ้านเมืองอยู่ในฐานะเลวร้ายเสียจนกระทั่งไม่อาจชำระหนี้ได้เลย อย่างไรก็ดี คณะมนตรีแห่งเมืองมาเก๊าก็ได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ว่า ให้กันเงินรายได้ไว้ร้อยละ ๑ เพื่อวัตถุประสงค์นี้ (๑๐)

ในปีเดียวกันนี้ มีเรือของชาวสยาม ๒ ลำ ควบคุมโดยผู้บังคับการเรือชาวอังกฤษ แวะไปที่เมืองมาเก๊าและแจ้งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองทราบว่า เรือสองลำนี้ได้รับคำสั่งให้ไปเมืองเขมรเพื่อขับไล่โจรสลัดจีน แต่ตอนขากลับไปยังกรุงสยาม ประสบพายุ จึงจำเป็นต้องขอหยุดพักหลบที่เมืองมาเก๊านี้ก่อน ในระยะนั้น ชาวมาเก๊าถูกเพื่อนบ้านคือชาวจีนคอยจ้องดูด้วยความระแวดระวังอย่างใกล้ชิด ฉะนั้นจึงได้ตัดสินใจว่าเรือทั้งสองลำนั้นต้องกลับออกไปโดยเร็วที่สุด หลังจากได้ให้ความช่วยเหลือที่จำเป็นต่าง ๆ แล้ว การตัดสินใจนี้มีขึ้นในวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๒๓๐ (๑๑)

แต่เรือของชาวสยามทั้งสองลำนี้ ก็พอจะคาดคะเนล่วงหน้าได้ว่าคำตอบจะเป็นอย่างไร จึงได้ไปพบเจ้าเมือง คือ **อันโตนิโอ**

เมสกิตา ปิเมนเตล (António Mesquita Pimentel พ.ศ. ๒๒๒๘-๒๒๓๑) โดยแจ้งให้เจ้าเมืองทราบว่าพวกเขาขอยอมเสี่ยงทุกประการ จะยอมจ่ายให้ทุกสิ่งทุกอย่างตามที่คนจีนเรียกร้อง แต่ขอร้องเพียงให้ทางเมืองมาเก๊าอนุญาตให้พักอยู่ต่อไปที่เมืองนี้ จนกว่าจะถึงเวลาที่ลมมรสุมพัดมาพอเดินทางกลับไปได้ แต่เมืองมาเก๊าก็ยังคงยืนยันในการตัดสินใจในครั้งแรก

ในปีต่อมา (พ.ศ. ๒๒๓๑) คณะมนตรีแห่งเมืองมาเก๊าได้หารือกันว่าจะส่งเรือเข้ามายังกรุงสยามดีหรือไม่ เพราะสถานะในเมืองมาเก๊าเองนั้นก็ยังคับแค้นอยู่มากประการหนึ่ง แต่อีกประการหนึ่งก็เห็นว่าเป็นการสมควรและถึงเวลาที่จะเข้ามาเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามพระองค์ใหม่แล้ว ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันในการติดต่อค้าขายกันต่อไปตามปกติด้วย

แต่ทว่าข่าวคราวที่ได้รับจากกรุงสยามนั้นออกจะขัดแย้งกันอยู่ จึงได้ตกลงว่าผู้บังคับการเรือควรจะนำจดหมายเข้ามา ๒ ฉบับ ฉบับหนึ่งมีมาถึง "ชาวกรีก" คือ **กอนสแตนส์ ฟอลกอน** (Constance Phaulcon) ในกรณีที่เขายังมีอำนาจวาสนาอยู่และยังมีฝรั่งเศสคอยหนุนหลัง ส่วนอีกฉบับหนึ่งนั้นให้ส่งมายังรัฐบาลชุดใหม่ ในกรณีที่ฝรั่งเศสถูกกำจัดออกไปแล้ว

เท่าที่ทราบกันก็คือ กอนสแตนส์ ฟอลกอน สมุหนายกของสมเด็จพระนารายณ์ถูกฆ่าเมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๒๓๑ [๑๓] อิทธิพลยุคแรกของฝรั่งเศสในประวัติศาสตร์กรุงสยามมีอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๐๕ และ พ.ศ. ๒๒๓๑ เท่านั้น พ.ศ. ๒๒๐๕ เป็นปีที่คณะ

เผยแพร่ศาสนาชาวฝรั่งเศสเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา ส่วนพ.ศ. ๒๒๓๑ นั้น เป็นปีที่สมเด็จพระนารายณ์สิ้นวาสนา และฟอลกอนก็ถูกฆ่าตาย ก่อนหน้าที่คณะบาทหลวงฝรั่งเศสจะเข้ามากรุงศรีอยุธยาในพ.ศ. ๒๒๐๕ นั้น มีบาทหลวงอยู่ในกรุงสยามแล้ว ๑๑ รูป เป็นชาวโปรตุเกส ๑๐ รูป และชาวสเปน ๑ รูป บาทหลวงของฝรั่งเศสมีหัวหน้าคณะ คือ **วิคาร์ ลัมเบิร์ต เดอ ลา มอทท์** (Lambert de la Motte) ในสังกัดคณะสอนศาสนาโพ้นทะเลแห่งกรุงปารีส *โซซิเอเท เดส์ มิสซิยองส์ เอทรองเช่ เดอ ปารีส์ (Société des Missions Etrangéres de Paris)*

กอนสแตนส์ ฟอลกอน เป็นผู้อุปถัมภ์คนสำคัญของบาทหลวงคณะนี้ และคณะนี้ยังได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากสมเด็จพระนารายณ์ด้วย ดังนั้นคณะบาทหลวงชาวโปรตุเกส ซึ่งอยู่ในสังกัดคณะปาดรูอาดูแห่งภาคตะวันออกจึงสรุปว่า คณะของตนคงต้องถูกลดความสำคัญลงอย่างแน่นอน

ขอย้อนเรื่องกลับมาในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๒๓๑ มีเรือจากกรุงสยามลำหนึ่งไปถึงเมืองมาเก๊า เรือลำนี้ กอนสแตนส์ ฟอลกอนเป็นผู้ส่งไป โดยให้นำจดหมายไปถึงคณะมนตรีแห่งเมืองมาเก๊า จดหมายฉบับนั้นกล่าวว่าเรือลำนี้นำสินค้าอันมีค่ามากมายหลายอย่างมาด้วย ชาวสยามขอแลกสินค้าเหล่านี้กับปืนคาบศิลาจำนวนหนึ่ง ทางเมืองมาเก๊าก็ยอมรับข้อเสนอนี้โดยดี และสั่งให้ช่างเหล็กชาวจีนรีบทำปืนให้ คณะมนตรีได้ปรึกษาหารือถึงเรื่องนี้ในการประชุมเมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๒๓๑ [๑๕] โดยมิได้รู้แม้แต่เพียงนิดเดียวว่าในขณะนั้นฟอลกอนถูกฆ่าตายไปแล้ว

เพื่อให้ง่ายขึ้นก็ขอกล่าวว่า อิทธิพลของชาวโปรตุเกสเริ่มเสื่อมลงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๐๕ เป็นต้นมา พวกโปรตุเกสเองก็ต้องยอมรับสภาพการณ์นี้ด้วย ในช่วงนั้น นาน ๆ ครั้งที่พวกพ่อค้ามาเก๊าจะส่งเรือมายังกรุงสยาม และเพื่อเป็นการตอบแทน ชาวสยามก็จะเอาใจใส่ดูแลมิตรเก่าบ้าง ต่างก็มีเพียงเท่านี้

๓. โปรตุเกสเสื่อมอำนาจ สมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ และ ๒๓

ในราวพ.ศ. ๒๒๒๐บาทหลวงคณะออกุสติเนียน (Augustinian ชื่อ **บาทหลวงเอสเตเวา** (Estévão) เดินทางออกจากเมืองกัวเพื่อกลับบ้านเกิดของท่าน แต่ได้มาแวะที่กรุงสยามและตัดสินใจพำนักอยู่จนถึง พ.ศ. ๒๒๔๗ ท่านได้คิดริเริ่มก่อตั้งที่พักบาทหลวงและคนเดินทางอื่น ๆ ขึ้น (Hospice) โดยอุทิศให้กับคณะทรู ครอส (True Cross) เนื่องจากมีอุปสรรคนานาประการในการบริหารท่านจึงเป็นหนี้เป็นสินมาก หอพักตั้งอยู่ไม่ได้นานก็ถูกสั่งปิดเมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๑ โดยคำสั่งของ**บาทหลวงกอนสแตนติโน ดู เอสปิริตู ซานตู**[๑๖] (Constantino do Espírito Santo)

เมืองมาเก๊าได้ค่อย ๆ ผ่อนชำระหนี้ให้กับราชอาณาจักรสยามจนเมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๔ ก็คิดว่าจะชำระหนี้สินทั้งหมดให้เสร็จสิ้นไปได้ จำนวนที่เป็นหนี้อยู่ทั้งหมดก็คือ เงินแท่งหนัก ๖๐๕ ชั่ง ที่ยังค้างชำระเป็นงวดสุดท้ายเป็นน้ำหนัก ๗๒ ชั่ง ผู้บังคับการเรือชื่อ **ฟรานซิสโก กอเรยา ลิเกร** (Francisco Correia Liger) เป็นตัวแทนนำเงินแท่งจำนวน ๒๑ ถุงแพรสีขาวเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา พร้อมกับหนังสือมาถึง

เสนาบดีสยามผู้ที่จะรับมอบเงิน ขอให้ทางกรุงสยามเอื้อเฟื้อแก่มาเก๊าให้ได้รับสิทธิพิเศษเหมือนเดิม

สองสามเดือนต่อมา เรือนั้นก็ยังคงอยู่ที่เมืองมาเก๊า ในวันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ. ๒๒๖๔ ทางคณะมนตรีแห่งเมืองมาเก๊าได้ส่งหนังสือไปยังเสนาบดีคนเดิมอีก โดยได้กล่าวย้ำแสดงความสำนึกในบุญคุณที่กรุงสยามช่วยเหลือให้กู้ยืมเงินแท่ง ซึ่งทางเมืองมาเก๊าขอส่งมาชำระหนี้เป็นงวดสุดท้าย (๑๘)

ในเวลาเดียวกันนั้นเอง ทางคณะมนตรีแห่งเมืองมาเก๊าได้มีหนังสือมายังบาทหลวงเยซูอิต (Jesuit) ชื่อ **อันโตนิโอ โซอาเรส** (António Soares) ที่ยังคงพำนักอยู่ในกรุงสยามว่า เงินชำระหนี้งวดสุดท้ายนี้ได้มอบหมายมากับผู้บังคับการเรือ **มานูเอล เด วิดิกาล จิอาว** (Manuel de Vidigal Gião) และขอร้องให้บาทหลวงโซอาเรสเป็นผู้แนะนำตัวผู้บังคับการเรือจิอาวต่อทางราชสำนักสยามด้วย (๑๙) บาทหลวงโซอาเรส มีหนังสือตอบกลับไปยังเมืองมาเก๊าในอีก ๒ - ๓ เดือนต่อมา คือในวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๒๖๔ โดยกล่าวว่าท่านได้ทำหน้าที่อย่างดีที่สุดแล้ว อย่างไรก็ดี มีแผนการบางอย่างที่เปลี่ยนไปจากที่กำหนดไว้แต่เดิม คือ คณะมนตรีเมืองมาเก๊ามิได้ส่งของกำนัลมาถวายเจ้านายพระองค์นั้น ยิ่งกว่านั้นราชบรรณาการที่ส่งมาเพื่อตั้งใจจะถวายพระเจ้ากรุงสยาม ก็ยังด้อยกว่าของที่พวกฮอลันดาจากเมืองปัตตาเวียและที่ชาวอังกฤษจากมัทราสส่งมาถวาย ฉะนั้น บาทหลวงโซอาเรสจึงต้องหาของถวายเพิ่มเติมให้อีก แต่ถึงกระนั้น เมื่อได้เห็นของถวายแล้ว ขุนนางคนหนึ่งกล่าวว่าเป็นของเล็กน้อยเกินไปในฐานะ

ที่เป็นของถวายจากผู้ที่เรียกร้องขอให้ได้รับสิทธิพิเศษเหมือนเช่นเดิม

แม้กระนั้นก็ตาม ก็ได้มีพิธีการเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามเพื่อถวายของและสาสน์จากเมืองมาเก๊า ทางฝ่ายสยามต้องการทราบว่าเหตุใดเรือสินค้ามาเก๊าจึงไม่เข้ามาแวะกรุงเทพฯ เหมือนเช่นเคย และยังกล่าวด้วยว่า ถ้ามาเก๊ายังมีความต้องการเงินแท่งอีก พระเจ้ากรุงสยามก็ทรงยินดีพระราชทานความช่วยเหลือดังที่เคยได้ช่วยมาแล้ว (๒๐)

เจ้านายชาวสยามทรงตอบขอบใจคณะทูตที่นำของมาถวาย ส่วนเรื่องที่เกี่ยวกับการขอสิทธิพิเศษเหมือนที่เคยเป็นมาในอดีตนั้น บางสิ่งก็ได้ให้ไปเหมือนเดิม ถึงแม้ว่าจะมิได้ให้หมดทุกอย่าง หนังสือที่สำคัญอีกฉบับหนึ่งก็คือฉบับที่เขียนโดย**บาทหลวงฟรานซิสโก เตลเลส** (Francisco Telles) ซึ่งเป็นบาทหลวงเยซูอิตอยู่ในกรุงสยามขณะนั้น โดยที่ในช่วงนั้นไม่มีหัวหน้าที่เป็นชาวโปรตุเกสอยู่ในกรุงสยามเลย อุปราชที่เมืองอินเดียจึงมีคำสั่งให้บาทหลวงเยซูอิตที่อาวุโสสูงสุดในขณะนั้นทำหน้าที่แทน ท่านบาทหลวงจึงแจ้งไปยังเมืองมาเก๊าว่า แท้ที่จริงแล้วหนี้สินก็ยังมิได้จ่ายให้หมด ชาวจีนตีราคาแพรที่ได้ส่งมาต่ำมาก และยังบอกด้วยว่า ยังขาดเงินอีก ๒๑ ชั่ง (๒๒) ทางเมืองมาเก๊าเองเมื่อได้ทราบข่าวนี้จากบาทหลวงเตลเลส จึงมีหนังสือเข้ามากราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงสยามว่า รู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงเมตตามาแต่ก่อน และขอพระราชทานอภัยโทษในความผิดพลาดที่เกิดขึ้นโดยมิได้ตั้งใจ แต่ทั้งนี้เนื่องจากการคิดคำนวณน้ำหนักเงินของมาเก๊าและของทางกรุงสยามแตกต่าง

กันอยู่ ฉะนั้น จะส่งเงินแท่งจำนวนที่ยังขาดอยู่นั้นเข้ามาถวาย ผู้บังคับการเรือ **จูอาว โซอาเรส วิลัส บัวส** [๒๓] (Captain João Soares Vilas Boas) จะเป็นผู้นำมาถวาย ทางกรุงสยามจึงมีหนังสือตอบไปทันที ผู้บังคับการเรือ จูอาว โซอาเรส วิลัส บัวส ก็ได้นำเงินแท่งจำนวนที่ยังขาดอยู่มาถวายจนครบถ้วน เป็นอันว่าหนี้สินก็ได้ชำระให้ครบหมดสิ้น [๒๔] นับจากเวลาที่กรุงสยามให้ทางมาเก๊ายืมเงินแท่งไปใน พ.ศ. ๒๒๐๓ โปรตุเกสต้องใช้เวลาถึง ๖๒ ปี จึงชำระหนี้ได้หมดเรียบร้อย

หนึ่งปีต่อมา ท่านพระคลัง (Barklaw) มีหนังสือไปยังเมืองมาเก๊าอีก ขอบใจที่คณะมนตรีแห่งเมืองมาเก๊าให้ผู้บังคับการเรือ **เอนริค ซารเมนโต** (Henrique Sarmento) นำของมาให้ ได้แจ้งถึงรายละเอียดของสิ่งของแต่ละชิ้นไปให้ทางมาเก๊าทราบด้วย นอกจากนั้น ท่านยังบอกด้วยว่าจะยกหนี้สินที่ยังขาดอยู่บ้างนั้นให้ แต่มิได้หมายความว่าจะยกให้ทั้งหมด[๒๕] หนังสือฉบับนั้น ลงวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๒๖๖ เรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับหนี้สินก็เป็นอันจบลง แต่ต่อมาภายหลังก็มีอีกครั้งหนึ่งในตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ ๒๔

จากหนังสือที่มีโต้ตอบไปมากันนั้น เราพอจะสรุปได้ง่าย ๆ ว่าสัมพันธไมตรีระหว่างพระเจ้ากรุงสยามและทางคณะมนตรีแห่งเมืองมาเก๊านั้นเป็นไปโดยฉันมิตรและจริงใจทั้งสองฝ่าย เท่าที่พอจะกล่าวถึงเป็นตัวอย่างได้ก็คือ คราวหนึ่ง พระเจ้ากรุงสยามทรงมีพระราชสาสน์ไปยังเมืองมาเก๊าว่า มีพระราชประสงค์จะได้พรมโปรตุเกสสักผืน เราคงพอจะเข้าใจถึงความรู้สึกของทางฝ่ายมาเก๊าได้

เมื่ออ่านพระราชสาสน์นั้น เขาจะไปหาพรมโปรตุเกสได้จากที่ไหน เนื่องจากไม่อาจสั่งพรมมาจากโปรตุเกสได้ เขาจึงส่งพรมเปอร์เซียหนึ่งผืนมาถวายแทน ตามความเข้าใจของเขา พรมนี้มีราคามากกว่าพรมโปรตุเกส (๒๖)

เรื่องเช่นนี้เกิดขึ้นได้ระหว่างเมืองมาเก๊าและกรุงสยาม ก็เพราะทั้งสองฝ่ายต่างเป็นมิตรสนิทกันจริง ๆ

๔. การฟื้นฟูสัมพันธไมตรีที่มีมาแต่เดิม สมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๔ โรงสินค้าของโปรตุเกส สัมพันธไมตรีอันดีระหว่างเมืองมาเก๊าและกรุงสยาม (พ.ศ. ๒๔๒๓ - ๒๔๔๓)

ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ นั้น ออกจะเป็นระยะเวลาโชคร้ายของโปรตุเกส การปฏิวัติในประเทศฝรั่งเศสได้ก่อให้เกิดความสั่นสะเทือนทั่วทวีปยุโรป ในการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญนี้ โปรตุเกสก็มีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ในช่วงนั้น พระราชินีมาเรียทรงปกครองโปรตุเกส เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๔ พระนางทรงมีพระอาการจิตไม่ปกติ เจ้าชายรัชทายาทในขณะนั้นหรือ คือ พระเจ้าจูอาวที่ ๖ (João VI) ในรัชสมัยต่อมา จึงได้ว่าราชการแผ่นดินทั้งปวงในนามของพระราชมารดา ซึ่งก็ทรงปกครองบ้านเมืองอยู่นานถึง ๘ ปี จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๓๔๒ จึงได้มีการยอมรับว่าทรงเป็นเจ้าชายผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๔๒ - ๒๓๕๘ ในทวีปยุโรปมีเหตุการณ์

ที่ตื่นเต้นและไม่ปกติสุขนัก ความใฝ่ฝันของพระเจ้านโปเลียนก็คือต้องการมีอำนาจสูงสุดเหนือนานาประเทศในยุโรปทั้งหมด แต่โปรตุเกสเองก็ยังคงซื่อตรงต่อมิตรดั้งเดิมคือ ประเทศอังกฤษอยู่เสมอ ในขณะที่ทางประเทศสเปนต่อต้านขัดขวางการรุกรานและการแสวงอำนาจของฝรั่งเศสอยู่ได้จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๓๓๘ ในปีนั้นเอง ประเทศสเปนก็จำต้องยอมลงนามในสัญญากับประเทศฝรั่งเศส โดยสนธิสัญญานั้น ประเทศโปรตุเกสเกือบถูกปล่อยไว้ตามลำพัง

ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๕๐ นายพล**จูโนต์** (General Junot) ได้รับคำสั่งจากพระเจ้าจักรพรรดิแห่งประเทศฝรั่งเศสให้ยกทัพมายึดเอาโปรตุเกสให้ได้ เจ้าชายผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและบรรดาพระราชวงศ์ได้อพยพลี้ภัยไปยังประเทศบราซิล ทั้งนี้ก็เพื่อหลบหนีจากการถูกกองทัพฝรั่งเศสคุมขังเอาไว้ในกรุงลิสบอน ดังนั้นประเทศโปรตุเกสจึงกลายเป็นยุทธภูมิแห่งหนึ่งของการต่อสู้เพื่อความยิ่งใหญ่ระหว่างประเทศฝรั่งเศสและประเทศอังกฤษ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๐ จนถึง พ.ศ. ๒๓๕๔ โปรตุเกสถูกฝรั่งเศสรุกรานถึง ๓ ครั้ง ภายใต้การบัญชาการรบของนายพล**จูโนต์** (Junot) นายพล**ซูลท์** (Soult) และนายพล**มาสเซอนา** (Massena) ตามลำดับ

สงครามที่วอเทอร์ลู (Waterloo) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘ ลบล้างความหวาดกลัวนโปเลียนและกองทัพของพระองค์ลงได้จนหมดสิ้น แต่ในขณะเดียวกันความคิดของพวกปฏิวัติฝรั่งเศสก็แพร่ขยายขอบเขตออกไปอย่างกว้างขวาง พระนางมาเรียที่ ๑ สวรรคตเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๕๙ เจ้าชายมกุฎราชกุมารจึงได้ขึ้นครองราชย์เป็น

พระเจ้าจูอาวที่ ๖ กระแสทางการเมืองของโปรตุเกสในยุคนั้นเบื้องหลังมีความเคลื่อนไหวของการปฏิวัติอันร้อนระอุ วัตถุประสงค์สิ่งแรกก็คือ การประกาศการปกครองระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ใน พ.ศ. ๒๓๖๕ ก็มีการประกาศใช้ระบบการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ประเทศโปรตุเกสจึงไม่มีการปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกต่อไป พระเจ้าจูอาวที่ ๖ เสด็จกลับมาจากประเทศบราซิล เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๕๙ และพระองค์ก็ทรงยอมรับรัฐธรรมนูญตามที่ตราไว้แล้ว

ประชาชนโปรตุเกสยังมิได้เตรียมพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่ต้องอาศัยความเข้าใจลึกซึ้งเช่นนี้ ผลที่เกิดขึ้นก็คือ มีการแบ่งแยกออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายแรกนั้นชื่นชมเห็นด้วยกับการปกครองโดยรัฐธรรมนูญใหม่ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งนั้นยังคงจงรักภักดีต่อการปกครองแบบเก่าอยู่ ทั้งฝ่ายเสรีนิยมและฝ่ายนิยมสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต่างก็ต่อสู้กัน จนถึงราว พ.ศ. ๒๓๗๗ พรรคเสรีนิยมก็ได้อำนาจสูงสุด ในระหว่างนั้น คือ เมื่อวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๖๕ บราซิลตัดสัมพันธภาพกับโปรตุเกส และในที่สุดก็ได้ประกาศเป็นอาณาจักรอิสระและได้เลือกเจ้าชาย **ดี เปโดร** (D. Pedro) ซึ่งเป็นเจ้าชายชาวโปรตุเกสขึ้นเป็นพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์แรกของบราซิล กระนั้นก็ตาม ความมั่นคงในประวัติศาสตร์ของโปรตุเกสได้เริ่มมีขึ้นหลัง พ.ศ. ๒๓๗๗ ล่วงแล้ว

ขอย้อนกลับมากล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ลูโซ (Luso) และกรุงสยาม เมื่อวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๕๙ สมาชิกวุฒิสภา

แห่งมาเก๊าชื่อ **มิเกล เด อาริอากา บรุง ดา ซิลเวรา** (Miguel de Arriaga Brum da Silveira) มีหนังสือเข้ามากราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงสยามว่าได้รับพระราชบัญชาจากพระเจ้าอยู่หัวของเขาคือ พระเจ้าจูอาวที่ ๖ ให้เขาพยายามฟื้นฟูความสัมพันธ์ดั้งเดิมระหว่างมาเก๊าและกรุงสยามขึ้นใหม่ เขาเองได้พยายามมาแล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ แต่โชคไม่อำนวย เพราะเรือที่ส่งเข้ามายังกรุงสยามนั้นสูญหายไปและไม่มีผู้ใดรอดชีวิตเลยแม้แต่คนเดียว (๒๗)

เนื่องด้วยความยุ่งยากบางประการ เขาจึงจำต้องรอโอกาสที่ดีอีกครั้ง และเพื่อรอเรือลำใหม่ที่จะเดินทางมากรุงสยาม ปรากฏว่าขุนนางผู้หนึ่งนามว่า **เซนต์ โจเซ เดอ ปอรโต อัลเลเกรอ** (S. José de Porto Alegre) เสนอให้ใช้เรือของเขา ซึ่งมีผู้บังคับการเรือชื่อ **กอนสแตนติโน โจเซ โลเปส** (Constantino José Lopes) เขาเป็นผู้ที่ **บรุง ดา ซิลเวรา** (Brum da Silveira) ขอฝากฝังให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ด้วย

เจ้าพระยาพระคลังอัครมหาเสนาบดี ได้มีหนังสือตอบกลับไปเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๕๙ (๒๘) ว่าท่านได้รับหนังสือและของต่าง ๆ ที่ส่งมานำถวายต่อพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ทรงพอพระราชหฤทัยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงยินดีที่ชาวโปรตุเกสมีความปรารถนาจะฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการค้าขายอีก ด้วยความยินดีนี้เอง ผู้บังคับการเรือกอนสแตนติโน โจเซ โลเปส ก็ได้รับการต้อนรับอย่างดี และยังได้รับพระราชทานของขวัญบางอย่างด้วย แต่ถึงอย่างไร ก่อนหน้านั้น ไม่ปรากฏว่ามีเรือจากมาเก๊าเข้ามาแวะยัง

กรุงศรีอยุธยา และด้วยเหตุนี้ ท่านจึงส่งเรือไปยังเมืองมาเก๊าลำหนึ่ง โดยมี**โจเซ ดา ปีเอดาเด**(José da Piedade) เป็นผู้บังคับการเรือ

เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๓ อุปราชแห่งอินเดียได้มีหนังสือเข้ามากราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงสยามเป็นการตอบสนองพระราชไมตรี ได้ถวายร่างสนธิสัญญาทางไมตรีที่อาจเป็นไปได้ระหว่างโปรตุเกสกับกรุงสยามเข้ามาให้ทอดพระเนตรด้วย **กาลูส มานูเอล ดา ซิลเวรา** (Carlos Manuel da Silveira) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกงสุลใหญ่ของประเทศโปรตุเกสและเป็นผู้จัดการโรงสินค้าของโปรตุเกสด้วย

ในวันเดียวกันนั้นเอง คือในวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๓ อุปราช **ดอง ดิโอโก เด โซซา** (D. Diogo De Sousa) มีหนังสือมากราบทูล**กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์** (Prince Korma Chiet)ว่าได้ให้ กาลูส มานูเอล ดา ซิลเวรา มายังกรุงสยามเพื่อขอฟื้นฟูสัมพันธภาพทางการค้า และเมื่อเขาเดินทางกลับไปยังเมืองกัว เขาก็รายงานว่าได้รับการต้อนรับจากกรุงสยามอย่างดียิ่ง

ด้วยเหตุนี้ กงสุลคนเดียวกันนี้ก็เดินทางมายังกรุงสยามอีกโดยมากับเรือกำปั่น เอส จูอาว แบ๊บติสตา (S. João Baptista) เพื่อนำร่างสนธิสัญญาทางไมตรีสัมพันธภาพและความร่วมมือในทางการค้าฉบับแรกระหว่างประเทศทั้งสองมาให้เสนาบดีว่าการต่างประเทศพิจารณา ถ้าร่างสัญญาฉบับนี้เป็นที่ยอมรับแล้ว ก็จะต้องส่งคณะทูตไปยังเมืองกัวเพื่อลงนามในสนธิสัญญา โดยทางฝ่ายโปรตุเกสจะอำนวยความสะดวกในการเดินทางไปกับเรือลำเดียวกันนี้เอง

เลขาธิการของคณะรัฐบาลที่เมืองกัว คือ **มานูเอล โจเซ**

โกเมส ลูไรรู (Manuel José Gomes Loureiro) ก็มีหนังสือมาถึงเสนาบดีพระคลังเช่นเดียวกันว่า เขาได้รับรายงานจากบรุง ดา ซิลเวรา จากเมืองมาเก๊าว่าทางกรุงสยามต้องการช่างต่อเรือ ฉะนั้น จึงได้ส่งช่างไม้ผู้ชำนาญงานสองคนมาพร้อมกับเรือกำปั่นที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว

ในระหว่างเดียวกันนั้น กงสุลใหญ่ทั่วไป กาลูส มานูเอล ดา ซิลเวรา ก็ได้ร่างสนธิสัญญาทางไมตรีซึ่งมีความยาวกว่า ๒๓ มาตรา

ข้อความที่กล่าวเน้นใน**มาตราแรก**คือ ขอฟื้นฟูสัมพันธภาพระหว่างทั้งสองประเทศซึ่งเป็นไปโดยสันติ สมานฉันท์และไมตรีจิตในอดีต ความสัมพันธ์เช่นนั้นถูกกระทบกระเทือนโดยเหตุการณ์และการกระทำภายนอกเท่านั้น เพราะรัฐบาลของทั้งสองประเทศต่างยึดมั่นในข้อตกลงกันอย่างสัตย์ซื่อตลอดมา **มาตรา ๒** ว่าด้วยการให้เสรีภาพอย่างเต็มที่ในการนับถือศาสนาของทุกคน **มาตรา ๔** ว่าด้วยข้อกำหนดที่พึงปฏิบัติในการจัดตั้งสถานกงสุลและโรงสินค้า โรงสินค้าแต่ละแห่งให้มีหมู่ทหาร ๖ นายประจำอยู่ด้วย **มาตรา ๖** ว่าด้วยสิทธิของบุคคลทั้งสองประเทศในการเป็นเจ้าของที่ดิน **มาตราอื่น ๆ** โดยทั่วไปก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกในการค้าขายและการพาณิชย์

ก่อนที่นายกาลูส มานูเอล ดา ซิลเวรา จะเดินทางมานั้น เขาได้รับบัญชีรายละเอียดสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นของถวายพระเจ้ากรุงสยามด้วย นอกจากนั้นก็ยังมีสารตราที่ลงนามโดย**เคานท์แห่งริโอ ปารดู ดอง ดิโอโก เด โซซา** (the Count of Rio Pardo, D. Diogo de Sousa) อุปราชแห่งโปรตุเกสประจำอินเดีย นายกาลูส

มานูเอล ดา ซิลเวรา จึงเป็นผู้ได้รับมอบอำนาจให้เป็นผู้ยื่นร่างสนธิสัญญาไมตรีให้แก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามเพื่อตรวจแก้ไขและยินยอมรับมาตราใดในร่างสนธิสัญญาฉบับนั้นที่เป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่ายโดยทันที ให้ถือว่ามีผลบังคับใช้ได้ ส่วนมาตราที่เหลือ ก็ให้ถือว่าจะต้องนำมาพิจารณาอีกเป็นครั้งที่สอง นอกจากนั้น กงสุลใหญ่ยังได้รับมอบหมายให้สังเกตเหตุการณ์ในกรุงเทพฯ ด้วย หน้าที่อันสำคัญยิ่งก็คือ พยายามหาทางขยายการค้าระหว่างโปรตุเกสและสยามให้เพิ่มมากขึ้น และให้ส่งรายงานประจำปีไปยังเมืองกัว เกี่ยวกับมาตรการต่าง ๆ ซึ่งเขาเห็นว่าจะเป็นผลให้การค้าขายเพิ่มพูนขึ้น นอกจากนั้น ต้องคอยดูแลรักษาผลประโยชน์ของโปรตุเกส เขาได้รับอนุญาตให้แต่งตั้งรองกงสุลคนหนึ่ง ประการสุดท้าย เขาได้รับมอบหน้าที่ให้ดูแลบัญชีหนี้สินและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของสถานกงสุลด้วย

กาลูส มานูเอล ดา ซิลเวรา มีผู้ติดตามมาด้วย คือ **ซิปริอาโน โจเซ แบ๊บติสตา** (Cipriano José Baptista) ผู้จัดการโรงสินค้า **มาริอาโน** (Mariano) คนรับใช้ส่วนตัว พวกคนดำ ๔ คน คนครัวคนหนึ่ง คนซักผ้า คนรีดผ้า และมีเด็กผู้ชายรับใช้อีก ๔ คน

ผู้บังคับการเรือ เอส จูอาว แบ๊บติสตา ได้รับคำสั่งเพิ่มเติมอีกว่าเขาจะต้องออกเรือโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ และต้องแวะตามท่าเรือต่าง ๆ ตามคำสั่งของกงสุล เมื่อมาอยู่ในกรุงเทพฯ แล้วก็จะต้องดูแลให้พวกลูกเรือประพฤติตัวมีระเบียบวินัยโดยเคร่งครัด

เมื่อกงสุลใหญ่ทั่วไป กาลูส มานูเอล ดา ซิลเวรา มาถึง

กรุงเทพฯ ได้สองสามเดือน ก็มีหนังสือออกไปยังเมืองกัว ลงวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๔ ว่า พระเจ้ากรุงสยามนั้นทรงสนพระทัยและปรารถนาจะให้ตั้งโรงสินค้าโดยเร็ว กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ตรัสถามกงสุลว่าเหตุใดจึงยังไม่มีเรือโปรตุเกสเข้ามาเลย ฉะนั้น กงสุลจึงเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องส่งเรือมาทันที (๒๙)

หนังสือฉบับนี้ยังเปิดเผยความจริงอีกอย่างหนึ่งว่า กงสุลไม่พอใจกับเงินเดือนที่เขาได้รับอยู่จำนวน ๖,๐๐๐ ตำลึงจีน ผู้จัดการโรงสินค้าก็ไม่พอใจกับเงินเดือน ๑,๐๐๐ ตำลึงจีนที่ได้เช่นเดียวกัน เขาถูกบังคับให้ซ่อมแซมโรงสินค้าด้วย และเขาก็พูดถึงปัญหาต่าง ๆ ของเขาอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา เช่น ไม่อาจอยู่ต่อไปในกรุงสยามได้ด้วยเงินเดือนต่ำเช่นนี้ ทั้งตัวกงสุลและเลขานุการของเขาต่างก็รู้สึกว่าตน "ถูกทอดทิ้ง"

โรงสินค้านั้นเป็นที่อิจฉาริษยาของชาวฮอลันดา ชาวอังกฤษและชาวอเมริกันมาก มีพวกพ่อค้าอังกฤษเดินทางมาจากสิงคโปร์และเบงกอล เพื่อเข้ามาดูว่าทำอย่างไรพวกเขาจึงจะได้รับอนุญาตให้เข้ามาตั้งโรงสินค้าได้สักแห่งหนึ่งบ้าง กงสุลโปรตุเกสเองก็ไม่ทราบว่าคนเหล่านี้ได้รับการรับรองอย่างไรบ้าง

ใน พ.ศ. ๒๓๖๕ กงสุลซิลเวรามีหนังสือไปยังเมืองกัวอีกหลายฉบับ โดยได้ย้ำถึงเรื่องการขาดแคลนเงินซึ่งไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่าง ๆ โรงสินค้านั้นเป็นเพียงที่พักสูงจากพื้นดินเพียง ๘ ฟุต แบ่งเป็นห้อง ๕ ห้อง เนื่องจากแสงแดดในฤดูร้อนแรงกล้ามาก เขาจึงต้องสั่งให้ต่อระเบียงออกไปรอบ ๆ เขายื่นข้อ

เรียกร้องว่า ค่าใช้จ่ายจำนวนนี้ไม่สมควรจะต้องจ่ายจากเงินเดือนของเขาที่มีเพียงเล็กน้อย นอกจากนั้นเขายังเขียนเพิ่มเติมไปอีกว่าจนกระทั่งขณะนี้เขายังไม่ได้รับเงินเดือน ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ นั้นมากกว่าเงินเดือนถึง ๔ เท่า ฉะนั้น ในจดหมายลงวันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๖๕ กงสุลได้ขอร้องให้จ่ายเงินเดือนให้เขามากกว่านี้

ข้อความในจดหมายดังกล่าวอธิบายได้อย่างดีว่าทำไมกงสุลจึงมีหนี้สินมาก มีคำสั่งจากรัฐบาลชั่วคราวที่เมืองกัว ลงวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๓๖๔ ให้ยุบโรงสินค้าโปรตุเกส เพราะมิได้ดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางอันเป็นประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งขึ้น ข้าหลวงที่เมืองกัว คือ นาย**มานูเอล ดวตเต เลเตา** (Manuel Duarte Leitão) มีหนังสือมาถึงกงสุลใหญ่ทั่วไป และผู้จัดการโรงสินค้าที่กรุงเทพฯ ในวันเดียวกันคือ วันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๖๔ ว่าประชาชนและกองทัพที่เมืองกัวยอมรับรัฐบาลภายใต้รัฐธรรมนูญ กงสุลควรจะทำการติดต่อส่งข่าวเรื่องนี้ไปยังเจ้าหน้าที่ทุกคนของโรงสินค้า นอกจากนั้นก็ยังกล่าวเพิ่มเติมด้วยว่า "ท่านจะเดินทางกลับไปยังมาเก๊าหรือจะไปที่ไหน ๆ ก็ได้ตามใจชอบ ส่วนกองทหารก็ให้ส่งกลับไปยังเมืองกัว"

ต่อมา ก็เป็นที่ยอมรับกันว่าโรงสินค้าแห่งนี้มีความสำคัญอย่างแท้จริง ตามความเข้าใจของพวกเมืองมาเก๊า แต่มิใช่ของพวกที่อยู่ที่เมืองกัว นี่ก็เป็นข้ออธิบายได้อย่างดีว่าเหตุไฉนทางเมืองกัวจึงไม่ได้สนใจที่จะดำเนินการเพื่อดำรงรักษาโรงสินค้าในสยามเอาไว้

เวลาล่วงเลยไปหลายปี แต่ก็ยังไม่มีอะไรคืบหน้า กงสุล

ซิลเวราผู้น่าสงสารก็ยังพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ และก็เป็นธรรมดาที่จะต้องก่อหนี้สินเพื่อให้อยู่รอด รัฐบาลโปรตุเกสที่อินเดียแจ้งสภาพการณ์เช่นนี้ไปให้มาเก๊าทราบ แต่เนื่องจากยังมีปัญหายุ่งยากหลายอย่างจึงทำให้ยังไม่สามารถหาทางแก้ไขได้

ใน พ.ศ. ๒๓๖๗ อุปราชโปรตุเกสประจำอินเดีย คือ **ดอง มานูเอล ดา กามารา** (D. Manuel da Camara พ.ศ. ๒๓๖๕ - ๒๓๖๘) มีหนังสือไปถึงคณะมนตรีแห่งเมืองมาเก๊าเมื่อวันที่ ๖ เมษายน สั่งให้มาเก๊าชำระหนี้ให้แก่กงสุลซิลเวราและคนอื่น ๆ และอนุญาตให้เดินทางกลับไปเมืองกัวได้ และนอกจากนั้นยังได้เขียนมาอีกว่า ขอให้แจ้งให้ทราบด้วยว่าจะให้โรงสินค้าที่กรุงเทพฯ ดำเนินกิจการต่อไปหรือยกเลิกเสีย คณะมนตรีได้พิจารณาเรื่องนี้ในการประชุมเมื่อวันที่ ๒๒ และ ๒๕ กันยายน และในที่สุดก็ตกลงว่าต้องชำระหนี้แทนกงสุลซิลเวราซึ่งมีหนี้ค้างอยู่และต้องรักษาโรงสินค้าไว้ และยังได้มีมติว่าให้มีตัวแทนทางการเมืองและการพาณิชย์แทนกงสุลและได้แต่งตั้งให้ **ซิเมา วิเซนเตอ โรซา** (Simão Vicente Rosa) ดำรงตำแหน่งนี้

เมื่อเวลาล่วงไป หนี้สินที่ยังค้างชำระอยู่เป็นอุปสรรคให้นายซิลเวราเดินทางกลับออกไปไม่ได้ เขาต้องไปขอร้องผู้บังคับการเรือ **เอช เบอร์นีย์** ผู้เป็นตัวแทนอังกฤษอยู่ในกรุงสยามให้ช่วยเหลือเขาในเรื่องนี้ ในจดหมายของเขาลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๖๙ นายซิลเวรากล่าวว่า เขาได้รับหนังสือจากรัฐบาลชั่วคราวที่เมืองกัวเมื่อพ.ศ. ๒๓๖๕ แจ้งมาว่า เขามิได้เป็นตัวแทนของประเทศโปรตุเกส

ต่อไปแล้ว เขาถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพังโดยไม่มีรายได้เลี้ยงตัวเอง ไม่มีแม้กระทั่งค่าใช้จ่ายในการเดินทางออกไปจากกรุงเทพฯ

เมื่อรัฐบาลที่เมืองกัวทราบเรื่องราวทั้งหมดนี้ จึงออกคำสั่ง เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ ให้คณะมนตรีแห่งเมืองมาเก๊า หาทางยุติเหตุการณ์อันน่าสังเวชเช่นนั้นโดยด่วน

อุปราชโปรตุเกสแห่งอินเดีย คือ **ดอง มานูเอล ฟรานซิสโก เด ปอร์ตุกัล อี กาสตรู** (D. Manuel Francisco de Portugal e Castro พ.ศ. ๒๓๖๙ - ๒๓๗๘) ได้ชี้ให้คณะมนตรีแห่งเมืองมาเก๊าเห็นว่า สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นก็เพื่อผลประโยชน์ของเมืองมาเก๊าเอง คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ คณะมนตรีเมืองมาเก๊าและสมาชิกวุฒิสภา มิเกล เด อาริอากา บรุง ดา ซิลเวรา ได้มีคำขอไปยังรัฐบาลที่เมืองกัว ให้ดำเนินการเปิดการติดต่อทางการค้าขายกับสยามขึ้นใหม่ให้ได้ (๓๐)

แม้ว่าจะมีจดหมายหลายฉบับเรียกร้องให้มาเก๊าแก้ไขปัญหา แต่กงสุลซิลเวราก็ยังอยู่ในกรุงเทพฯ ต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๓๗๑ ดูเหมือนว่าในที่สุดเขาก็ออกเดินทางจากกรุงสยามไปเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒ อุปราชดอง มานูเอล เด ปอร์ตุกัล อี กาสตรู มีหนังสือไปยังเมืองมาเก๊า เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๗๒ เกี่ยวกับมาตรการที่ได้ดำเนินการไปเพื่อแต่งตั้งผู้ที่จะมาทำหน้าที่แทนมานูเอล ดา ซิลเวรา บุคคลผู้นี้มาจากมาเก๊าชื่อนาย**มิเกล เด อาโรโจ โรซา**(Miguel de Araújo Rosa) เขาได้รับเงินจำนวน ๗,๐๐๐ ตำลึงจีนเพื่อนำไปชำระหนี้ที่นายมิเกล เด อาริอากา บรุง ดา ซิลเวรา ทำสัญญาไว้กับพระเจ้ากรุงสยามว่าจะจัดหาอาวุธต่าง ๆ ไปถวาย ซึ่งจริง ๆ แล้ว ของต่าง ๆ

ที่สัญญาไว้ก็ยังมิได้ส่งไปถวายเลย (๓๑)

เมื่อมิเกล เด อาโรโจ โรซา เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ แล้ว ก็เขียนจดหมายลงวันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๒ อธิบายสภาพของโรงสินค้าที่เขาไปเห็นมาว่า โรงสินค้าของโปรตุเกสนั้นก็อยู่ในสภาพที่คงจะคล้าย ๆ กับที่ตั้งในพ.ศ. ๒๓๖๓ ซึ่งความผิดอันนี้ก็ควรโทษคนโปรตุเกสด้วยกันเอง เพราะเหตุว่านับแต่ตั้งโรงสินค้า ไม่เคยมีเรือเข้ามายังกรุงสยามเลย ทางเจ้าหน้าที่ของสยามก็ชี้ให้เห็นข้อบกพร่องนี้ โดยที่ทางฝ่ายสยามเองก็ปรารถนาที่จะรับเรือสินค้าของโปรตุเกสอยู่เสมอ สนธิสัญญาทางไมตรีที่กระทำระหว่างกันนั้นก็มิได้ก่อผลอันใด ถึงอย่างไร พระเจ้ากรุงสยามก็ยังทรงแสดงความสนพระทัยต่อการค้าขายกับโปรตุเกสอยู่เสมอ เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ มิเกล โรซา และบุตรชายก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี บุตรชายของเขา คือ นาย**มารเซลิโน เด อาโรโจ โรซา** (Marcelino de Araújo Rosa) ก็ได้รับตำแหน่งเลขานุการโรงสินค้า ซึ่งจำเป็นต้องเพิ่มเจ้าหน้าที่อีกอย่างน้อย ๖ นาย ในกรณีที่อาจเกิดไฟไหม้หรือถูกโจรกรรม เพราะโรงสินค้านั้นทำด้วยไม้ หลังคามุงจาก ฉะนั้นจึงจำต้องรีบดำเนินการในเรื่องนี้เป็นการด่วน (๓๒)

ถึงเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ กงสุลโปรตุเกสในกรุงสยามก็คือ นาย มารเซลิโน เด อาโรโจ โรซา อุปราชโปรตุเกสแห่งอินเดียได้แจ้งมายังเมืองมาเก๊าว่า กงสุลคนใหม่นี้ควรจะนำ "ของถวายตามธรรมเนียม" มาพร้อมกับเขาด้วย พระเจ้ากรุงสยามเองก็ทรงตั้งข้อสังเกตว่าไม่เคยมีเรือโปรตุเกสแวะเข้ามาที่กรุงเทพฯ เลย (๓๓)

เหตุไฉนทั้งทางเมืองกัวและเมืองมาเก๊าจึงไม่แยแสเช่นนี้

อาจกล่าวได้ว่า เมืองมาเก๊าต้องการให้มีโรงสินค้าที่กรุงเทพฯ เสมอ แต่ทางเมืองกัวกลับไม่เห็นประโยชน์ที่ตนจะได้รับ สภาพที่เป็นอยู่นี้เป็นสิ่งที่อธิบายได้ว่า เหตุใดโรงสินค้าจึงตั้งอยู่ชั่วระยะเวลาเพียงสั้น ๆ ดูเหมือนว่าโรงสินค้าจะได้รับความนิยมจากชาวสยามมากเสียยิ่งกว่าชาวโปรตุเกสเสียอีก

ในขณะเดียวกันโปรตุเกสก็ได้สร้างความสัมพันธ์ทางการทูตกับสยาม ในวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๒ ข้าหลวงโปรตุเกสที่เมืองมาเก๊าคือ **อิซิโดโร ฟรานซิสโก กิมาไรยช** (Isidoro Francisco Guimarães) เป็นผู้ลงนามในสนธิสัญญาทางการค้าและไมตรีระหว่างโปรตุเกสและสยาม ข้าหลวงจึงดำรงตำแหน่งทูตผู้มีอำนาจเต็มประจำราชสำนักสยาม จีน และญี่ปุ่น ซึ่งในฐานะเช่นนี้ เขาต้องเดินทางไปเยี่ยมเยียนทั้งสามประเทศนั้นด้วย โดยที่เราไม่ประสงค์จะแจ้งรายละเอียดของความสัมพันธ์ต่าง ๆ นี้ทั้งหมด จึงจะขอกล่าวสั้น ๆ เฉพาะเรื่องการติดต่อระหว่างมาเก๊าและสยามเท่านั้น

ใน พ.ศ. ๒๔๒๓ รัฐบาลของประเทศสยามที่กรุงเทพฯ กำหนดจะประกาศใช้ข้อบังคับใหม่เพื่อควบคุมการค้าขายสุรา นานาประเทศที่มีความสัมพันธ์กับกรุงสยามสนใจเรื่องนี้กันเป็นพิเศษ เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๓ กงสุลโปรตุเกสที่กรุงเทพฯ ได้ส่งร่างสนธิสัญญาทางไมตรีระหว่างบริเตนใหญ่และกรุงสยามไปยังเมืองมาเก๊า ๑ ฉบับ มีข้อเสนอข้อหนึ่งของอังกฤษเกี่ยวกับการค้าเหล้าองุ่นและเบียร์ซึ่งจะไม่ถูกครอบคลุมโดยข้อบังคับใหม่[๓๔]

หลังจากนั้นมาอีก ๒ ปี กงสุลโปรตุเกสที่กรุงเทพฯ ก็ยังติดตามเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ ฝ่ายโปรตุเกสเห็นว่าข้อบังคับของรัฐบาลสยามในเรื่องนี้ออกจะเข้มงวดกวดขันเกินไป ในระหว่างนั้นเอง เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ก็มีการจัดทำข้อกำหนดชั่วคราวเกี่ยวกับเรื่องนี้ขึ้น ข้อตกลงใหม่นี้กำหนดว่า *"นับจากนี้ไปเจ็ดวัน ทางกงสุลโปรตุเกสจะจัดทำรายการจำนวนเครื่องดื่มที่เป็นสุราซึ่งสั่งเข้ามาภายใต้ความคุ้มครองทางการทูต ส่งให้แก่กระทรวงการต่างประเทศของสยาม และจนถึงวันที่ ๑๐ เดือนเดียวกันนี้ ทางรัฐบาลสยามยังจะรับรายงานเกี่ยวกับจำนวนและใบแจ้งราคาที่ผู้นำเข้าเป็นผู้กระทำภายใต้คำสัตย์สาบาน และยังมีใบแจ้งค่าระวางบรรทุก และใบแจ้งประกันภัย ฯลฯ"* ถ้อยความในหนังสือนี้แสดงว่า กงสุลเองก็ได้ปกป้อง *"ผู้อยู่ในความคุ้มครอง"* ของเขา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อค้านำเข้าสุรารายใหญ่ *"ผู้ที่อยู่ในความคุ้มครอง"* นี้มิได้หมายถึงชนชาตินั้น ๆ เท่านั้น หากรวมถึงคนไทยซึ่งขึ้นทะเบียนไว้ตามสถานกงสุลต่าง ๆ อีกด้วย กงสุลโปรตุเกสเองก็มีคนอยู่ในความคุ้มครองเช่นนั้นเป็นจำนวนมาก(๓๕)

ใน พ.ศ. ๒๔๓๐ กงสุลโปรตุเกส ชื่อ **เฟรดเดริโก อันโตนิโอ เปเรรา** (Frederico António Pereira) ส่งรายงานที่น่าสนใจอันหนึ่งเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับรัฐบาลสยามไปยังเมืองมาเก๊า เขากล่าวว่าประเทศทั้งสองยังเป็นมิตรไมตรีกันดีอยู่ รายงานของเขาระบุด้วยว่าในระยะนั้น ในบรรดานานาประเทศที่อยู่ในกรุงสยาม ฝรั่งเศสเป็นประเทศที่มีอิทธิพลมากที่สุด เขากล่าวต่อไปด้วยว่ามีชาวมาเก๊าเข้ามาทำงานอยู่ในรัฐบาลสยามถึง ๙ คน ความสัมพันธ์ระหว่างสถานกงสุลกับบรรดาผู้ที่อยู่ในความคุ้มครองก็เป็นไปด้วยดี(๓๖)

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ ข้าหลวงโปรตุเกสที่เมืองมาเก๊า คือ **ฟีรมิโน โจเซ ดา กอสตา** (Firmino José da Costa) เดินทางเข้ามาเยือนกรุงเทพฯ อย่างเป็นทางการในฐานะทูตผู้มีอำนาจเต็ม การเจรจาระหว่างเขาและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ (Prince Deyawongse Paraprakar) เสนาบดีว่าการต่างประเทศนั้นนับว่าน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเขาได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อถวายสารตรา มีข้อสังเกตที่น่าสนใจยิ่งคือ หนังสือจากท่านเสนาบดีเขียนเป็นภาษาอังกฤษ แต่ก็ขึ้นต้นด้วยภาษาฝรั่งเศสอย่างไม่เปลี่ยนแปลงว่า "Monsieur le Ministre" (๓๗)

การมาเยือนกรุงเทพฯ ที่สมควรแก่ความสนใจอีกครั้งหนึ่งก็คือ เมื่อผู้บังคับการเรือ **เวนเซสเลา เด โซซา โมไรส** (Wenceslau de Sousa Morais) นำเรือรบเตโจ (Tejo) เข้ามาใน พ.ศ. ๒๔๓๓ ต่อมาภายหลัง ผู้บังคับการเรือ เวนเซสเลา เด โมไรส ได้กลายเป็นผู้มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่รู้จักกันดี เนื่องจากเขาไปตั้งรกรากอยู่ในประเทศญี่ปุ่นและก็ได้ปรับชีวิตความเป็นอยู่ของเขาให้เป็นชาวญี่ปุ่นโดยแท้จริง รายงานของเขานับว่ามีคุณค่าสมควรแก่การอ่านทีเดียว เขาออกเดินทางจากเมืองมาเก๊าเมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ขณะนั้นสถานกงสุลโปรตุเกสอยู่ในความดูแลของสุภาพบุรุษชาวฮอลันดาผู้หนึ่ง เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ ก็ได้รับการต้อนรับด้วยมิตรไมตรีจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฐ์ (Prince Swasti) เสนาบดีว่าการต่างประเทศในขณะนั้น เขายังได้กล่าวถึงชาวมาเก๊าบางคนที่เข้ามาอยู่ในกรุงสยามด้วย ว่าเป็นคนขยันขันแข็งและซื่อสัตย์

สุจริต และจะว่าโดยทั่วไปแล้วก็ประกอบอาชีพเป็นอย่างดี โมไรส ได้กล่าวถึงนาย**โจเซ มาเรีย ฟิเดลลิส ดา กอสตา** (José Maria Fidelis da Costa) เป็นพิเศษ

งานของสถานกงสุลดำเนินไปอย่างราบรื่น แต่กระนั้น ก็ยังมีเรื่องที่น่ากังวลอยู่บ่อย ๆ เรื่องหนึ่งคือการให้ความคุ้มครองแก่คนจีน กงสุลเขียนไว้ในรายงานว่า *"คนเหล่านี้ เป็นคนที่ขยันขันแข็งและอุตสาหะในการค้าขายมานับเป็นศตวรรษ เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในราชอาณาจักรสยาม ตลอดจนกระทั่งในสิงคโปร์ ในอาณานิคมของฮอลันดา ในประเทศญี่ปุ่น ในมะนิลา ตลอดจนทั่วทุกหัวระแหงในโลกภาคตะวันออกนี้"* ความสัมพันธ์ระหว่างคนจีนกับคนสยามเองก็ไม่ราบรื่นนัก ด้วยเหตุนี้ คนจีนได้เรียกร้องมาเป็นเวลาหลายปีมาแล้ว ขอความคุ้มครองจากสถานกงสุลของชาวยุโรปด้วยวิธีเช่นนี้เอง ทางอังกฤษก็มีคนจีนจากฮ่องกงและสิงคโปร์เข้ามาอยู่ในความคุ้มครอง กงสุลฮอลันดาคุ้มครองพวกที่มาจากชวา กงสุลฝรั่งเศสก็ขอคุ้มครองพวกที่มาจากอินโดจีนและอื่น ๆ สถานกงสุลโปรตุเกสเองก็รับชาวจีนจากเมืองมาเก๊าเข้ามาอยู่ภายใต้ความคุ้มครองถึง ๑๒๐ คน ปัญหาอีกประการหนึ่งที่กงสุลโมไรสสนใจก็คือ เรื่องสุรา โมไรสเข้าไปทูลลาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฐ์ พระอนุชาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม และในวันที่ ๓๐ มีนาคม เขาก็เดินทางกลับไปยังเมืองมาเก๊า[๓๘]

ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ ข้าหลวงแห่งเมืองมาเก๊า คือ นาย**มิเกล กูสโตดิโอ เด บอรจา** (Miguel Custódio de Borja) ผู้ดำรงตำแหน่ง

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๓๖ เข้ามาเยือนกรุงสยามอย่างเป็นทางการในฐานะตัวแทนพิเศษและเอกอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็ม หลังจากนั้นเขาก็เดินทางไปยังประเทศญี่ปุ่นในหน้าที่เดียวกัน เขาได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากเสนาบดีว่าการต่างประเทศ เพราะในขณะนั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงพระประชวรอยู่ ภารกิจสำคัญประการหนึ่งในการเยือนคราวนี้ คือ เรื่องการให้ความคุ้มครองชาวจีน เมื่อจะเดินทางออกจากกรุงเทพฯ ไปนั้น เขาก็ได้รับหนังสือจากเสนาบดีว่าการต่างประเทศของสยาม ความว่า *"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชบัญชาให้ข้าพเจ้าแจ้งกับ ฯพณฯ ว่า ทรงพอพระทัยในแนวทางการปฏิบัติงานของคณะทูตของ ฯพณฯ ตามที่ได้รับมอบหมายเป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีความเชื่อมั่นว่าจะเป็นการสนับสนุนและเพิ่มพูนความเป็นมิตรอันมีมาแต่เก่าก่อนระหว่างกรุงสยามและประเทศโปรตุเกส หนังสือนี้เขียนที่กระทรวงการต่างประเทศ ณ วันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๘๒"*(๓๙)

อีก ๕ ปีต่อมา ข้าหลวงแห่งเมืองมาเก๊า คือ นาย**เอดดูอารดู โอกูสตู โรดริเกส กายารดู** (Eduardo Augusto Rodrigues Galhardo) ก็เดินทางเข้ามาเยือนกรุงสยามในฐานะเอกอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็ม ความรู้สึกประทับใจของเขานั้นนับว่าน่าสนใจมาก เขาได้อธิบายถึงการมาเยือนของเขา นับตั้งแต่ออกจากเมืองมาเก๊าจนกระทั่งเดินทางกลับ เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ เขาก็เข้าพักที่ "โรงแรมโอเรียนเต็ล" เพราะที่ทำการและบ้านพักกงสุลนั้นใช้อยู่อาศัยไม่ได้แล้ว เขาได้เล่าถึงการเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินว่า ได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติเต็มที่มีการบรรเลงเพลงชาติโปรตุเกสด้วย นอกจากนั้นยังได้รับเกียรติ

ให้ได้เฝ้าเจ้านายหลายพระองค์ พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระราชหฤทัยดีเปี่ยมด้วยไมตรีจิตเป็นที่สุด ทรงนำเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้น **ออร์เดอร์ ออฟ ชิวาลรี่** (Orders of Chivalry) ของโปรตุเกส ๓ เหรียญมาให้ชมด้วย พระองค์ท่านยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เล่าถึงเรื่องที่เสด็จพระราชดำเนินไปเยือนกรุงลิสบอนให้ฟัง เอกอัครราชทูตมีโอกาสได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระราชินีของสยามในงานเลี้ยงครั้งหนึ่งด้วย

เขาบันทึกไว้ว่า อิทธิพลของโปรตุเกสในกรุงสยามนั้นมิได้มีอยู่เหมือนที่เคยมีมาแต่เดิมแล้ว ดังเช่น ใน พ.ศ. ๒๓๘๕ ภาษาโปรตุเกสยังใช้เป็นภาษาราชการในหนังสือที่ติดต่อไปมาถึงกัน ในเรื่องเกี่ยวกับสถานกงสุล เขาก็กล่าวไว้ว่า การดำเนินงานเป็นไปอย่างเลวร้ายในระยะหลายปีที่ผ่านมานี้(๔๐)

เท่าที่ทราบกันอยู่แล้ว คือ ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ มีเรื่องบาดหมางระหว่างฝรั่งเศสและสยาม ในช่วงนั้นฝรั่งเศสได้นำเรือรบเข้ามาปิดกั้นท่าเรือกรุงเทพฯ เหตุการณ์ที่นับว่ามีความสำคัญต่อเนื่องกันมาอีก คือ ทันทีที่ฝรั่งเศสยกเลิกการปิดกั้นท่าเรือ ก็มีข่าวแพร่สะพัดไปทั่วตะวันออก เมื่อกงสุลใหญ่โปรตุเกสที่เมืองเซี่ยงไฮ้ในระยะนั้น คือ นาย**โจอากิง มาเรีย เต วาลเดซ** (Joaquim Maria T. Valdez) ได้ทราบข่าวนี้ ก็รีบมีหนังสือแจ้งข่าวดีนี้ไปยังเมืองมาเก๊าทันที(๔๑)

ในท้ายที่สุดนี้ เราขอกล่าวย่อ ๆ ถึงหนังสือที่มีโต้ตอบใน พ.ศ. ๒๔๔๓ ระหว่างกงสุลโปรตุเกสและรัฐบาลที่เมืองมาเก๊า ข่าวนั้นไม่สู้จะดีนัก เริ่มเรื่องก็คือ ในระยะนั้นยังไม่มีการติดต่อกันโดยตรงระหว่างกรุงเทพฯ และมาเก๊า คนจีนที่ขึ้นทะเบียนอยู่ในอาณัติของ

สถานกงสุลนั้น ประการแรกต้องได้รับคำรับรองจากรัฐบาลที่เมืองมาเก๊าหรือที่ติมอร์ (Timor) มาก่อน นอกจากนั้นยังต้องมีเอกสารเฉพาะตัวของกงสุลที่แสดงว่าเขาเป็นบุคคลที่อยู่ภายใต้สิทธิคุ้มครองด้วย เอกสารนี้จะต้องให้กงสุลที่เข้ามารับหน้าที่คนใหม่ออกให้ใหม่ทุกครั้ง

ในตอนปลาย พ.ศ. ๒๔๔๓ ปัญหาใหญ่ซึ่งกงสุลต้องเผชิญ คือ เรื่องเกี่ยวกับผู้ที่ได้รับสิทธิคุ้มครอง กงสุลใหญ่ขณะนั้น คือ นาย**แอล กอเรยา ดา ซิลวา** (L. Correia da Silva) มีหนังสือแจ้งไปยังข้าหลวงเมืองมาเก๊าเมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ว่า เมื่อเขาเดินทางไปถึงกรุงเทพฯ ก็พบว่ามีชื่อคนขึ้นทะเบียนกับสถานกงสุลอยู่ถึง ๔๔๖ คน แต่ก็มีเพียง ๒๙๙ คนเท่านั้นที่ยื่นคำร้องขอเอกสารรับรองเฉพาะตัวขึ้นใหม่

ในวันที่ ๒๘ กรกฎาคม เขาก็มีหนังสือแจ้งไปอีกว่า ได้รับหนังสือจากเสนาบดีว่าการต่างประเทศของสยาม กล่าวคัดค้านการยอมรับให้มีการจดทะเบียนคนในอาณัติที่ผู้ดำรงตำแหน่งกงสุลคนที่แล้วได้กระทำไว้

ในตอนปลายปีนั้น คือวันที่ ๙ พฤศจิกายน เขาก็ได้แจ้งให้ข้าหลวงเมืองมาเก๊าคนใหม่ คือ นาย**โจเซ มาเรีย เด โซซา ออรตา อี กอสตา** (José Maria de Sousa Horta e Costa) ทราบว่าเขาได้มอบหน้าที่งานกงสุลให้กับนาย**หลุยส มาเรีย ซาเวียร์** (Luis Maria Xavier) ซึ่งก่อนหน้านี้ดำรงตำแหน่งรองกงสุล เพราะตัวนายกอเรยา ดา ซิลวาเองกำลังจะเดินทางกลับไป(๔๒)

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

รายงานละเอียดเกี่ยวกับโรงสินค้าของโปรตุเกสนั้น ส่งไปยังเมืองมาเก๊าเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ โดย นาย**หลุยส เลโอโปลโด ฟลอเรส** ผู้เป็นกงสุลใหญ่ในขณะนั้น โรงสินค้าทรุดโทรมที่ดินก็แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน ให้เช่าเสีย ๓ ส่วน ส่วนที่เหลืออีก ๑ ส่วนนั้น ก็เป็นที่ทำการสถานกงสุลและบ้านพักกงสุล(๔๓)

๕. สมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๕

ที่แล้ว ๆ มาเราได้กล่าวถึงหนังสือสนธิสัญญาทางไมตรีระหว่างประเทศโปรตุเกสและประเทศสยามสองฉบับ หนังสือสัญญาฉบับแรกที่กระทำขึ้นในพุทธศตวรรษนี้ ลงนามกันที่กรุงลิสบอน เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ มีข้อความต่าง ๆ ๒๔ มาตรา ผู้ลงนามฝ่ายโปรตุเกส คือ **ดร. วาสโก บอรเจส** (Dr. Vasco Borges) ผู้ลงนามฝ่ายสยาม คือ **พระยาสรรพกิจปรีชา** (Phya Sarbakich Prija) ซึ่งก็ตามมาด้วยข้อตกลงต่อท้ายสนธิสัญญาการใช้อำนาจศาลของราชอาณาจักรสยามต่อชาวโปรตุเกสและคนอื่น ๆ ที่มีสิทธิอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของโปรตุเกส ข้อต่อท้ายนี้มีด้วยกัน ๔ มาตรา

มาตรา ๑ ของข้อตกลงฉบับนี้มีอยู่ว่า "ระบบอำนาจศาลมีขึ้นก่อนหน้านี้ในกรุงสยาม สำหรับชาวโปรตุเกสและบุคคลภายใต้ความคุ้มครอง ตลอดจนอภิสิทธิ์ การยกเว้น และการคุ้มกันต่าง ๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบนี้ เป็นอันสิ้นสุดลงโดยเด็ดขาดภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่ได้มีการแลกเปลี่ยนสัตยาบันของสนธิสัญญาที่กล่าวไว้ข้างต้นนี้แล้ว"

ผลที่เกิดจากมาตรา ๑ ของข้อตกลงต่อท้ายของสนธิสัญญาเกี่ยวกับระบบศาลก็คือ ทุกคน "จะต้องอยู่ภายใต้อำนาจศาลยุติธรรมแห่งกรุงสยาม"

มาตรา ๒ ของสนธิสัญญานั้นกล่าวว่า "นับแต่นี้ต่อไปจนกว่าจะมีการประกาศและบังคับใช้ประมวลกฎหมายของสยาม อาทิ กฎหมายอาญา กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายวิธีการพิจารณาความ และกฎหมายเกี่ยวกับองค์กรของศาลต่าง ๆ แล้วเป็นเวลา ๕ ปี และไม่นานไปกว่านั้น ฝ่ายประเทศโปรตุเกสสามารถติดต่อโดยผ่านเจ้าหน้าที่สถานทูต และสถานกงสุลในประเทศสยาม (.....) โดยเขียนคำร้องเป็นลายลักษณ์อักษรไปยังผู้พิพากษาของศาลใด ๆ ยกเว้นในศาลฎีกา ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการพิจารณาคดีที่ชาวโปรตุเกสคนในบังคับบริษัท ห้างร้าน หรือสมาคมใด ๆ เป็นฝ่ายจำเลยหรือผู้ต้องหาคดีดังกล่าวนั้น จะต้องโอนไปให้เจ้าหน้าที่สถานทูตหรือเจ้าหน้าที่สถานกงสุลดังกล่าว อำนาจตัดสินคดีเหล่านี้ของศาลกรุงสยามก็จะสิ้นสุดลงนับแต่นั้น การตัดสินคดีดังกล่าวนี้จะกระทำโดยเจ้าหน้าที่สถานทูตหรือเจ้าหน้าที่กงสุลตามกฎหมายของประเทศโปรตุเกส ยกเว้นคดีความที่อยู่ภายในวิสัยบังคับแห่งประมวลกฎหมายของอาณาจักรสยามที่ประกาศใช้หรือบังคับใช้อยู่แล้ว"

มาตรา ๓ มีข้อความดังนี้ คือ "คำอุทธรณ์โดยชาวโปรตุเกสหรือคนในบังคับ บรรษัท บริษัท ห้างร้าน และสมาคม คัดค้านต่อคำพิพากษาของศาลชั้นต้นในคดีที่บุคคลดังกล่าวนั้นอาจเป็นคู่ความ ศาลอุทธรณ์กรุงเทพ ฯ จะเป็นผู้ตัดสินการอุทธรณ์ในปัญหาข้อ

กฎหมายนั้น ให้ยื่นต่อศาลอุทธรณ์เพื่อส่งต่อไปยังศาลฎีกา ชาวโปรตุเกส คนในบังคับ บรรษัท บริษัท ห้างร้าน และ สมาคม ซึ่งเป็นจำเลย หรือผู้ต้องหาในคดีใดก็ตามที่เกิดขึ้นในต่างจังหวัดจะขอเปลี่ยนศาลที่พิจารณาคดีก็ได้ ถ้าศาลเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงนี้สมควร การพิจารณาคดีดังกล่าวอาจมีขึ้นในกรุงเทพ ฯ หรือต่อหน้าผู้พิพากษาของศาลซึ่งจะได้พิจารณาคดีนั้นในกรุงเทพ ฯ"

สนธิสัญญาฉบับนี้ ทางฝ่ายรัฐบาลสยามขอยกเลิก เมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๙ ตามข้อความที่ปรากฏอยู่ใน *"ดิอาริโอ เด กูเวรโน"* (Diário de Governo) ตอนที่ ๑ ของวันเสาร์ที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๐

สนธิสัญญาฉบับที่ ๒ ลงวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ นั้น มีอยู่ทั้งหมด ๑๗ มาตรา ได้นำลงพิมพ์ไว้ใน *"ดิอาริโอ เด กูเวรโน"* (Diário de Governo) ชุดที่ ๑ หมายเลข ๗๕ ของวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ หน้า ๒๐๙ - ๒๑๗ เป็นภาษาฝรั่งเศส ในหมายเหตุท้ายหนังสือสนธิสัญญานั้น มีข้อความดังนี้คือ "รัฐบาลโปรตุเกสด้วยคำขอร้องของรัฐบาลไทย ขอยกเลิกข้อความเกี่ยวกับกฎหมายดังที่ปรากฏอยู่ในมาตรา ๒ แห่งข้อสัญญาแนบท้ายสนธิสัญญาทางไมตรี การค้า และการเดินเรือระหว่างประเทศสยามและประเทศโปรตุเกสที่ลงนาม ณ กรุงลิสบอน"

การพาณิชย์ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของสนธิสัญญาฉบับนี้ ฉบับที่ลงนามกันใน พ.ศ. ๒๔๖๘ นั้น เป็น "สนธิสัญญาที่ไม่มีความเสมอภาคกัน" ดังนั้นจึงต้องมีการทำสัญญาใหม่

จากหนังสือที่เขียนโดย **ดร. อันโตนิโอ เด โอลิเวรา ซาลาซาร์** (António de Oliveira Salazar) นายกรัฐมนตรีโปรตุเกสมีไปถึง ฯพณฯ **พระมหิทธานุกร** (Phra Bahiddha Kura) ลงวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นภาษาฝรั่งเศส มีข้อความดังนี้ คือ

"รัฐบาลโปรตุเกสพิจารณาด้วยความเห็นใจในข้อเรียกร้องของรัฐบาลสยาม ให้ยกเลิกข้อความของกฎหมายที่ให้แก่โปรตุเกส ตามมาตรา ๒ ของบันทึกข้อตกลงแนบท้ายสนธิสัญญาทางการพาณิชย์และการเดินเรือระหว่างประเทศโปรตุเกสและประเทศสยาม ที่ลงนาม ณ กรุงลิสบอน เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ว่าด้วยการถอนคดีความที่ยังค้างอยู่ในศาลฝ่ายสยาม ซึ่งชาวโปรตุเกส คนในบังคับ บริษัท ห้างร้านหรือสมาคมของโปรตุเกส ตกเป็นจำเลยหรือผู้ต้องหานั้น ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติที่จะเรียนให้ ฯพณฯ ทราบว่าทางรัฐบาลโปรตุเกสยินดียกเลิกสิทธินั้นตามข้อเรียกร้องของทางรัฐบาลสยาม"

ยุคใหม่กำลังเริ่มต้น อดีตได้ผ่านไปแล้ว

เชิงอรรถ

(๑) กาสปาร์ กอเรยา, *Lendas da Índia,* ลิสบอน, ๑๘๕๙ หน้า ๒๖๒ - ๒๖๔

(๒) มานูเอล ฟาไรยา อี โซซา (Manuel Faria e Sousa), *Asia Portuguesa* III, ปอร์โต, ๑๙๔๕, หน้า ๑๒๖ - ๑๒๗

เราเชื่อแน่ว่า พระเจ้าแผ่นดินที่อ้างถึงก็คือ สมเด็จพระชัยราชาธิราช พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๑๔ แห่งกรุงศรีอยุธยาที่ทรงปกครองบ้านเมืองอยู่ ๑๓ ปี หนังสือที่วันวลีต (Jeremias van Vliet) เขียนชื่อ*ประวัติโดยย่อของพระเจ้าแผ่นดินสยาม* ซึ่งรวบรวมเรียบเรียงในลักษณะพงศาวดารไว้นั้น ก็กล่าวถึงพระองค์ไว้ในหน้า ๗๐ - ๗๑ ดังเช่น *"พระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ทรงมีพระเมตตา เฉลียวฉลาด และศรัทธาในพระศาสนา ทรงทำสงครามกับพวกเขมรบ่อยครั้ง และก็ประสบชัยชนะเสมอ นอกจากนี้ก็ยังทรงปกครองบ้านเมืองอย่างละมุนละม่อมแต่ก็เด็ดขาด เป็นผู้ทรงรักความยุติธรรม ไม่โปรดที่จะลงโทษคนอย่างรวดเร็ว แต่จะให้พิจารณาสอบสวนผู้กระทำผิดอย่างถูกต้องตามกระบวนการ ทรงสร้างและซ่อมแซมวัดวาอารามหลายวัดด้วยกัน..."* ผู้แต่งเรื่องนี้ คือ วันวลีต เขาเข้ามาทำงานอยู่ที่โรงสินค้าฮอลันดาในกรุงสยาม จึงมีโอกาสรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ สำหรับเขียนเอกสารอันมีค่าของเขา ซึ่งต่อมาสยามสมาคมที่กรุงเทพ ฯ จัดพิมพ์หนังสือนี้ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ ฉบับที่พิมพ์นี้เป็นภาษาฮอลันดาพร้อมด้วยคำแปลภาษาอังกฤษ

(๓) A. da Silva Rego, *Documentação para a História das Missões do Padroado Português do Oriente,* vol. IX, Lisboa, 1952, p. 539. และจดหมายจากนายมารติง อาฟองโซ เด เมโล เด กาสตรู (Martim Afonso de Melo de Castro) ที่มีไปถวายพระเจ้ากรุงโปรตุเกส เมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๑๐๘

(๔) A. da Silva Rego, op. cit., vol. VII,pp. 458-459.

(๕) António Bocarro, *Década 13 da História da Índia,* Lisboa,1876, pp. 518-521.

(๖) António Bocarro, op.cit.,pp. 519-520.

(๗) Montalto de Jesus, *Historic Macao,* 2nd edition, Macao, 1926, p. 80.

(๘) A.da Silva Rego, *Documentação para a História das Missões do Padroado Português do Oriente,* Lisboa, 1952,Vol. VII, pp. 462-463.

(๙) Montalto de Jesus, *Historic Macao,* P.122.

(๑๐) *Arquivos de Macau,* 2nd series, 1941, pp. 147-148.

(๑๑) *Arquivos de Macau,* 2nd series, pp. 157-158.

(๑๒) *Arquivos de Macau,* 2nd series, pp. 275-276.

(๑๓) ตามที่ทราบกันคือ กอนสแตนส์ ฟอลกอน สมุหนายกของสมเด็จพระนารายณ์ถูกฆ่าในวันที่ ๖ มิถุนายน หนังสือที่น่าสนใจเล่มหนึ่งที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ *Mémoire du Père de Beze sur la vie de Constance Phaulcon, premier ministre du roi Phra Narai et sa triste fin.* จัดพิมพ์พร้อมด้วยเอกสารโดย Jean Drans และ Henri Bernard, โรงพิมพ์คณะซาเลเซียนโตเกียว พ.ศ. ๒๔๙๐ ในหนังสือนี้ประกอบด้วยเอกสารต่าง ๆ มากมายทั้งภาษาฝรั่งเศสและภาษาโปรตุเกส

(๑๔) Adrien Launay ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องราวคณะทูตของฝรั่งเศสที่เข้ามาในกรุงสยามตั้งแต่ พ.ศ.๒๒๐๕-๒๓๕๔ ชื่อ *Histoire de la Mission de Siam* พิมพ์ที่ ปารีส พ.ศ.๒๔๖๔ คณะสอนศาสนาชาวฝรั่งเศสเข้ามายังกรุงสยามโดยมีความหวังและความคิดว่าจะพยายามให้สมเด็จพระนารายณ์ตลอดจนชาวสยามทั้งประเทศเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ (หน้า ๔๘-๔๙)

(๑๕) *Arquivos de Macau,* 2nd series, 1941, pp. 73-74.

(๑๖) A. da Silva Rego, *Documentação para a História das Missões do Padroado Português do Oriente,* vol. II, Lisboa, 1952, pp. 225-226.

(๑๗) *Arquivos de Macau,* 1st series, 1929, pp. 151-152.

(๑๘) *Arquivos de Macau, ibid,* pp. 153-154.

(๑๙) *Arquivos de Macau, ibid,* pp. 155-156.

(๒๐) *Arquivos de Macau, ibid,* pp. 157-158.

(๒๑) *Arquivos de Macau, ibid.* pp. 163-164

(๒๒) *Arquivos de Macau, ibid.* p. 165.

(๒๓) *Arquivos de Macau, ibid.* pp. 167-168. This letter was written in March, 1722.

(๒๔) *Arquivos de Macau, ibid.* pp. 171-172.

(๒๕) *Arquivos de Macau, ibid.* pp. 173-174.

(๒๖) *Arquivos de Macau,* July 1966, p. 11.

(๒๗) *Arquivos de Macau,* 1st series, pp. 89-108,p. 11.

(๒๘) *Arquivos de Macau,* This date must be a misprint.

(๒๙) *Arquivos de Macau,* December 1969, pp. 298-299.

(๓๐) *Arquivos de Macau, ibid.* pp. 298-299.

(๓๑) *Arquivos de Macau,* February 1970, p. 104.

(๓๒) *Arquivos de Macau,* August 1930, 1st series, pp. 89-93.

(๓๓) *Arquivos de Macau,* February 1970, pp. 142-145.

(๓๔) Historical Archives of Macao. Documents received from the *Administração Civil.* Processo 257. The Portuguese Consul at Bangkok sent a copy of the treaty to Macao.

(๓๕) Historical Archives of Macao. Processo 347.

(๓๖) Historical Archives of Macao. Processo 174.

(๓๗) Historical Archives of Macao. Processo 175.

(๓๘) Historical Archives of Macao. Processo 365.

(๓๙) Historical Archives of Macao. Processo 203.

(๔๐) Historical Archives of Macao. Processo 459, 1898. It is not the final report, but a draft of the same with some corrections.

(๔๑) Historical Archives of Macao. Processo 34.

(๔๒) Historical Archives of Macao. *Avulsos*. Consulado Geral de Portugal em Sião.

(๔๓) Historical Archives of Macao. *Avulsos*. 1900.

·NESTA·FOLHA·EST
COMTODA·ATERA·AONORTE
·BEMG ALA·
REINO·D
CHINA·
·CIRC·V L V
CAMCER
CAMTAM
ORIXA
PEGV
SIAM
ÆQINVCIALI·
PAM·EATEMALVCO

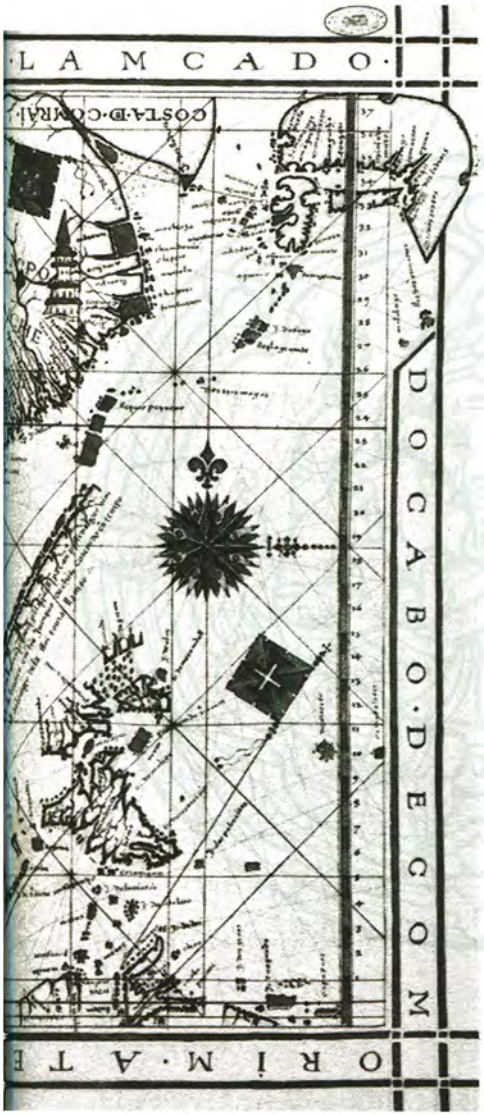

เฟอรเนา วาซ ดูราดู - แผนที่โลก พ.ศ. ๒๑๑๔ เล่ม ๗ แสดงให้เห็นภาคตะวันออกของเอเชีย นับแต่ศรีลังกาจนถึงญี่ปุ่น (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ทอร์โร โด ทอมโบ, ลิสบอน)

เอกสารโปรตุเกสชุดแรกเกี่ยวกับสยาม

โดย หลุยส เดอ มาตุส (Luís de Matos)

ในบทความต่อไปนี้ เราได้รวบรวมเอกสารโปรตุเกสที่สำคัญที่สุดบางชิ้นเกี่ยวกับประเทศสยาม เป็นเอกสารเรื่องราวในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๕๓ - ๒๐๕๙ ฉบับแรก คือ *จดหมายของรุยแห่งอาโรโจ* (Rui de Araújo) ผู้ตกเป็นเชลยของกษัตริย์แห่งมะลักกา และฉบับสุดท้าย คือ *ลิโวร ดาส กูซาส ดา อินเดีย* (Livro das Cousas da India) ซึ่งเขียนโดย **ดวตเต บารโบโซา** (Duarte Barbosa) และตามคำบอกเล่าของผู้เขียนเอง กล่าวไว้ว่าได้รวมเรื่องราวใน พ.ศ. ๒๐๕๙ เอาไว้ด้วย ช่วงเวลานี้ถึงแม้ว่าจะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ แต่ก็นับว่าเป็นช่วงเวลาอันสำคัญ เพราะไม่ปรากฏมีเอกสารอะไรอีกเลยในช่วงเวลาหลายสิบปีต่อมา นอกจากจดหมายของอาโรโจ และหนังสือที่เขียนโดย บารโบซา แล้ว เอกสารที่ตกมาถึงเราก็มีหนังสือ *ซูมาโอเรียนตาล* (A Suma Oriental) เขียนโดย **โตเม ปิเรส** (Tomé Pires) จดหมายจำนวน ๕ ฉบับที่เขียนโดยข้าหลวงใหญ่แห่งโปรตุเกสประจำอินเดีย คือ อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ ซึ่งสั่งให้จ่ายเงินเป็นค่าของที่นำมาถวายพระเจ้ากรุงสยาม รวมทั้งคำสั่งแก่คณะทูตคณะที่ ๒ ที่ส่งเข้ามายังกรุงสยาม นอกจากนี้ยังมีพระราชสาสน์ฉบับหนึ่งของพระเจ้ากรุงโปรตุเกสที่ทรงมีไปถวายสันตะปาปา ลิโอ

ที่ ๑๐ จดหมายอีก ๒ ฉบับของ**รุย เด บริโต** (Rui de Brito) และอีกฉบับหนึ่งเป็นของ**จอรจ เด อัลบูเคอร์กเคอ** (Jorge de Albuquerque) ทั้งสองคนนี้เป็นผู้บังคับการอยู่ที่ป้อมมะลักกา นอกจากนั้นก็ยังมีจดหมายอีก ๒ ฉบับจากนายทหารที่เมืองมะลักกา ฉบับแรกเป็นของ**เฟอรเนา เปเรส เด อันดราเด** (Fernão Peres de Andrade) และฉบับที่สองเป็นของ**เปดรู เด ฟาไรยา** (Pedro de Faria) ซึ่งเป็นผู้บังคับการกองเรือที่อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ ส่งมายังมะลักกาเมื่อต้น พ.ศ. ๒๐๕๕

อย่างไรก็ดี ได้ทราบว่ายังมีเอกสารอื่น ๆ อยู่อีกหลายชิ้น อัลบูเคอร์กเคอ อ้างถึงมากกว่าหนึ่งครั้งถึง *"จดหมายฉบับยาว"* ที่เขามีไปถวายพระเจ้ากรุงโปรตุเกส และปรากฏว่าหายไปพร้อมกับเรือ ฟรอล เด ลา มาร์ (Frol de la Mar) เมื่อครั้งที่เรือลำนั้นอับปางในระหว่างเดินทางอยู่ระหว่างมะลักกาและอินเดีย เช่นเดียวกันกับที่พระราชสาสน์ฉบับแรกของพระเจ้ากรุงสยามที่ทรงมีไปถึงพระเจ้ามานูเอลที่ ๑ แห่งโปรตุเกส และปรากฏว่ายังมีหนังสืออีกชุดหนึ่งซึ่งเป็นจดหมายจำนวน ๕ ฉบับหายไป หรือมิฉะนั้นก็ยังค้นหาไม่พบ เป็นจดหมายที่อัลบูเคอร์กเคอเขียนไปกราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงสยาม รวมทั้งพระราชสาสน์อีกหลายฉบับที่พระเจ้ากรุงสยามมีไปถวายพระเจ้ากรุงโปรตุเกส และที่ทรงมีไปถึงข้าหลวงใหญ่โปรตุเกสประจำอินเดีย จดหมายที่อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอเขียนไปกราบบังคมทูลพระเจ้ามานูเอลถึงเรื่องที่เขาได้ชัยชนะเมืองมะลักกาก็ยังค้นไม่พบเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เชื่อว่าเป็นแหล่งที่มาของ

เรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดิน ก็คือ *เอปิสโตลา* (Epistola) นอกจากนั้นเรายังไม่ได้พบจดหมายและรายงานของ**มานูเอล ฟราโกโซ** (Manuel Fragoso) ที่กล่าวถึงการแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการค้าขายของราชอาณาจักรสยาม ซึ่งเฟอรเนา เปเรส เด อันดราเด และข้าหลวงใหญ่[๑] ได้กล่าวถึงไว้

ส่วนใหญ่ของเอกสารต่าง ๆ เหล่านี้มิได้นำออกมาตีพิมพ์เลยจนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ หรือ ๒๕ แต่ข่าวคราวเรื่องราวของกรุงสยามก็เป็นที่รู้จักกันในทวีปยุโรปมาก่อนหน้านี้แล้ว การติดต่อกันเป็นครั้งแรกระหว่างชาวโปรตุเกสและชาวสยามนั้น เริ่มขึ้นในช่วงหลังของ พ.ศ. ๒๐๕๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอีก ๒ ปีต่อมา ในหนังสือ *เอปิสโตลา* ที่พระเจ้ากรุงโปรตุเกสส่งไปถวายพระสันตะปาปานั้นตีพิมพ์ที่กรุงโรม เอกสารอ้างถึงกรุงสยามที่มีอยู่ในหนังสือเล่มนี้ก็ได้นำมากล่าวไว้ด้วย หนังสือ*เอปิสโตลา*นี้มีผู้คนจำนวนมากได้อ่านเพราะได้มีการตีพิมพ์จากต้นฉบับเดิมอย่างน้อยก็ถึง ๑๒ ครั้ง จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๑๐๐ ทั้งในประเทศอิตาลี เยอรมนี ออสเตรีย และฝรั่งเศส ฉบับแปลเป็นภาษาอิตาเลียนและภาษาเยอรมันนั้นได้มีการพิมพ์ขึ้นเกือบจะทันที ต่อมาภายหลังฉบับแปลเป็นภาษาเยอรมันก็มีการพิมพ์เพิ่มเติมอีกเช่นเดียวกับฉบับแปลเป็นภาษาเฟลมิช

ในระหว่างนั้น คือ ใน พ.ศ. ๒๐๕๖ นักประพันธ์นิรนามผู้เขียนหนังสือ*โนวา วิคตอเรีย* (Nova Victoria) ได้แปล *เอปิสโตลา* อย่างคำต่อคำ นาย**ฟรานซิสโก กาลไดรา** (Francisco Caldeira) อาศัย

ข้อความจากจดหมายของ**ดอง มานูเอล** (Don Manuel) และจากหนังสือ*โนวา วิคตอเรีย* เขียนหนังสือเล่มหนึ่งเกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ของกรุงสยาม ความบาดหมางระหว่างราชอาณาจักรสยามและมะลักกา และเรื่องราวของคณะทูตของนายอัลบูเคอร์กเคอและพระเจ้ากรุงสยาม ต่อมาใน พ.ศ. ๒๐๙๓ **จิโอวันนิ แบตติสตา รามูสซิโอ** (Giovanni Battista Ramusio) จัดพิมพ์งานเขียนของโตเมปิเรส และดวตเต บารโบซา ฉบับแปลเป็นภาษาอิตาเลียนขึ้นที่เมืองเวนิซ งานที่ไม่ได้จัดพิมพ์ขึ้นในเวลานั้นก็คือ สุนทรพจน์ ซึ่ง**กามิลู ปอรซิโอ** (Camilo Porzio) ได้รับแรงบันดาลใจจากหนังสือ*เอปิสโตลา* กล่าวถวายต่อหน้าพระที่นั่งพระสันตะปาปา ลิโอ ที่ ๑๐ ใน พ.ศ. ๒๐๕๖ ในสุนทรพจน์นั้น กามิลู ปอรซิโอ ได้กล่าวถึงอำนาจทางทหารของกรุงสยาม แผ่นดินอันอุดมสมบูรณ์ คณะทูตชาวสยามคณะแรกที่ไปยังเมืองมะลักกา(๒)

เราไม่อาจเรียกร้องเรื่องราวและข้อมูลมากไปกว่าที่เอกสารส่วนใหญ่จะให้ได้ เราต้องระลึกว่าหนังสือและเอกสารเหล่านี้เขียนขึ้นในสมัยที่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโปรตุเกสและกรุงสยามเพิ่งจะเริ่มต้นขึ้นเท่านั้น เอกสารเหล่านี้อาจจะยังไม่มีความสำคัญทัดเทียมกัน แต่ก็มีข้อความส่งเสริมและสนับสนุนกันและกัน ส่วนใหญ่ก็มักจะกล่าวเน้นเรื่องสำคัญ ๓ ประการ คือ **ความสัมพันธ์ทางการทูต ลักษณะของบ้านเมือง** และที่สำคัญเป็นพิเศษ คือ **พัฒนาการทางการพาณิชย์** ซึ่งก่อนจะเดินทางกลับประเทศอินเดีย ข้าหลวงใหญ่โปรตุเกสได้ส่งคณะทูตมาเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม ๒ ครั้ง ผู้ที่มาใน

ครั้งแรก ก็คือ ดวตเต เฟอรนันเดส (Duarte Fernandes) ซึ่งเคยถูกจับเป็นเชลยศึกอยู่ที่มะลักกาใน พ.ศ. ๒๐๕๒ พร้อมกับ รุย เด อาโรโจ ทั้งนี้ก็เป็นผลจากการเดินทางที่โชคร้ายของ**ดิโอโก โลเปส เด เซเกรา** (Diogo Lopes de Sequeira) ในครั้งต่อมาก็มีอันโตนิโอ มิรันดา เด อาเซเวโด (António Miranda de Azevedo) และ มานูเอล ฟราโกโซ เฟอรนันเดสเป็นผู้อัญเชิญของที่พระเจ้ากรุงสยามส่งไปถวายพระเจ้ากรุงโปรตุเกส แต่ปรากฏว่าสิ่งของเหล่านี้สูญหายไปพร้อมกับการอับปางของเรือ "ฟรอล เด ลา มาร์" ในการสถาปนาสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศทั้งสองนั้นไม่ปรากฏว่ามีข้อขัดข้องใด ๆ เลย พระเจ้ากรุงสยามทรงคิดว่าทรงมีสิทธิเหนือมะลักกา จึงพอพระทัยที่โปรตุเกสยึดเมืองนั้นได้ ซึ่งก็เป็นเหตุผลว่า เหตุใดจึงทรงส่งคณะทูตพร้อมด้วยพระราชสาสน์ไปถึงข้าหลวงใหญ่และพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส เราได้ทราบว่าประเทศสยามเป็นประเทศที่ใหญ่โตมากมีผู้คนพลเมืองจำนวนมหาศาล *"เป็นแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร"* มีข้าวเป็นอันมาก และ **"เป็นดินแดนที่มีเมืองท่าชายทะเลหลายแห่ง"** มีการค้าขายที่มีความสำคัญ สินค้าออกที่สำคัญ คือ ข้าว ครั่ง กำยาน ไม้สวาด (Brazil wood) ทอง เงิน งา ช้าง และเพชร ส่งไปขายยังประเทศจีน มะลักกา เบงกอล และอินเดีย ตามคำบอกเล่าของอัลบูเคอร์กเคอ โปรตุเกสสามารถขายสินค้าให้แก่สยามได้ คือ ปรอท ผ้าสีแดงเข้ม ผ้าขาว และผ้าดำ กำมะหยี่ ผ้าตาด และผ้าลินินขาว เป็นที่เข้าใจกันว่าการที่ทั้งโตเม ปิเรส และ ดวตเต บารโบซา ให้ความสนใจในการ

ค้าขายเป็นพิเศษ เพราะคนทั้งสองเป็นเจ้าหน้าที่ของโรงสินค้าปิเรสอยู่ที่มะลักกามากว่า ๒ ปี จึงมีความเข้าใจกรุงสยามได้ดีกว่าบารโบซา ซึ่งเคยทำงานอยู่ที่เมืองกาลิกูต (Calecut) และ คานานอร์ (Cananor) ในอินเดีย ทั้งหมดนี้ก็เป็นการอธิบายให้ทราบว่าเหตุใดหนังสือ *ซูมา โอเรียนตาล* จึงให้รายละเอียดต่าง ๆ แก่เราได้มากกว่างานของบารโบซา แต่อย่างไรก็ตามงานเขียนของบารโบซาก็ให้รายละเอียดที่น่าสนใจหลายอย่างเกี่ยวกับศาสนาและการแต่งกายของชาวสยาม ตลอดจนการกินเนื้อมนุษย์และการเผาศพของผู้คนในราชอาณาจักรใกล้เคียงที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระเจ้ากรุงสยามด้วย

๑. ข้อความบางตอนจากจดหมายของ รุย เด อาโรโจ (Rui de Araújo) จากเมืองมะลักกาไปถึง อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ จดหมายลงวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๐๕๓

"พระเจ้าแผ่นดินแห่งมะลักกา มิได้รับการสนับสนุนจากแผ่นดินใหญ่เลย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดีหรือร้ายก็ตาม สหายคนเดียวของพระองค์ ก็คือ พระเจ้าแผ่นดินแห่งเปา (Pao) ซึ่งมีราชธิดาองค์หนึ่งที่กำลังจะอภิเษกสมรสกับโอรสของพระองค์ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้เป็นพระเจ้าแผ่นดินของประเทศเล็ก ๆ มีขุนนางและบริวารอยู่ไม่กี่คน ยิ่งทางภาคพื้นทะเลด้วยแล้ว พระองค์ไม่มีมิตรสหายเลย พระเจ้าแผ่นดินมะลักกากำลังทำสงครามอยู่กับพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งทรง

๒. บางตอนจากหนังสือคำสั่งของ อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์ก เคอ ถึง อันโตนิโอ มิรันดา เด เอเซเวโด ณ เมืองมะลักกา ต้นเดือน มกราคม พ.ศ. ๒๐๕๕

"ท่านจงกราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงสยามว่า พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสส่งเรามายังเมืองท่ามะลักกานี้ ก็เพื่อมาจัดการกับพระเจ้าแผ่นดินมะลักกาและพวกข้าราชการที่ช่วยกันฆ่าผู้บังคับการเรือที่ส่งมาเพื่อสร้างสัมพันธไมตรี (....) ด้วยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินมะลักกาไม่ซื่อตรง เราจึงใช้กำลังเข้าโจมตีและยึดเมืองได้ (....) อย่างไรก็ดีเราได้ให้อภัยแก่ชาวเมืองทั้งหลายรวมทั้งพวกพ่อค้าวาณิชย์ เพราะเราไม่ปรารถนาจะให้ตัวเมืองและการค้าขายต้องถูกทำลายไปด้วย จงกราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงสยามด้วยว่า เราแน่ใจว่าพระองค์จะทรงพอพระราชหฤทัย เมื่อได้ทรงทราบข่าวการพ่ายแพ้ของพระเจ้าแผ่นดินมะลักกาที่พระองค์ต้องทรงกระทำศึกสงครามด้วยเป็นนิจ จงกราบบังคมทูลด้วยว่า พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสจะทรงปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง ถ้าเรือสินค้าตลอดจนผู้คนของสยามจะไปทำมาค้าขายกับเมืองมะลักกาสืบต่อไปอีก และก็เป็นด้วยเหตุนี้ที่ข้าพเจ้าจำต้องยึดเมืองมะลักกา หากว่าพระเจ้ากรุงสยามจะมีพระราชประสงค์จะได้รับความช่วยเหลือจากกองทัพเรือพร้อมด้วยคนของเรา เราในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ก็ยินดีจะรับสนองพระราชบัญชาทุกประการ"

(จาก *Brás de Albuquerque, Comentários do Grande Afonso de Albuquerque,* Coimbra, 1923, Parte III, Cap. XXXVI)

๓. บางตอนจากพระราชสาสน์พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ดอง มานูเอล มีไปถวายพระสันตะปาปา ลิโอ ที่ ๑๐ ลงวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๐๕๖

"เมื่อทรงทราบเรื่องแล้ว พระเจ้ากรุงสยามผู้ทรงพระราชอำนาจยิ่งในดินแดนทางตะวันออกทั้งในด้านราชอาณาเขตและด้านไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน และทรงเชื่อว่ามะลักกานั้นเป็นของพระองค์โดยชอบธรรมแต่ถูกพวกแขกมัวร์ชิงไป จึงได้ส่งคณะทูตมายังผู้สำเร็จราชการของเรา (อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ) พระเจ้ากรุงสยามทรงปรารถนาจะให้เราสนับสนุนช่วยเหลือพระองค์และราษฎรของพระองค์ จึงได้พระราชทานของมาถวาย คือ ถ้วยเหล้าทองคำประดับทับทิมอันมีค่ายิ่ง พร้อมกับดาบทองคำประดิษฐ์ด้วยศิลปะอย่างยอดเยี่ยม เพื่อให้เป็นประจักษ์พยานแห่งความรู้สึกเป็นบุญคุณ และเป็นเครื่องหมายแห่งมิตรภาพถาวรในอนาคต เพื่อเป็นการตอบแทนผู้สำเร็จราชการจึงได้ส่งของขวัญหลายชิ้นไปถวาย รวมทั้งส่งคนที่มีประสบการณ์และความสามารถไปหลายคน เพื่อให้ไปสังเกตการณ์ในที่ต่าง ๆ ในแผ่นดินนั้น เรามั่นใจว่า พระเป็นเจ้าจะโปรดเห็นชอบด้วยอย่างมาก และจะยังผลให้คริสต์ศาสนานิกายคาทอลิกเผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวางด้วย"

(จาก ดี. มานูเอล ที่หนึ่ง, *Epistola Potentissimi ac invictissimi Emanuelis Regis Portugaliae & Algabiorum* (.....), Roma, Iacopo Mazzocchi, 9th August 1513, of Aiiiir)

๔. บางตอนของจดหมายของ รุย เด บริโต (Rui de Brito) กราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส เขียนที่มะลักกา ลงวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๐๕๗

"เมื่อฤดูมรสุมที่แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้มีหนังสือกราบบังคมทูลทรงทราบเกี่ยวกับการพำนักในมะลักกาของข้าพระพุทธเจ้า ในหนังสือฉบับนี้ ข้าพระพุทธเจ้ามิได้กราบบังคมทูลให้ทรงทราบรายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นไปต่าง ๆ ในเมืองมะลักกา เนื่องจากได้มีหนังสือแจ้งต่อผู้ว่าราชการของหมู่เกาะอินดีส (Indies) ให้นำรายละเอียดกราบบังคมทูลใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ในหนังสือฉบับนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจะได้กราบบังคมทูลให้ทรงทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากนั้น

หลังจากที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ส่ง นายเฟอรเนา เปเรส ไปยังอินเดียแล้ว คณะทูตของพระเจ้าแผ่นดินสยามก็ได้มาถึงที่นี่ คณะทูตได้รับการต้อนรับและได้กลับไปในเวลาอันสมควร สยามเป็นประเทศใหญ่ พระเจ้าแผ่นดินมิได้นับถือศาสนาอิสลาม มีทรัพยากรมากมาย อาทิ ครั่ง กำยาน ไม้สวาด และข้าวอุดมสมบูรณ์ ชาวสยามได้มาที่นี่เมื่อหลายปีมาแล้ว แต่ในระยะ ๑๕ ปีที่ผ่านมา พวกเขาไม่ได้แวะที่นี่เลย เรือสำเภาและเรือสินค้าของเราได้เดินทางไปที่กรุงสยาม และขณะนี้ก็ยังมีเรือสำเภาจากที่นี่อยู่ที่โน่น พวกเขาเป็นมิตรของเราและยอมรับการอยู่อย่างสันติ

หลังจากที่คณะทูตของพระเจ้าแผ่นดินสยามได้มาถึงเรียบร้อย

แล้ว พวกเขาได้เจรจาเพื่อสันติภาพ ซึ่งฝ่ายเราก็ยินดีที่จะให้เป็นเช่นนั้น พวกเขาได้ถวายเครื่องบรรณาการแก่พระองค์ เปา (Pao) เป็นประเทศเล็ก ๆ และมีการสู้รบกับสยามอยู่เสมอ แต่เปาเป็นประเทศที่มีทองและเป็นดินแดนของพวกพ่อค้า กษัตริย์ของเมืองนี้นับเป็นญาติสนิทกับกษัตริย์องค์ก่อนของมะลักกา

เมื่อตระหนักว่าพวกชวาและผู้คนในแถบนั้นไม่กล้าที่จะแล่นเรือมาที่มะลักกา ข้าพระพุทธเจ้าได้เสนอต่อสภาว่าเราควรจะส่งเรือ ๓ ลำไปที่บันดัม และชวา เพื่อแสวงหาเครื่องเทศต่าง ๆ จนกว่าพวกเขาจะเดินทางมาค้าขายกับเราอีกดังเช่นแต่ก่อน เมื่อสภารับข้อเสนอแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าก็จะจัดหาผู้คน อาวุธ และเสื้อผ้า สำหรับหัวหน้าคณะการเดินทาง ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้นายอันโตนิโอ เด มิรันดา เป็นหัวหน้า คนผู้นี้เคยเดินทางไปประเทศสยามมาแล้ว"

(จาก *Cartas de Afonso de Albuquerque,* III, Lisboa, 1903, pp. 91 - 92, 95)

๕. ส่วนหนึ่งของจดหมายของรุย เด บริโต ถึง อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ เขียนที่มะลักกา ลงวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๐๕๗

"หลังจากที่เฟอรเนา เปเรส ได้เดินทางไปแล้ว คณะทูตของพระเจ้าแผ่นดินสยามก็ได้มาถึงพร้อมด้วยอันโตนิโอ เด มิรันดา และ

คณะผู้ติดตามเกือบทุกคน ยกเว้นคนหนึ่งซึ่งเสียชีวิตที่สยาม พวกเขาได้นำข้าว เรือสำเภา ๑ ลำ และของขวัญอีกมากมายมาให้ ฯพณฯ ของทุกอย่างเหล่านี้ได้ส่งไปเก็บไว้ ณ คลังสินค้า เมื่อพวกคณะทูตได้เดินทางมาถึง พวกเขาได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติ และมีผู้คนมากมายได้มาให้การต้อนรับ ป้อมทหารได้ยิงปืนใหญ่น้อยแสดงความคารวะ หลังจากที่ได้รับสาสน์จากพวกเขา ข้าพเจ้าก็ได้สั่งให้จัดหาที่พักให้ แต่พวกเขามีความประสงค์จะพักแรมกันในเรือ ข้าพเจ้าจึงได้สั่งการให้นำอาหารไปให้ พวกเขาได้รับการดูแลเป็นอย่างดี หลังจากนั้นพวกคณะทูตก็เข้าพบข้าพเจ้า และได้พูดถึงหนังสือของ ฯพณฯ ที่ได้มีไปถวายพระเจ้าแผ่นดินสยาม พวกเขาได้อ้างว่า ฯพณฯ ได้ยกเมืองมะลักกาให้สยาม ข้าพเจ้าก็ได้ชี้แจงว่าความจริงควรจะเป็นเช่นนั้น หากสยามได้ช่วยเราในการยึดครองมะลักกาหรือได้ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ ตามที่ ฯพณฯ ได้แจ้งไว้ในหนังสือกราบบังคมทูล ทั้งหมดนี้ข้าพเจ้าได้อธิบายอย่างสุภาพ และทางคณะทูตก็ยอมรับด้วยดี จากนั้นข้าพเจ้ากล่าวต่อว่า พวกเขาควรจะยอมรับความเป็นมิตรและการค้าขายกับพระเจ้าแผ่นดินของเราซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อพวกเขาเป็นอันมาก จะได้ทั้งเกียรติยศและการขยายอาณาจักรสยาม ข้าพเจ้าได้พูดเสริมขึ้นว่าสันติภาพและมิตรภาพจะเป็นอยู่ตลอดไประหว่างประเทศทั้งสอง และสยามก็จะได้กลับมาค้าขายในมะลักกาอีกดังเช่นแต่ก่อน ข้าพเจ้าได้เน้นถึงผลที่เกิดขึ้นแก่ประเทศอื่น ๆ ที่ต่อต้านสันติภาพเช่นนี้ การที่ ฯพณฯ ซึ่งเป็นผู้แทนพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินของเราได้เสนอสันติภาพ

ระหว่างเรากับพวกเขา พวกเขาควรจะรับไว้เพราะจะเป็นประโยชน์แก่พวกเขา คณะทูตแสดงความยินดีเมื่อได้ทราบดังที่ข้าพเจ้ากล่าว พวกเขาต่างประหลาดใจในสิ่งที่พวกเราได้ทำสำเร็จในเวลาอันสั้น ข้าพเจ้าได้ให้เขาชมปืนใหญ่และอาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งพวกเขาต่างก็ตื่นเต้นพอใจ ขณะนี้คณะทูตได้ออกเดินทางกลับสู่สยามแล้วด้วยความพอใจ **เบนดารา** (Bendara) จัดของลงเรือ ๒ ลำ และส่งพวกเขากลับไปกรุงสยามพร้อมกับลูกชายคนโตของเขา ส่วน**โตมุงกู** (Tomungo) ก็ส่งสำเภาไปอีกลำหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ข่าวมาว่าเขาได้รับการต้อนรับและปฏิบัติเป็นอย่างดียิ่งทุกแห่ง ข้าพเจ้าหวังในพระ-ผู้เป็นเจ้าว่าจะช่วยนำให้เขากลับมาพร้อมกับข่าวดีที่จะทำให้พระเจ้าอยู่หัวของเราทรงพอพระราชหฤทัย

จุดประสงค์ในการเดินทางของคณะทูตสยาม คือ ให้ได้คำตอบเกี่ยวกับการปกครองมะลักกา ส่วนใหญ่ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงสันติภาพซึ่งเป็นหัวใจของเรื่อง พวกเขาจากไปด้วยความพอใจในสันติภาพที่ข้าพเจ้าเสนอให้ ขณะนี้ข้าพเจ้ากำลังคอยฟังข่าวจากพวกเขา ความจริงเราไม่จำเป็นที่จะต้องพึ่งเขา (ประเทศสยาม) สันติภาพดูจะเป็นประโยชน์ต่อพวกเขามากกว่าเรา (.....)”

(จาก *Cartas de Afonso de Albuquerque,* **III, Lisboa, 1903, pp. 216 - 217, 220 - 221)**

๖. ข้อความบางตอนจากเรื่อง "A Suma Oriental"๒๐๕๘ ของ โตเม ปิเรส (Tomé Pires)

"ในสยามนั้นมีเมืองท่าอยู่ ๓ แห่งด้วยกันทางด้านเมืองพะโค (Pegu) ส่วนทางด้านปะหังและจัมปามีหลายแห่ง และมีเมืองท่าเล็ก ๆ อีก เมืองท่าทั้งหมดนี้อยู่ในราชอาณาจักรและขึ้นต่อราชอาณาจักรสยามซึ่งเป็นดินแดนกว้างใหญ่ไพศาลอุดมสมบูรณ์ มีพลเมืองและหัวเมืองมากมาย ประกอบด้วยเจ้าเมืองและขุนนางพ่อค้าชาวต่างประเทศ แต่พ่อค้าต่างชาติส่วนใหญ่จะเป็นคนจีน เพราะสยามมีการค้าติดต่อกับประเทศจีนมาก ดินแดนของมะลักกาก็เรียกได้ว่าเป็นดินแดนของสยาม ประเทศสยามทั้งหมดรวมถึงจัมปาและดินแดนใกล้เคียงเรียกว่าจีน

ราชอาณาจักรสยามเป็นประเทศของคนที่ไม่ได้นับถือคริสต์ศาสนา ผู้คนและภาษาที่ใช้ดูจะคล้ายคลึงกับพวกที่อยู่ในพะโค นับได้ว่าพวกเขาเป็นคนรอบคอบ ฉลาดเฉลียว พวกพ่อค้าก็มีความรู้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับสินค้าต่าง ๆ พวกเขามีรูปร่างสูง ผิวคล้ำ ผมเกรียนเหมือนชาวพะโค สยามเป็นประเทศที่มีการปกครองอย่างยุติธรรม พระเจ้าแผ่นดินจะประทับอยู่ที่อยุธยา พระองค์ทรงเป็นนักล่าสัตว์และค่อนข้างจะปฏิบัติพระองค์อย่างมีพิธีรีตองต่อชาวต่างประเทศ แต่จะทรงเป็นกันเองมากกับชาวสยาม พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงมีพระมเหสีและพระสนมมากมายเกินกว่า ๕๐๐ คน เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จสวรรคต ผู้ที่จะมาครองราชย์ต่อไปจะต้องมาจากเชื้อ

พระวงศ์ โดยปกติจะเป็นพระภาคิไนย หรือลูกชายของน้องสาว ทั้งนี้ถ้าเขาคนนั้นเป็นคนที่เหมาะสม แต่ถ้าหากเป็นคนที่ไม่เหมาะสมก็จะมีการประชุมหารือเพื่อตกลงหรือตัดสินว่าผู้ใดจะดีที่สุด คนเหล่านี้จะเก็บความลับไว้อย่างมิดชิด พวกเขาเป็นคนสงบเสงี่ยม มัธยัสถ์ถ้อยคำพูดจาด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน อันเป็นผลจากการที่ได้รับการอบรมมาอย่างดี พวกขุนนางผู้ใหญ่จะจงรักภักดีเชื่อฟังพระเจ้าแผ่นดิน จะปฏิบัติตามพระบรมราชโองการอย่างครบถ้วน

ด้วยความมีเล่ห์กลของชาวสยาม พ่อค้าต่างชาติที่ไปติดต่อทำการค้ามักจะเสียเปรียบถูกกดราคาสินค้าทุกรายไป ยกเว้นพ่อค้าชาวจีนซึ่งอาจจะถูกโกงน้อยหน่อย เพราะความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นกับพระเจ้าแผ่นดินจีน ด้วยเหตุนี้ผู้คนจึงไม่ค่อยแวะที่เมืองท่าสยามมากเท่าที่ควร อย่างไรก็ดีสยามเป็นดินแดนอันสมบูรณ์มั่งคั่งเต็มไปด้วยสินค้านานาชนิด ซึ่งให้ผลกำไรแก่พ่อค้าอยู่เนือง ๆ มิฉะนั้นแล้วจะไม่มีการค้าขายใด ๆ เลย

พวกแขกมัวร์มีอยู่ในสยามไม่มาก ด้วยเหตุที่ว่าชาวสยามไม่ชอบพวกนี้ อย่างไรก็ดีมีชาวต่างชาติอีกหลายชาติ อาทิ อาหรับ เปอร์เซีย เบงกาลี กลิงค์ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก จีน และอื่น ๆ แต่การค้าทั้งหมดของสยามนั้นจะอยู่ทางฝั่งจีน นอกจากนี้ก็มี ปาเส เปดีร์ และเบงกอล พวกมัวร์จะอยู่ตามเมืองท่าชายทะเล พวกนี้ซื่อสัตย์ต่อนายของพวกเขาและมักจะทำสงครามกับชาวสยามอยู่เสมอ บางครั้งก็ในประเทศ บางครั้งก็ที่ปะหัง อย่างไรก็ดีพวกนี้ดูจะไม่ใช่นักรบที่แท้จริง ชาวสยามนิยมแขวนตะกรุดและของขลังเป็นจำนวนมาก

พอ ๆ กับผู้ชายชาวพะโค นอกจากจะแขวนของขลังแล้ว พวกขุนนางจะแขวนเครื่องประดับเพชรยอดแหลมและอัญมณีอื่น ๆ ไว้ในบริเวณที่ลับ เพชรนิลจินดานั้นเลือกใช้ตามชั้นบรรดาศักดิ์หรือความนิยมของแต่ละบุคคล

พ่อค้าต่างชาติในสยามต้องเสีย (ภาษี) ในอัตราเก้าชักสอง ส่วนพ่อค้าคนจีนต้องเสียภาษีอัตราสิบสองชักสอง น้ำหนัก ๑ หาบหนักเท่ากับ ๑ หาบจีน ไม่มากหรือน้อยกว่ากัน ชั่งทองและเงินของสยามนั้นเทียบเท่ากับชั่งครึ่งของมะลักกา เบี้ยก็เหมือนกับที่ใช้กันในเมืองพะโค คือ เป็นหน่วยเงินที่ใช้กันทั่วราชอาณาจักรสำหรับเงินจำนวนน้อย เงินกับทองสำหรับเหรียญกษาปณ์ที่มีราคามาก เงินนี้มีค่าอย่างเดียวกับที่เมืองพะโค และไม่ต้องสงสัยเลยว่าเขาต้องจ่ายในอัตราสิบห้าชักหนึ่งของสินค้าที่ส่งออก ซึ่งจริง ๆ แล้วเขาต้องจ่ายในอัตราสิบชักสองของสินค้าทุกอย่างในสยาม

เมืองที่อยู่ใกล้ที่สุดกับพะโคไปทางเมาะตะมะ คือ เมืองตะนาวศรี ถัดจากนั้นคือ เมืองถลาง ตรัง และไทรบุรี (Kedah) เมืองนี้เป็นเมืองท่าชายทะเลแห่งหนึ่งในอาณาจักรไทรบุรี ซึ่งก็เป็นเมืองขึ้นด้วย ระยะทางจากไทรบุรีไปยังมะลักกานั้นเป็นเมืองดีบุกทั้งสิ้น เช่นเดียวกับที่กล่าวถึงไว้ในเรื่องอาณาจักรและบริเวณใกล้เคียงมะลักกา

จำเป็นที่จะต้องเอ่ยถึงเมืองเหล่านี้ก่อนที่เราจะกล่าวถึงไทรบุรี เพื่อให้เรื่องเรียงไปตามลำดับ

เริ่มจากปะหัง (Pahang) ตรังกานู (Trengganu) กะลันตัน

(Kelantam) สาย (Say) ปัตตานี (Patani) นครศรีธรรมราช (Lakon) มาร์ตารา (Martarã) กาลนานสี (Callnansey) บามชา (Bamcha) โคตินูโอ (Cotinuo) เพชรบุรี (Peperim) ปราณบุรี (Pamgoray) เหล่านี้ล้วนเป็นเมืองท่าซึ่งเป็นของผู้ครองเมืองต่าง ๆ ของสยาม ผู้ครองเมืองเหล่านี้บางคนก็มีตำแหน่งเป็นกษัตริย์ แต่ละคนก็มีเรือสำเภาค้าขาย เรือเหล่านี้ไม่ได้เป็นของพระเจ้าแผ่นดินสยาม หากแต่เป็นของพ่อค้าและบรรดาผู้ครองเมือง จากเมืองเหล่านี้ก็มีแม่น้ำเจ้าพระยา (Odia) ซึ่งเป็นเส้นทางที่จะนำเขาไปสู่เมืองหลวง แม่น้ำนี้มีเรือใหญ่น้อยขึ้นล่อง เป็นแม่น้ำที่กว้างใหญ่และสวยงาม

ไทรบุรีเป็นแคว้นที่เล็กมาก มีผู้คนและบ้านช่องเพียงเล็กน้อย ตัวเมืองตั้งอยู่ตอนบนของแม่น้ำ เมืองนี้มีการปลูกพริกไทยและผลิตได้ประมาณปีละ ๔๐๐ หาบ มีการส่งพริกไทยไปยังเมืองจีนโดยผ่านกรุงสยาม บางส่วนก็มาจากปาเสและเปดีร์ด้วย เรือสินค้าที่มาแวะเมืองตะนาวศรีและต่อไปยังท่าเรือต่าง ๆ ของสยามจะต้องมาเทียบท่าที่ไทรบุรีเพื่อขายสินค้าต่าง ๆ และผู้คนจากแถบที่มีดีบุกจะมาซื้อทอง เพราะไทรบุรีเป็นเมืองค้าขาย จากไทรบุรีเดินทางทางบกเพียง ๓ - ๔ วันก็จะถึงดินแดนสยาม คนเหล่านี้จะนำสินค้าจากไทรบุรีไปขายที่สยาม อาณาเขตด้านหนึ่งของอาณาจักรไทรบุรีติดต่อกับเมืองตรัง อีกด้านหนึ่งติดกับตอนปลายของอาณาจักรมะลักกา และบรัวส์ (Bruas) ชาวปาเสและเปดีร์จะมาทำการค้าขายกับไทรบุรีปีละครั้ง มีเรือลำหนึ่งจากกุจราต (Gujarat)มายังเมืองท่าต่าง ๆ ของสยาม และมาแวะที่ไทรบุรีเพื่อขนสินค้า พริกไทย จากนั้น

ก็จะกลับไปปาเสและเปดีร์ เพื่อขนสินค้าที่จะพอบรรทุกได้ขึ้นเรือ แล้วก็จะมาขนดีบุกจากบรัวส์ (Bruas) เซลังงอ (Selangor) และมิมยาม (Mjmjam)

ไทรบุรีนั้นอยู่ภายใต้พระราชอำนาจพระเจ้าแผ่นดินสยาม ชาวไทรบุรีจะเดินทางไปกรุงสยามโดยทางแม่น้ำไทรบุรี ไทรบุรีปลูกข้าวได้เป็นจำนวนมาก รวมทั้งพริกไทยด้วย ของใช้ในเมืองนี้ส่วนมากมาจากเมืองจีน ไทรบุรีไม่มีเรือสำเภา มีแต่เรือเดินทะเลขนาดเล็ก ไทรบุรีเป็นประเทศที่มีการค้าขายดี และเนื่องจากไทรบุรีอยู่ใกล้มะลักกา ราคาเสื้อผ้าในไทรบุรีจึงเท่ากันกับที่มะลักกา

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงกรุงสยามทางฝั่งจีน และเมื่อจบเรื่องกรุงสยามและเมืองท่าบางเมืองของสยามแล้ว เราจะเข้าสู่เรื่องของราชอาณาจักรกัมพูชาต่อไป

สยามมีการปลูกข้าวอย่างเหลือเฟือเป็นอันมาก มีเกลือ ปลาแห้ง ปลาเค็ม ออรากัวส์ (Oraquas) ผักต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ในแต่ละปีจะมีเรือสำเภาบรรทุกสินค้าเหล่านี้มายังมะลักกาถึง ๓๐ ลำ

สินค้าต่าง ๆ ที่มาจากสยาม ได้แก่ ครั่ง กำยาน ไม้ฝาง ตะกั่ว ดีบุก เงิน ทอง งาช้าง ไม้คูณ พวกเขานำภาชนะทำด้วยทองแดงและทอง แหวนทับทิมและแหวนเพชรมาขาย นอกจากนี้ก็ยังนำผ้าชนิดเนื้อหยาบมาขายให้พวกที่ไม่มีเงิน

มีคำกล่าวว่าสิ่งที่พวกเขานำกลับไปสยามก็มีพวกทาสทั้งชายและหญิงเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นก็ยังได้นำไม้จันทน์ขาว พริกไทย ปรอท ชาด ฝิ่น อโซเนเฟ กานพลู ดอกจันทน์เทศ

ลูกจันทน์เทศ ผ้ามัสลินอย่างกว้างและแคบ ผ้าของพวกกลิงค์ที่คนสยามนิยมใช้ ผ้าทอขนอูฐ น้ำกุหลาบ พรม ผ้าเยียรบับและตาด จากแคมเบย์ หอยเบี้ยสีขาว ขี้ผึ้ง พิมเสน รากไม้หอม (Pachak)* สมอดีงู สินค้าอื่น ๆ ที่มาจากเมืองจีนก็เป็นของมีราคาด้วย

กรุงสยามไม่ได้ทำการค้ากับมะลักกามาเป็นเวลา ๒๒ ปีแล้ว ทั้งสองประเทศมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินมะลักกาต้องขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดินสยาม คนสยามกล่าวว่าดินแดนของมะลักกานั้นเป็นของสยาม กล่าวกันว่าเมื่อ ๒๒ ปีก่อนนี้พระเจ้าแผ่นดินสยามได้สูญเสียมะลักกาซึ่งลุกขึ้นต่อต้านอำนาจสยาม และมีคำกล่าวอีกว่า ปะหังก็แข็งข้อกับสยามในทำนองเดียวกัน มีคำกล่าวต่อไปอีกว่า เหตุที่สัมพันธภาพเป็นเช่นนี้ เพราะพระเจ้าแผ่นดินมะลักกาสนับสนุนการต่อต้านของชาวปะหัง ด้วยเหตุนี้สยามกับมะลักกาจึงมีข้อขัดแย้งกัน

ยังมีคำกล่าวอีกด้วยว่าข้อพิพาทนี้เกิดขึ้นเพราะพื้นที่ที่มีดีบุกเป็นต้นเหตุ พื้นที่นี้อยู่ในฝั่งไทรบุรี (Kedah) ซึ่งแต่เดิมเป็นของไทรบุรี แต่ต่อมาได้ถูกมะลักกายึดครอง แต่โดยแท้จริงแล้วเหตุผลใหญ่ก็คือการแข็งข้อต่อต้านอำนาจของสยาม และหลังจากนั้นสยามก็ยกทัพเรือมาตีมะลักกา ผู้ที่นำทางการเดินเรือนั้นเป็นชาวมาเลย์ กล่าวกันว่า **ลาซามาน** (Lasamane) เป็นผู้บังคับการเรือ นับแต่นั้นมาชื่อของเขาจึงได้รับการยกย่องอย่างมาก

---

*Pachak เป็นรากไม้หอม คนจีนชอบใช้ เป็นต้นไม้ขึ้นในแคว้นแคชเมียร์ —ผู้แปล.

สยามส่งสินค้าไปค้าขายกับจีนราว ๖ - ๗ เที่ยวเรือในแต่ละปี สยามยังได้ค้าขายกับเกาะซุนดา (Sunda) ปาเล็มบัง (Palembang) และหมู่เกาะอื่น ๆ สยามค้าขายกับกัมพูชา จัมปา และโคชินจีน (Cochin China) และเมื่อไม่มีสงครามก็ได้ทำการค้ากับพม่าและเชียงใหม่ (Jangoma) ที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่ด้วย

ทางฝั่งด้านเมืองตะนาวศรี (Tenasserim) สยามก็ได้ทำการค้ากับชาวปาเส เปดีร์ ไทรบุรี พะโค และเบงกอล (Bengal) ฝ่ายพวกกุจราที (Gujaratees) นั้นก็แวะที่เมืองท่าปีละหน พ่อค้าพวกนี้ค้าขายกับต่างประเทศได้อย่างมั่งคั่ง และค้าขายในประเทศอย่างเสรี แต่พวกเขาเป็นผู้ปกครองที่กดขี่ไว้อำนาจอย่างยิ่ง

พระเจ้าอยู่หัว (Prechayoa) หมายถึงเจ้าแห่งคนทั้งปวง ตำแหน่งรองลงมา คือ **ออกญาจักรี** (Aja Capẽtit) ผู้ซึ่งเป็นอุปราชผู้สำเร็จราชการดินแดนทางด้านพะโค และกัมพูชา โดยทำสงครามกับพม่าและเชียงใหม่ อุปราชผู้นี้มีทหารมากมาย และในเขตควบคุมของเขาเขาก็เสมือนพระเจ้าแผ่นดิน

อุปราชคนที่สองคือ ผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราช ชื่อว่าพระยา (Poyohya) เป็นผู้ดูแลเมืองต่าง ๆ ตั้งแต่เมืองปะหัง (Pahang) ไปจนถึงอยุธยา ได้แก่ ปะหัง ตรังกานู สายบุรี (Chantansay) ปัตตานี นครศรีธรรมราช ไมตาราม (Maitaram) กาลนาเซ (Calnãsey) บังคา (Banqa) โชโตมุย (Chotomuj) เพชรบุรี (Pepory) แพมโกเรย์ (Pamgoray) เมืองเหล่านี้ล้วนมีเจ้าเมืองปกครอง บ้างเป็นแขกมัวร์ บ้างเป็นพวกนอกศาสนา เมืองท่าแต่ละเมืองมีสำเภามากมาย และ

ออกไปทำการค้ากับกัมพูชา จัมปา โคชินจีน ชวา ซุนดา มะลักกา ปาเส เปดีร์ บ้างไปยังอินดราคีรี (Indragiri) ปาเล็มบัง แล้วก็จะนำสินค้าจากเมืองเหล่านี้กลับไปยังปัตตานี เมืองเหล่านี้ผลิตพริกไทยได้ปีละ ๗๐๐ - ๘๐๐ หาบ แต่ละเมืองเป็นเมืองท่าสำคัญ มีการค้าขายคึกคัก มีหลายเมืองที่แข็งข้อต่อต้านกรุงสยาม ที่กล่าวมานี้จึงเห็นได้ว่าผู้สำเร็จราชการคนนี้เป็นคนที่ร่ำรวยมาก และมีความสำคัญมากพอ ๆ กับเจ้าเมืองกำแพงเพชรทีเดียว

ผู้สำเร็จราชการอีกคนหนึ่ง คือ **พระยา** (Vya Chacotay) ผู้ซึ่งคุมดินแดนด้านตะนาวศรี ตรัง และไทรบุรี เป็นบุคคลสำคัญอีกคนหนึ่งมีอำนาจปกครองดินแดนนี้ เป็นผู้บังคับการตลอดกาลของตะนาวศรีปกครองผู้คนมากมาย รวมทั้งดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร

อีกคนหนึ่งก็คือ **อุปราช** (Oparaa) เขาผู้นี้เป็นราชเลขา งานทุกอย่างจะต้องผ่านอุปราชและ**เจ้าพระยาโกษาธิบดี** (Concusa) ผู้ดำรงตำแหน่งพระคลัง มีคำกล่าวว่า บุคคล ๒ คนนี้มีอำนาจและเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน เจ้าพระยาโกษาธิบดีนั้น แม้จะมีกำเนิดเป็นสามัญชนก็ตาม แต่เป็นประเพณีของราชอาณาจักรสยามที่ว่า เรื่องราวทุกเรื่องจะต้องผ่านคน ๒ คนนี้เสียก่อน คนทั้งสองเป็นผู้มีหนังสือไปถึงมะลักกาในเวลาเดียวกับพระเจ้าแผ่นดิน

(**จาก** Tomé Pires, *The Suma Oriental*. Translated from the Portuguese Manuscript and Edited by Armando Cortesão, London, 1944, pp. 103 - 110)

๗. บางตอนจากเรื่อง "The Description" ที่เขียนโดย ดวตเต บารโบซา ใน พ.ศ. ๒๐๕๙

"หลังจากเดินเรือผ่านแคว้นพะโคไปตามฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ตรงไปยังมะลักกา ระยะทางประมาณ ๘๗ ลีค (๒๖๑ ไมล์) จากเมาะตะมะถึงมะลักกา ก็จะเป็นราชอาณาจักรของสยาม ซึ่งเป็นพวกที่ไม่ได้นับถือคริสต์ศาสนา พระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงสยามมิได้ทรงนับถือคริสต์ศาสนา ทรงพระปรีชาสามารถในการปกครอง พระราชอาณาจักรของพระองค์นั้นกว้างไกลจากฝั่งหนึ่งไปยังอีกฝั่งหนึ่ง ซึ่งเป็นฝั่งประเทศจีน มีเมืองท่าชายทะเลทั้งสองฝั่ง ทรงมีกองทัพใหญ่ มีทั้งพลม้า พลเท้า และพลช้างมากมายอยู่ในความปกครอง พระองค์ไม่ทรงอนุญาตให้พวกมัวร์มีอาวุธไว้ครอบครองในประเทศของพระองค์ และจากราชอาณาจักรพะโคไปถึงเมืองท่าชายทะเลแห่งหนึ่งชื่อว่า ตะนาวศรี มีระยะทางประมาณ ๑๐๐ ลีค ในเมืองท่านี้มีพ่อค้าชาวมัวร์ และพ่อค้าที่มิได้เข้ารีตอื่น ๆ มากมาย คนเหล่านี้ค้าขายสินค้าทุกชนิดและเป็นเจ้าของเรือหลายลำซึ่งใช้ไปมาค้าขายกับเบงกอล ลึกเข้าไปในแผ่นดินจะมีการปลูกต้นกำยานเป็นอันมาก พวกมัวร์เรียกต้นไม้นี้ว่า ลูบันจาวี (Luban javi) ต้นกำยานมีอยู่สองชนิด คือ พวกหนึ่งจะมีกลิ่นต่อเมื่อถูกเผาไฟเสียก่อน อีกชนิดหนึ่งจะมีกลิ่นหอมมากก่อนที่จะกรีดเอาน้ำมันออกมา น้ำมันจากต้นไม้ชนิดนี้ใช้ทำกำยานแท้อย่างดีอย่างที่ทำในเลอวองต์ (Levant) ที่เมืองท่าตะนาวศรีนี้มีเรือจำนวนมากของพวกมัวร์ และจากที่อื่น ๆ

มาชุมนุมกันอยู่ เรือเหล่านี้นำทองแดง ปรอท สีแดงย้อมผ้า ผ้าสีแดงแก่แพร กำมะหยี่ต่าง ๆ จากเมกกะ หญ้าฝรั่น ปะการัง ขดและร้อยเป็นพวง น้ำกุหลาบบรรจุขวดเล็ก ๆ ซึ่งทำด้วยดีบุกทองแดงจากเมกกะ ชั่งขายตามน้ำหนักขวด ฝิ่น สินค้าจากเมืองแคมเบย์ สินค้าเหล่านี้ล้วนแต่มีราคาแพงในเมืองนี้

เมืองไทรบุรีของราชอาณาจักรสยาม

หลังจากที่ออกจากเมืองตะนาวศรีมุ่งหน้าเลาะตามชายฝั่งไปยังเมืองมะลักกา ก็จะมาถึงเมืองท่าอีกแห่งหนึ่งในราชอาณาจักรสยามชื่อว่า ไทรบุรี ซึ่งจัดว่าเป็นเมืองท่าที่มีการค้าอย่างหนาแน่น มีเรือหลายลำของพวกมัวร์และชาวถิ่นอื่น ๆ เมืองนี้เป็นเมืองที่มีการปลูกพริกไทยอย่างดี สินค้านี้จะถูกนำส่งไปยังมะลักกา และก็จะไปเมืองจีนอีกต่อหนึ่ง ระหว่างเมืองตะนาวศรีถึงเมืองมะลักกามีเมืองท่าอีก ๓ แห่ง ซึ่งข้าพเจ้าจำชื่อไม่ได้ สามเมืองนี้เป็นของพระเจ้าแผ่นดินสยาม นอกจากนี้พระองค์ยังทรงครอบครองเมืองใหญ่เมืองเล็ก และหมู่บ้านอีกจำนวนมาก ทั่วราชอาณาจักรลึกเข้าไปในพื้นแผ่นดิน ราษฎรสยามมิได้นับถือศาสนาคริสต์ และพวกมัวร์ก็ไม่ได้ไปทำการค้าที่นั่น ถึงแม้ว่าพวกมัวร์บางคนจะเข้าไปค้าขาย แต่ทางการของสยามก็จะไม่ยอมให้พวกมัวร์พกอาวุธ ประเทศนี้มีทองคำอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตของเจ้าเมืองปัตตานี (Pani) ซึ่งอยู่เหนือมะลักกาไปทางเมืองจีน เมืองนี้แต่ก่อนมาเป็นเมืองอยู่ในอาณาจักรสยาม แต่ในปัจจุบันได้แข็งข้อต่อสยาม และได้ยอม

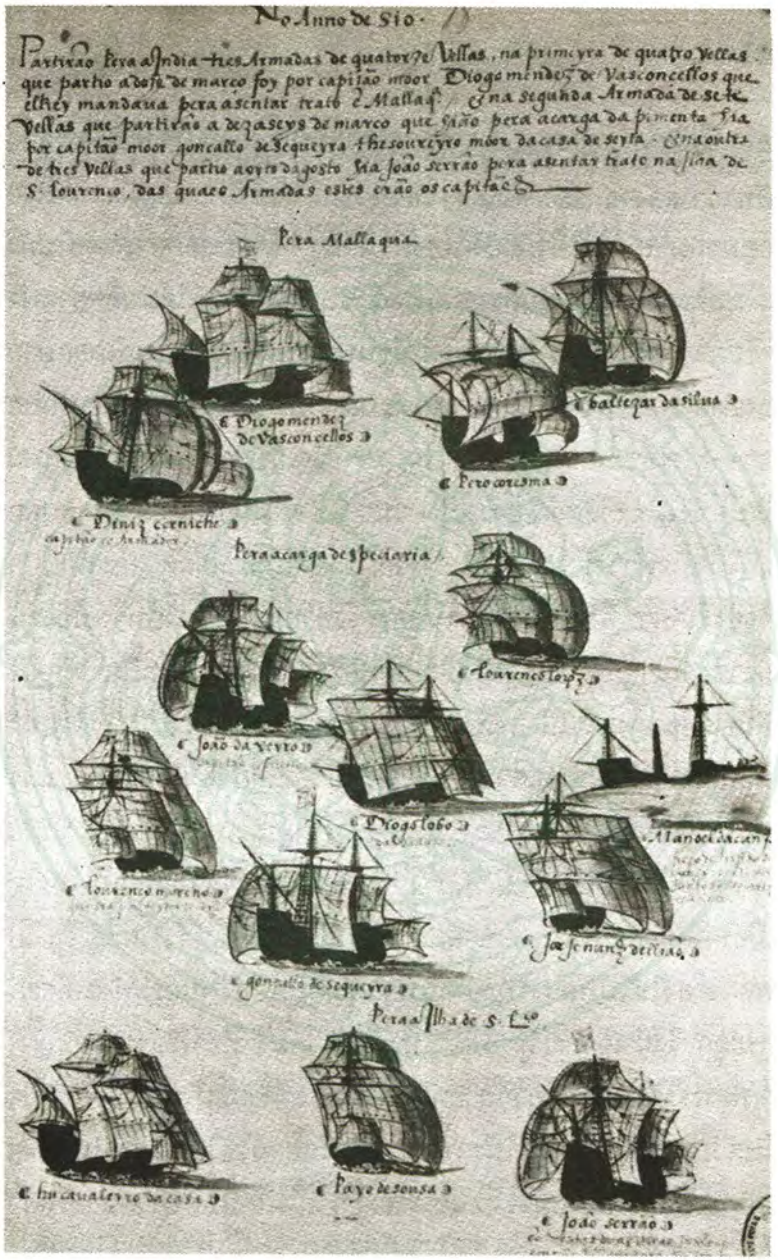

กองทัพเรือโปรตุเกสซึ่งแล่นจากลิสบอนไปยังมาเก๊า เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๑๐๓ (จากหนังสือเรื่อง กองทัพเรือ จัดพิมพ์โดย บัณฑิตยสถานวิทยาศาสตร์ กรุงลิสบอน)

อ่อนน้อมต่อมะลักกา ในราชอาณาจักรสยามยังมีเมืองอีกเมืองหนึ่ง เรียกว่า สลังงอ (Sara hangor) ประชาชนมิได้เข้ารีต เป็นเมืองที่มีดีบุกอยู่มากมาย ส่งไปขายยังเมืองมะลักกา จากมะลักกาส่งต่อไปยังเมืองอื่น พระเจ้าแผ่นดินและประชาชนชาวสยามมิได้นับถือศาสนาคริสต์ เขากราบไหว้บูชาเทวรูป มีขนบธรรมเนียมประเพณีมากมาย ซึ่งแตกต่างจากชาติอื่น ๆ คนส่วนมากมักไม่ใส่เสื้อ คนส่วนน้อยอาจจะใส่เสื้อสั้น ๆ ทำจากผ้าไหม ราชอาณาจักรมีความอุดมสมบูรณ์ มีเนื้อซึ่งได้จากสัตว์เลี้ยงและสัตว์ป่า มีข้าว มีม้าพันธุ์เล็ก และปลูกผลไม้ชนิดต่าง ๆ มากมาย พวกผู้ชายเป็นนักล่าสัตว์และนักกีฬาตัวยงทีเดียว ลึกเข้าไปตอนในของราชอาณาจักรขึ้นไปทางเมืองจีน มีราชอาณาจักรอีกแห่งหนึ่งซึ่งขึ้นกับกรุงสยาม ในเมืองนั้นถ้ามีญาติพี่น้องเพื่อนฝูงตายไป พวกเขาจะกินเนื้อผู้ตายซึ่งนำมาย่างกลางทุ่งนาโดยปักเสาลงดินสามเสา มีโซ่เหล็กซึ่งมีขอเหล็ก ๒ อันล่ามอยู่ แล้วนำร่างผู้ตายซึ่งตายเพราะป่วยหรือตายด้วยสาเหตุอื่นไปแขวนโดยเอาขอเกี่ยวกับตะโพกแล้วก็ย่าง ลูกหลานและญาติก็พากันร้องไห้ เมื่อร่างผู้ตายสุกดีแล้ว ก็เอามีดมาเฉือนเนื้อกินกับเหล้าในถ้วย กินไปพลางร้องไห้ไปพลาง ญาติสนิทจะเริ่มกินก่อน จนกระทั่งเหลือแต่กระดูก จึงนำเอากระดูกไปเผา ทั้งนี้กล่าวกันว่าที่ทำพิธีเช่นนี้แก่ญาติก็เพราะมีเลือดเนื้อเดียวกัน ที่สำหรับฝังร่างผู้ตายนั้นไม่มีที่ใดดีไปกว่าในตัวญาติพี่น้อง แต่ในราชอาณาจักรสยามใช้วิธีการเผาศพผู้ตาย เพราะเป็นธรรมเนียมของชนชาติต่าง ๆ ที่ไม่ได้นับถือศาสนาคริสต์"

เอกสารโปรตุเกสสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เลือกเฉพาะที่เกี่ยวกับกรุงสยาม

โดย อัลเบรโต อิริอา (Alberto Iria)

เมื่อได้คำนึงถึงเวลาและเนื้อที่อันจำกัด ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจที่จะนำเสนอเอกสารบางตอนที่เลือกแล้ว และเห็นว่าจะให้ความกระจ่างเกี่ยวกับประวัติความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสและประเทศสยาม เราคงจะต้องรอเวลาอันเหมาะสมกว่านี้เพื่อที่จะทำการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ให้ลึกซึ้ง

ชาวโปรตุเกสเป็นชนชาติแรกในคาบสมุทรไอบีเรียที่ได้เข้ามาติดต่อมีความสัมพันธ์กับราชอาณาจักรสยามโบราณ นับแต่พุทธศักราช ๒๐๕๔ จนถึงปัจจุบัน สยามเป็นดินแดนอุดมสมบูรณ์ของพระเจ้าช้างเผือกผู้ทรงครองราชย์โดยชอบธรรม การพูดถึงความสัมพันธ์อันยาวนานในด้านการทูต เศรษฐกิจ สังคม และ ลักษณะความเป็นไปด้วยความรักใคร่ชอบพอ ล้วนเป็นสิ่งกระชับมิตรภาพและวัฒนธรรมอันเก่าแก่ ซึ่งมีส่วนเชื่อมวัฒนธรรมตะวันออกและตะวันตกในสยามประเทศอีกด้วย

กาสปาร์ กอเรยา (Gaspar Correia) ดามิอาว เด กัวส และเฟอรเนา เมนเดส ปินโต (Damião de Gois and Fernão Mendes Pinto) ต่างก็ได้บรรยายความประทับใจของเขาเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม

ข้าพเจ้าใคร่ขอนำคำของนาย **เลอรัว โบลิเออ** (Leroy Beaulieu) นักเศรษฐศาสตร์ชาวฝรั่งเศสซึ่งได้เขียนไว้ว่า

"เมื่อคำนึงถึงอาณาเขตและจำนวนประชากรแล้ว นับได้ว่าไม่มีประเทศใดในโลกที่ได้กระทำการยิ่งใหญ่ได้ดังประเทศโปรตุเกส"(๑)

ข้าพเจ้าขอสรุปโดยอ้างถึงคำกล่าวของ **จาซินตู โจเซ นาสซิเมนตู โมรา** (Jacinto José Nascimento Moura) ผู้ซึ่งเป็นคนแรกที่ได้ศึกษาการเข้ามาในสยามของชาวโปรตุเกสว่า *"เราเชื่อแน่ว่าชื่อของโปรตุเกสจะไม่ถูกลืมเลือนไปจากประเทศนั้น และมิตรภาพอันเก่าแก่ที่มีต่อกันประกอบกับความสำนึกในความช่วยเหลือของโปรตุเกสจะเป็นเครื่องประกันในความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางเศรษฐกิจ ทางใจและแม้กระทั่งทางการเมืองให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เราหวังว่าผู้ที่มีอำนาจหน้าที่คงจะส่งเสริมให้ความสัมพันธ์อันนี้มีต่อไป หาไม่แล้วก็อาจจะเป็นการกระทำอย่างผิดพลาดมาก"*(๒)

กาสปาร์ กอเรยา (พ.ศ. ๒๐๓๘? - ๒๑๐๔ หรือ ๒๑๐๘?)

กาสปาร์ กอเรยา ออกเดินทางไปยังประเทศอินเดีย เมื่อพ.ศ. ๒๐๕๕ และพำนักอยู่ที่อินเดียจนตลอดชีวิต อาศัยความรู้ต่าง ๆ ที่เขาได้รับจากผู้คนและเหตุการณ์ที่ได้พบเห็น เขาได้เขียนหนังสือชื่อ "เรื่องเมืองอินเดีย" (Lendas da Índia) ครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๔๓ ถึง พ.ศ. ๒๐๙๓ แต่หนังสือเล่มนี้ได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในพุทธศตวรรษที่ ๒๔

"ผู้สำเร็จราชการอาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ ได้พิจารณาเห็นว่าเมืองมะลักกาจะเป็นเสมือนสมบัติอันสูงค่าของโปรตุเกส

ถ้าหากว่าจะสามารถทำการค้าขายกันได้อย่างสันติ จึงได้ตัดสินใจดำเนินสัมพันธไมตรีกับบรรดาเพื่อนบ้าน โดยที่ราชอาณาจักรสยามก็มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจากได้ดำเนินการค้าขายอันดีกับมะลักกาและเมืองอื่น ๆ อีก เขาจึงถือโอกาสในคราวที่เรือสำเภาจีนสองลำจะเดินทางไปยังกรุงสยาม โดยส่ง ดวตเต เฟอรนันเดส ไปพร้อมกับเรือด้วย คนผู้นี้นับว่าเหมาะสมอย่างยิ่งกับหน้าที่เพราะเขาเป็นผู้รอบรู้เป็นอันมาก อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ กราบบังคมทูลไปยังพระเจ้ากรุงสยาม (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒) ว่า เขาตระหนักดีถึงความสำคัญและความสมบูรณ์พูนสุขของบ้านเมือง ทั้งยังทราบว่าพ่อค้าที่ทำการค้าขายกับมะลักกาต่างก็มั่งคั่งร่ำรวย จึงประสงค์จะกราบบังคมทูลให้ทรงทราบว่า โปรตุเกสยึดมะลักกาไว้แล้ว ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินมะลักกาได้ประทุษร้ายต่อผู้บังคับการเรือที่พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสส่งไป โดยหวังจะสถาปนาสันติภาพและเสริมสร้างการค้า แต่พระเจ้าแผ่นดินมะลักกา(๓) ได้ทรงทรยศและสังหารเขาเสีย และยังจับบรรดาคนโปรตุเกสอื่น ๆ ที่อยู่ในเมืองนั้นไปขัง แล้วยึดสินค้าเอาไปเสียอีก ดังนั้นโปรตุเกสจึงต้องส่งกองทัพเรือออกไปเพื่อดำเนินการให้พระเจ้าแผ่นดินมะลักกาชดใช้การกระทำที่ก่อขึ้น ด้วยเหตุนี้เองเมืองมะลักกาจึงเสียผู้คนไปเป็นอันมากในการสู้รบ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินมะลักกาก็ทรงทราบดีอยู่ เหตุที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ก็ด้วยเหตุที่พระองค์ไม่ทรงปรารถนาจะตรัสคำสัตย์นั่นเอง ในขณะนี้อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ ยึดเมืองมะลักกาไว้แล้ว และยังได้สร้างป้อมปราการขึ้น เพื่อจะรักษาเมืองนี้ไว้ให้เป็นของพระเจ้า

แผ่นดินโปรตุเกสสืบต่อไป และตัวเขาเองก็ได้เป็นผู้บัญชาการของเมืองนี้ มีกองทัพบก กองทัพเรือพร้อมบริบูรณ์จะทำสงครามกับผู้เป็นศัตรูทุกเมื่อ แต่ในขณะนี้ อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ มีความประสงค์จะผูกมิตรกับเพื่อนบ้านที่ต้องการสันติภาพเช่นกัน ด้วยเหตุนี้เขาจึงได้กราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงยอมรับสันติภาพและมิตรภาพ เพื่อว่าพ่อค้าชาวสยามจะได้นำสินค้าของตนมาขายยังเมืองมะลักกา และชาวโปรตุเกสเองก็จะรู้สึกว่ามีความปลอดภัยในดินแดนของตนด้วย ทั้งสองประเทศจะเป็นมิตรไมตรีกันสืบต่อไปชั่วกาลนาน ท่านผู้สำเร็จราชการได้แจ้งให้ผู้บังคับการเรือทุกลำทราบถึงภารกิจอันนี้แล้ว ซึ่งทั้งหมดต่างก็เห็นพ้องต้องกัน แต่เขาก็เห็นว่าไม่สมควรจะกระทำกันอย่างธรรมดาเกินไป ควรจะมีการนำของขึ้นถวายด้วยตามธรรมเนียมของคนในแถบนี้ ผู้สำเร็จราชการก็ยินยอมปฏิบัติตามในเรื่องนี้ ฉะนั้นจึงได้ส่ง ซิเมา เด มิรันดา เด อาเซเวโด พร้อมด้วยผู้ติดตามอีก ๖ นาย นำของไปถวายพระเจ้ากรุงสยาม ได้แก่ เสื้อเกราะทำด้วยผ้าต่วนสีแดงเข้ม หอก โล่ และหมวกซึ่งประดับประดาอย่างงดงาม ท่านผู้สำเร็จราชการยังกราบบังคมทูลไปในจดหมายด้วยว่า โดยที่เขาเป็นทหารจึงมิได้ส่งของอย่างอื่นไปถวาย นอกจากเครื่องอาวุธที่ใช้ในการรบกับพวกข้าศึกของต่าง ๆ นี้เขาใช้เป็นเครื่องมือช่วยเหลือและคุ้มครองมิตรของเขา และยังได้กราบบังคมทูลด้วยว่า ตัวเขาเองตลอดจนคนของเขารวมทั้งกองทัพเรือยินดีที่จะรับใช้พระเจ้ากรุงสยามตามแต่จะมีพระราชประสงค์ ข้อความทั้งหมดนี้อยู่ในหนังสือที่อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ

มีไปถวายพระเจ้ากรุงสยาม และยังมีเรื่องอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย

ซิเมา เด มิรันดา เดินทางถึงกรุงสยามด้วยเรือสำเภาจีน ทันทีที่พระเจ้ากรุงสยามทรงทราบเรื่องการมาเยือนครั้งนี้ ก็ทรงยินดีเป็นอันมาก ทรงส่งขุนนางชั้นหัวหน้าผู้หนึ่งไปรับเขาขึ้นฝั่ง มีขบวนเรือติดตามพร้อมด้วยการเฉลิมฉลองอย่างเอิกเกริก พระเจ้ากรุงสยามทรงต้อนรับ ซิเมา เด มิรันดาอย่างสมเกียรติยศ และทรงพอพระทัยเสื้อเกราะเป็นอันมากถึงกับให้ขุนนางผู้หนึ่งลองสวมให้ทอดพระเนตรว่าจะพอเหมาะกับพระองค์หรือไม่ พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสให้จัดที่พักพร้อมทั้งเลี้ยงดู ซิเมา เด มิรันดา เป็นอย่างดี ตลอดจนปฏิบัติต่อเขาด้วยความยกย่อง ให้ไปชมเมืองต่าง ๆ ตลอดจน ช้างเผือกของพระองค์ ด้วยเหตุที่ทรงมีช้างเผือก พระองค์จึงทรงได้รับพระฉายานามว่า **พระเจ้าช้างเผือก** ทั้ง ๆ ที่ก็ทรงมีพระนามอื่นอีก

พระเจ้ากรุงสยามโปรดเกล้าฯ ให้คณะทูตนำพระราชสาสน์ตอบผู้สำเร็จราชการมีข้อความว่า พระองค์เองก็ทรงปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ พ่อค้าวาณิชย์ของพระองค์จะไปมาค้าขายกับมะลักกาเช่นเดิม ประหนึ่งว่าเป็นบ้านพี่เมืองน้อง ของที่ส่งไปให้ผู้สำเร็จราชการ มีระฆัง ๒๐ ใบ พร้อมทั้งไม้สำหรับตี และคนตีที่มีฝีมือเก่งมาก มีระฆังอยู่ ๒ ใบที่มีขนาดใหญ่และเสียงดัง ทั้งสองใบนี้ใช้ตีเมื่อเวลาเกิดศึกสงคราม เพราะเสียงดังกระหึ่มน่ากลัว นอกจากนั้นพระเจ้ากรุงสยามยังได้พระราชทานหอกด้ามยาว ๒๐ เล่ม ทำด้วยไม้และเหล็กกล้าที่เหมาะสำหรับใช้ในการศึกสงคราม เพราะแข็งแกร่งแต่ก็เบา นอกจากนี้ ยังมีม้วนกระดาษผนึกผ้า ซึ่งวาดภาพการ

ศึกสงครามและงานประเพณีต่าง ๆ ของสยาม ภาพนั้นมีพระบรมฉายาลักษณ์ของพระเจ้ากรุงสยามประทับอยู่ในพลับพลาหลังใหญ่ ซึ่งใช้ในระหว่างที่เสด็จออกศึกสงคราม พระองค์ยังทรงยืนยันถึงความสงบสุขและสันติภาพ ด้วยการเสนอให้ผู้คนและสิ่งของสัมภาระต่าง ๆ หากว่าจะมีการค้าขายกับมะลักกา คณะทูตที่ได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามได้รับพระราชทานของต่าง ๆ มากมายหลายอย่าง และในตอนเดินทางกลับยังได้มีพระราชบัญชาให้ส่งสำเภาจีนบรรทุกสินค้ามากมายมาพร้อมกัน ทั้งหมดนี้ท่านผู้สำเร็จราชการเองก็น้อมรับไว้ด้วยความยินดีและถือเป็นเกียรติอย่างยิ่ง (....)"

บางตอนจาก **เรื่องเกี่ยวกับอินเดีย** จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการวิทยาศาสตร์ รัฐศาสตร์ และวรรณกรรม ของ ราชบัณฑิตยสถานวิทยาศาสตร์แห่งกรุงลิสบอน... เล่ม ๒ ค.ศ. ๑๘๖๐ หน้า ๒๖๒ - ๒๖๔ (***Lendas da Índia.*** Publicadas de Ordem da Classe de Sciencias Moraes, Politicas & Bellas Letters da Academia Real das Sciencias de Lisboa sob a direcção de Rodrigo José de Lima Fellner (...) Livro Segundo (...) Tomo II, Lisboa, 1860, p. 262 - 264)

"(.....) เมื่อเรื่องราวต่าง ๆ ผ่านไปแล้ว ก็มีผู้นำสาสน์จากพระเจ้าแผ่นดินพะโคและสยามเดินทางมายังเมืองกัวโดยทางบก ในสาสน์นั้นขอให้ผู้สำเร็จราชการ (อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ) ยืนยันถึงมิตรภาพและความปลอดภัยแก่เรือที่จะไปยังมะลักกาและที่อื่น ๆ ผู้สำเร็จราชการรับรองคณะทูตอย่างสมเกียรติ และให้

คำมั่นว่าจะสนองตอบคำขอร้องนี้ด้วยดี ยกเว้นที่เมืองท่าบันดา* (Banda) และมาลูโก* (Maluco) ณ สองแห่งนี้ ทุกครั้งที่มีเรือสินค้าของชาวโปรตุเกสเข้าจอด ก็จะได้รับอนุญาตให้ทำการค้าขายได้โดยสะดวก ไม่มีการกีดขวางแต่อย่างใด คณะทูตยังได้นำจดหมายจาก มานูเอล ฟราโกโซ(๔) ซึ่งในขณะนั้นอยู่ในกรุงสยามเพื่อจัดการเรื่องราวเกี่ยวกับโรงสินค้าของมะลักกา เขาได้เล่าถึงเรื่องต่าง ๆ ในกรุงสยามตลอดจนการค้าขายด้วย (.....)"

บางตอนจาก **เรื่องเกี่ยวกับอินเดีย...** เล่ม ๒ ลิสบอน ค.ศ. ๑๘๖๐ หน้า ๓๘๑ (***Lendas da Índia*** (...) Livro Segundo (...) Tomo II, Lisboa, 1860, p. 381)

"(.....) ในหมู่เชลยที่จับมาได้นั้นมีพระราชโอรสพระองค์หนึ่งของพระเจ้ากรุงสยาม (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒) รวมอยู่ด้วย พระราชโอรสองค์นี้ทรงมีส่วนช่วยเหลือกษัตริย์แห่งบินตัง (Bintang)(๕) แต่เมื่อเสด็จมาถึงเมืองมะลักกาแล้ว ก็เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นที่รู้จักกันดี จึงได้ถวายพระเกียรติยศและส่งกลับไปยังพระชนกนาถ โดยเหตุนี้เอง พระเจ้ากรุงสยามจึงได้ทรงขอบใจและทรงตอบแทนด้วยการส่งเรือสำเภาบรรทุกเสบียงอาหารและอุปกรณ์ต่าง ๆ มาให้ ซึ่งได้ใช้เป็นประโยชน์อย่างดีสำหรับการรักษาเมืองมะลักกา (.....)"

---

* บันดาและมาลูโก (หรือโมลุกกะในปัจจุบัน) อยู่ทางด้านตะวันออกของเกาะติมอร์ — ผู้แปล.

บางตอนจาก **เรื่องเกี่ยวกับอินเดีย**... เล่ม ๒ ลิสบอน ค.ศ. ๑๘๖๐ หน้า ๕๕๒ (***Lendas da Índia*** (...) Livro Segundo (...) Tomo II, Lisboa, 1860, p. 552)

จูอาว เด บารรูส พ.ศ. ๒๐๓๙? - ๒๑๑๓ (João de Barros 1496? - 1570)

เป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งของโปรตุเกสในสมัยฟื้นฟูวิทยาการ จูอาว เด บารรูส เป็นตัวแทนของบริษัทการค้าที่อินเดียในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๗๖ และ พ.ศ. ๒๑๑๐ ตำแหน่งนี้ทำให้เขาได้รับข้อมูลมากมายเกี่ยวกับการขยายอาณาเขตทางโพ้นทะเลของโปรตุเกส ข้อมูลเหล่านี้ทำให้เขาสามารถเขียนหนังสือเรื่อง สี่ทศวรรษในเอเชีย (Decadas da Ásia) พิมพ์ที่กรุงลิสบอน ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๙๕ และ ๒๑๕๘ สำนวนโวหารที่สละสลวยรวมกับสาระมากมายทำให้มีผู้ขนานนาม จูอาว เด บารรูส ว่าเป็น ติตุส ลิวิอุส (Titus Livius)* แห่งโปรตุเกส*

"(....) จอรจ เด อัลบูเคอร์กเคอ (Jorge de Albuqureque) เป็นผู้บังคับการเมืองมะลักกา (...) อยู่ ในช่วงนั้นเองก็มีคณะทูตของพระเจ้าแผ่นดินแห่งชวานำของขวัญต่าง ๆ สำหรับมอบให้แก่ อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ และขอเจริญสัมพันธไมตรีด้วย เขาตอบรับพร้อมทั้งส่งช้างไปให้เชือกหนึ่ง เพราะทราบว่าในดินแดนนั้นช้างเป็นสัตว์

---

* Titus Livius - นักเขียนประวัติศาสตร์ชาวโรมัน --ผู้แปล.

ที่นิยมกันมาก ต่อมาอาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ ก็ต้อนรับทูตอีกคณะหนึ่งซึ่งมาจากพระเจ้ากรุงสยาม มี ดวตเต เฟอรนันเดส ติดตามมาด้วย ท่านผู้นี้ทางโปรตุเกสส่งไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามมาก่อน (...)"

บางตอนจากเรื่อง **เอเชีย** โดย จูอาว เด บารรูส ...พิมพ์ที่ลิสบอน ค.ศ. ๑๗๗๗ หน้า ๑๐๒ (***Da Ásia de João de Barros.*** Dos feitos, que os Portugueses fizeram no Descobrimento, e conquista dos Mares e Terras do Oriente Década Segunda. Parte Segunda, Lisboa, 1777, p. 102)

เมื่อพระเจ้ากรุงสยามทรงทำศึกสงครามกับลาว(๖) มีผู้ดีชาวโปรตุเกสคนหนึ่งชื่อ **โดมิงโกส เด ไซซาส** (Domingos de Seixas) ถูกจับเป็นเชลยไปพร้อมกับชาวโปรตุเกสอื่น ๆ ด้วย และถูกคนสยาม (ซึ่งจะได้เล่าต่อไป) จองจำไว้นานถึง ๒๕ ปี โดยเหตุที่เขาเป็นผู้ที่มีความสามารถ พระเจ้ากรุงสยามจึงทรงแต่งตั้งให้เป็นขุนนาง และให้เป็นนายทหารบังคับบัญชาไพร่พลด้วย ข่าวคราวที่เราได้ทราบเกี่ยวกับเขาก็คือ พระเจ้าแผ่นดินเองทรงเตรียมไพร่พลม้าไว้ถึง ๒๕,๐๐๐ คน สำหรับสงครามในครั้งนี้ ม้าที่ใช้ในการรบนั้น ตัวไม่ใหญ่มาก ลักษณะคล้ายม้าของสเปน ถึงตัวจะเล็กกว่า แต่ก็แข็งแรงและทรหดอดทน ทหารเดินเท้ามีทั้งหมดถึง ๒๐๐,๐๐๐ คน ช้างมีประมาณ ๑๐,๐๐๐ เชือก มีทั้งช้างศึกและช้างสำหรับลำเลียงของ เพราะเหตุที่ช้างในกรุงสยามนี้มีมากกว่าที่แห่งอื่น พระเจ้ากรุงสยามจึงได้นำช้างมาใช้งานได้เป็น

จำนวนมาก นอกจากนี้พระองค์ยังทรงใช้วัวและควายมาเป็นพาหนะในการบรรทุกของ เมื่อเดินทางไปถึงที่ซึ่งขาดแคลนเสบียงอาหาร สัตว์เหล่านี้ก็ใช้เป็นอาหารได้"

บางตอนจากเรื่อง **เอเชีย** โดย จูอาว เด บารรูส (***Da Ásia de João de Barros*** (...) Década Terceira, Parte Primeira, Lisboa, 1777 p. 160)

"(.....) กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ชาวสยามเป็นผู้เคร่งครัดในพระศาสนา เคารพบูชาพระเจ้า สร้างวัดอย่างวิจิตรงดงามไว้มากมาย บางวัดสร้างด้วยหินและปูน บางวัดสร้างด้วยอิฐและปูน ภายในวัดมีรูปปั้นของบุคคลที่ถือกันว่าได้อยู่บนสวรรค์แล้ว เพราะประกอบแต่คุณงามความดีไว้ในโลก ชาวสยามถือว่ารูปปั้นเหล่านี้เป็นเครื่องรำลึกถึง แต่ก็มิได้บูชาอย่างใด มีอยู่องค์หนึ่งที่ทำด้วยดิน มีความยาวถึง ๕๐ เพซ และเรียกรูปนี้ว่า "บิดาแห่งมวลมนุษย์" ยังกล่าวอีกว่าพระเป็นเจ้าส่งรูปปั้นนี้ลงมาจากสรวงสวรรค์ มิได้สร้างบนโลกนี้ ฉะนั้นผู้ใดที่อุทิศชีวิตเพื่อพระผู้เป็นเจ้าก็จะได้กลับมาเกิดเพราะรูปนี้ รูปปั้นที่ใหญ่ที่สุดนั้นทำด้วยโลหะ และใหญ่กว่าบรรดารูปปั้นทั้งหลายในราชอาณาจักรนั้น อยู่ที่วัดในเมืองสุโขทัย ซึ่งว่ากันว่าเป็นเมืองที่เก่าแก่ที่สุดของราชอาณาจักรสยาม รูปปั้นที่ว่าใหญ่โตนี้มีขนาด ๘๐ ปาลโมซ นอกจากนี้ก็ยังมีรูปปั้นเล็ก ๆ อีกลงมาจนถึงขนาดเท่าตัวคนก็มี วัดต่าง ๆ มีขนาดใหญ่โตกว้างขวาง พระเจ้ากรุงสยามหลาย ๆ พระองค์ต่างก็ทรงใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมากเพื่อ

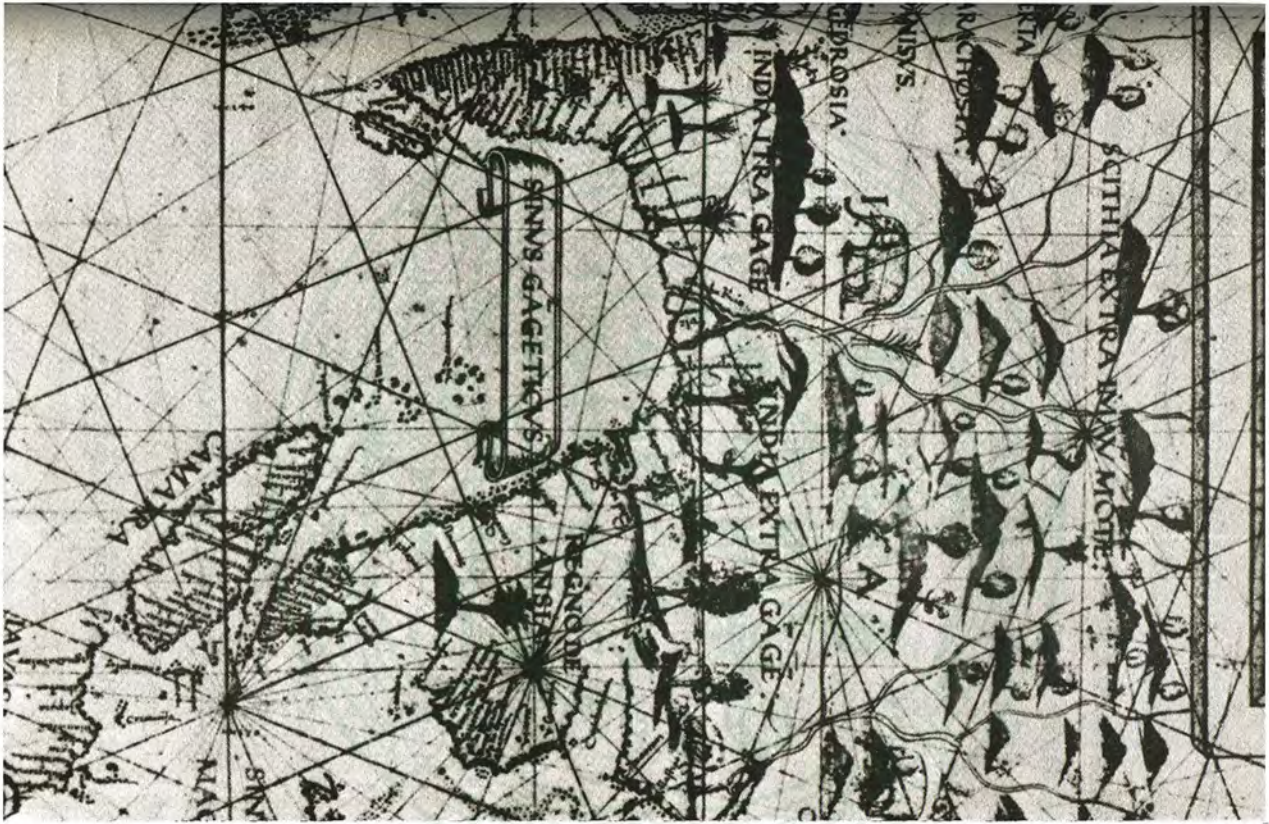

ดิโอโก ริเบโร - สมุด แผนที่ พ.ศ. ๒๐๗๒ - แสดงราชอาณาจักรสยาม ห้องสมุดวาติกัน กรุงโรม

การสร้างวัดเหล่านี้ และทุก ๆ พระองค์ เมื่อเริ่มเสวยราชย์ในฐานะผู้สืบทอดราชอาณาจักร จะสร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งเป็นการสักการบูชาพระเป็นเจ้า ต่อจากนั้นก็จะทรงสร้างเพิ่มเติมขึ้นอีก ๒ หรือ ๓ แห่ง โดยพระราชทานรายได้ เนื่องจากวัดเหล่านี้มีขนาดใหญ่โตมาก บางแห่งจึงมีการสร้างเจดีย์สูงมาก สูงเด่นอยู่เหนือโบสถ์ ทั้งนี้เพราะสิ่งก่อสร้าง ๒ ประการนี้เป็นสิ่งอุทิศถวายพระเป็นเจ้าประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เป็นวิธีการจัดสร้างสิ่งก่อสร้างในวัดทำนองเดียวกับที่ในโปรตุเกสเราสร้างหอระฆังโบสถ์ ต่างกันแต่ว่าของเราทำด้วยหินและอิฐ ส่วนบนสุดปิดทองทับปูนพลาสเตอร์ซึ่งก็อยู่ได้ทนทาน ส่วนล่างใช้ทาสีต่าง ๆ บนยอดสุดก็แขวนกระดิ่งเล็ก ๆ ห้อยไว้ตามริมขอบคล้ายกับธงของเรา กระดิ่งนี้เบาและเคลื่อนไหวง่าย แม้ลมพัดมาเล็กน้อย กระดิ่งก็จะสั่นเกิดเสียงดัง พระสงฆ์ตามวัดเหล่านี้น่าเคารพนับถือในการปฏิบัติตนของท่านมาก เคร่งครัดในพระศาสนา และยึดถือในพรหมจรรย์มาก สตรีแม้แต่จะเข้าไปในกุฏิของท่านก็ไม่ได้ พระสงฆ์ฉันไก่ตัวเมียก็ไม่ได้ ถ้าพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งเกี่ยวข้องกับสตรีแม้ด้วยเรื่องใด ๆ ก็ตาม จะต้องถูกลงโทษพร้อมกับถูกขับออกจากวัด เครื่องนุ่งห่มก็จะใช้ผ้าฝ้ายสีเหลืองคล้าย ๆ สีทอง ทั้งนี้ ถือว่าจีวรนี้เป็นการอุทิศให้พระผู้เป็นเจ้า จีวรที่ครองนี้ยาวจนถึงข้อเท้าคล้าย ๆ กับเสื้อของพระของเราเหมือนกัน มีแตกต่างกันก็ที่แขนซ้ายปล่อยไว้ไม่มีแขนเสื้อ และมีผ้ายาว ๆ พาดจากไหล่ซ้ายไปยังไหล่ขวาคล้าย ๆ กับผ้าห้อยคอที่พระของเราใช้ห้อยเวลาอ่านพระคัมภีร์ใบเบิ้ล ผ้าชิ้นนี้จะคาดทับด้วยผ้าอีกชั้นหนึ่งรอบเอว ผ้าที่คาดเอวนี้เป็น

เครื่องหมายแสดงให้ทราบว่าเขาเป็นพระสงฆ์แล้ว ในเมืองมะลาบาร์ (Malabar) นั้น พวกพราหมณ์มักจะห้อยผ้าสีแดงและใช้เป็นเครื่องหมายแสดงว่า เป็นนักบวช พระสงฆ์นี้ต้องโกนศีรษะและเดินเท้าเปล่า มักจะถือพัดกระดาษอันโตรูปร่างคล้าย ๆ โล่ พัดนี้สามารถใช้สำหรับบังแดดไม่ให้ต้องศีรษะและยังใช้บังร่มให้กับผู้อื่นที่เดินผ่าน ในฤดูฝนมีผ้าคลุมศีรษะ พระภิกษุต้องสำรวมและมัธยัสถ์ในเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม การไปดื่มเหล้า ถือว่าเป็นการกระทำบาปอย่างหนักและจะต้องถูกทุ่มด้วยหิน ในปีหนึ่ง ๆ พระสงฆ์จะถือศีลอดอาหารหลายครั้งเช่นเดียวกับในดินแดนคริสเตียนที่พวกเราอดอาหารในเทศกาลถือบวช (Lenten time)* มีวันสำคัญ ๆ อีกหลายต่อหลายวันที่มักจะตรงกับวันพระจันทร์ข้างขึ้น หรือพระจันทร์เต็มดวง ตอนกลางวันพระสงฆ์จะสวดมนต์พร้อมกัน ส่วนในตอนกลางคืนก็จะเป็นบางเวลาเท่านั้น พระสงฆ์เหล่านี้เป็นผู้ทรงความรู้ทุกอย่าง มิได้ศึกษาแต่เฉพาะในด้านพระศาสนาเท่านั้น แต่ยังศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของสวรรค์และดาวนพเคราะห์ต่าง ๆ ตลอดจนกระทั่งปรัชญาของธรรมชาติ พวกเขาเชื่อว่าโลกเรานี้มีจุดเริ่มต้น มียุคน้ำท่วมครั้งใหญ่ และโลกเรานี้จะมีอายุราว ๘,๐๐๐ ปี ซึ่งเวลาก็ผ่านมาได้ ๖,๐๐๐ ปีแล้ว มีเรื่องราวบางอย่างซึ่งมีผู้บอกกล่าวแก่ โดมิงโกส เด ไซซาส ของเรา (เราเคยกล่าวถึงเขามาแล้ว และเขาเองเป็นผู้สอบถามในเรื่องนี้) ที่อ้างถึงเมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๓ เขากล่าวว่าเมื่ออวสานของโลกมาถึง ก็

---

* Lenten time เวลา ๔๐ วัน —ผู้แปล.

จะมีไฟไหม้โลก ดวงอาทิตย์ ๗ ดวงจะปรากฏขึ้นบนท้องฟ้า แต่ละดวงจะเผาผลาญสิ่งต่าง ๆ ให้มอดไหม้ไปทีละอย่าง ๆ ดวงที่ ๕ จะทำให้ทะเลแห้งเหือดหมด อีก ๒ ดวงสุดท้ายจะเผาผลาญโลกให้หมดสิ้นไป ในซากเถ้าถ่านนี้จะเหลือเพียงไข่อยู่ ๒ ฟอง เป็นไข่ผู้หนึ่งไข่เมียหนึ่ง ไข่ ๒ ฟองนี้จะก่อให้เกิดชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง และนี่ก็จะเป็นจุดเริ่มต้นของโลกที่สร้างขึ้นใหม่ พระสงฆ์ยังมีความเชื่อถืออีกว่าในโลกที่กลับมาใหม่อีกนั้นจะไม่มีมหาสมุทรน้ำเค็ม โลกจะอาศัยน้ำได้จากแม่น้ำสายต่าง ๆ มาหล่อเลี้ยง แผ่นดินจะอุดมสมบูรณ์มีพืชผลมากมายโดยไม่ต้องอาศัยแรงงานมนุษย์เลย ชีวิตมนุษย์จะมีแต่ความสุขสำราญตลอดชั่วกาลนาน ปีหนึ่งจะมี ๑๒ เดือน และถือวันข้างขึ้นวันแรกของเดือนพฤศจิกายนเป็นวันปีใหม่ เหตุผลของเขาก็คือช่วงนี้เป็นช่วงเวลาเริ่มต้นฤดูร้อน เป็นช่วงเวลาที่แม่น้ำสายต่าง ๆ จะไม่ท่วมอีกแล้ว แต่น้ำจะใสสะอาด เช่นเดียวกับของเรากำหนดใช้รูปสัตว์เป็นเครื่องหมายของแต่ละเดือนตามจักรราศี ชาวสยามกำหนดรูปสัตว์แตกต่างกันไปแต่ละเดือน* คือ เริ่มเดือนแรกของปี ซึ่งก็คือพฤศจิกายนเป็นรูปหนู เดือนธันวาคมเป็นวัว เดือนมกราคมเป็นเสือ เดือนกุมภาพันธ์เป็นกระต่าย มีนาคมเป็นงูใหญ่ เมษายนเป็นงูเล็ก พฤษภาคมเป็นม้า มิถุนายนเป็นแพะ กรกฎาคมเป็นลิง สิงหาคมเป็นไก่ กันยายนเป็นสุนัข ตุลาคมเป็นหมู พวกเขาเป็นโหรที่มีชื่อ และจะไม่กระทำการใด ๆ ทั้งสิ้นถ้าไม่ได้ดูฤกษ์

---

* คงเป็นความเข้าใจผิดของผู้เขียน กำหนดเอาปีนักษัตรของไทยมาปนกับจักรราศีของเดือนตามแบบชาวตะวันตก — ผู้แปล.

ยามก่อนว่าเวลาใดจะเป็นเวลาที่ดีที่สุด เพราะเขาเชื่อตามเวลาโคจรของดวงอาทิตย์ แม้ว่าจะไม่มีนาฬิกาแดดใช้ เครื่องมือสำหรับการจับเวลาเป็นรายชั่วโมงทั้งกลางวันและกลางคืน มีนาฬิกาน้ำเฉพาะในพระราชวังเท่านั้น มีคนเฝ้านาฬิกาทั้งกลางวันและกลางคืน เมื่อเวลาผ่านไปชั่วโมงหนึ่งก็จะตีกลอง เสียงดังได้ยินไปทั่วทั้งเมือง การคำนวณหาอุณหภูมิก็ใช้วิธีดูจากตำแหน่งของดวงอาทิตย์ นอกจากการผสมผสานดาราศาสตร์กับโหราศาสตร์เข้าด้วยกันแล้ว ชาวสยามก็ยังผสมผสานวิชาวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวเนื่องกันในสาขาอื่น ๆ อีก เช่น การทำนายโดยใช้ดูจากทรายที่โปรย การใช้ไฟในการทำนาย และยังมีเวทมนตร์ในรูปแบบต่าง ๆ กันอีกหลายร้อยหลายพันอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแบบอย่างของพวกกลิงค์ที่อยู่ฝั่งทะเลโคโรมันเดล ซึ่งคนสยามเคารพนับถือกันมากและมักจะพากันไปศึกษาหาความรู้ชนิดนี้กันที่นั่น วิชาความรู้พื้นฐาน เช่น การเขียน การอ่าน และศิลปศาสตร์ต่าง ๆ นั้น พระสงฆ์เป็นผู้สอนภายในวัดนั่นเอง วัดวาอารามจึงเป็นที่ซึ่งเด็กผู้ชายไปศึกษาเล่าเรียน

คนสยามศึกษาพระคัมภีร์ทางศาสนาตลอดจนพิธีการต่าง ๆ โดยเรียนเป็นภาษาพื้นเมือง แต่หากว่าเป็นเรื่องศาสตร์อื่น ๆ แล้วก็จะใช้ภาษาโบราณ ซึ่งสำหรับพวกเขาแล้วก็คงจะเหมือนการใช้ภาษาละตินของพวกเรานั่นเอง

การเขียนหนังสือ ก็เขียนแบบเดียวกับเรา คือเขียนจากซ้ายไปขวา และยังมีห้องสมุดใหญ่มากหลายแห่งที่เก็บหนังสือตัวเขียนไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ก็เพราะคนสยามยังไม่รู้จักวิธีการพิมพ์

หนังสือเหมือนคนจีน ดินแดนส่วนที่ติดต่อกับประเทศอื่น ๆ นั้น มักจะเป็นภูเขา ป่าทึบ และหนองบึงเสียส่วนใหญ่ ซึ่งก็ใช้เป็นเขตกั้นชายแดนได้ ส่วนพื้นที่ที่เหลือนั้นเป็นที่ราบซึ่งมีแม่น้ำเจ้าพระยาหล่อเลี้ยง ทำให้ราชอาณาจักรสมบูรณ์ในการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร ผู้คนส่วนใหญ่ทำการเพาะปลูกมากกว่าการทำงานอย่างอื่น จึงเป็นเหตุทำให้ราชอาณาจักรนี้ไม่ค่อยมีคนเข้ามาทำการค้าด้วยมากนัก เนื่องจากไม่มีเครื่องจักร จึงไม่มีการผลิตสิ่งของที่จะจูงใจให้คนต่างชาติเข้ามาซื้อ สินค้าที่มีอยู่เล็ก ๆ น้อย ได้แก่ เครื่องเงินและอัญมณี ซึ่งก็มาจากราชอาณาจักรเชียงใหม่ (เป็นอาณาจักรชายแดนอยู่ติดกับตองอู (Tongu) อันเป็นดินแดนส่วนใหญ่ของชาวพม่า ซึ่งมีดินแดนอยู่ติดกับพะโค สินค้าต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผ่านมาทางกรุงสยามเพราะมีดินแดนติดทะเล นอกจากนั้นก็ส่งผ่านไปทางเมืองเมาะตะมะบ้าง เพราะมีเรือสินค้าผ่านไปยังประเทศอินเดียบ่อย ๆ พวกเขาอยู่ใกล้ด้านทะเลเบงกอลมากกว่าทางกรุงสยาม ในราชอาณาจักรสยามเองก็มีทองคำ เงิน และแร่ธาตุอื่น ๆ อีกหลายชนิดที่ส่งออกไปยังดินแดนอื่น ๆ แต่จะว่ากันจริง ๆ แล้ว แร่เงินก็มาจากภูเขาในเมืองลาว คนในกรุงสยามจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินมาก ทั้งนี้เป็นเพราะได้อาศัยพระบรมโพธิสมภาร ไม่มีใครในแผ่นดินมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินได้แม้แต่เพียงนิ้วเดียว ที่ดินทั้งหมดเป็นพระราชทรัพย์เช่นเดียวกับที่ดินในราชอาณาจักรของโปรตุเกส ซึ่งเป็นพระราชทรัพย์ทั้งหมด ซึ่งล้วนเป็นที่ดินที่ดีที่สุดและเป็นเมืองในราชอาณาจักร พระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลแรกเริ่มทรงครอบครองที่ดิน

แทนสิ่งของอย่างอื่น ผู้ใดก็ตามที่ทำประโยชน์หรือเพาะปลูกจากที่เหล่านี้จะต้องถวายผลประโยชน์ให้ ๑ ใน ๔ ส่วน ในราชอาณาจักรสยามนี้ พระเจ้าแผ่นดินทรงครอบครองที่ดินทั้งหมด ชาวนาจึงต้องถวายผลประโยชน์ให้แก่พระเจ้าแผ่นดินหรือให้แก่ขุนนางที่ได้รับพระราชทานที่ดินให้ครอบครอง การแบ่งที่ดินนั้นใช้วิธีคิดด้วยการวัดเป็นเส้น ๑ เส้นมี ๒๐ ตารางวา ๖๐๐ เส้นก็เป็นตัวเลขที่ใช้วัดความยาวของถนนและระยะทางจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง พวกเราอาศัยความรู้เหล่านี้มาเป็นหลักในการคำนวณภูมิประเทศและเขียนภูมิศาสตร์ โดยใช้เทียบกับมาตราในการวัดระยะทางของเรา เพื่อเป็นการจูงใจให้บรรดาข้าแผ่นดินเหล่านี้มารับใช้แผ่นดิน โดยเฉพาะในเวลามีศึกสงคราม จะมีการบันทึกการกระทำอันกล้าหาญของเขาลงไว้ในสมุดในลักษณะบันทึกเหตุการณ์ แล้วจะนำเอาเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ไปอ่านถวายต่อหน้าพระที่นั่ง เป็นการตอบแทนการกระทำอันควรแก่การสรรเสริญของเขา ชื่อเสียงของเขาจะอยู่ในความทรงจำของบรรดาลูกหลานสืบต่อไป บรรดาผู้มีชื่อเสียงเหล่านี้จะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากที่ดินที่ได้รับพระราชทานชั่วระยะเวลาหนึ่งหรือบางกรณีอาจจะได้รับไปชั่วชีวิตและก็ไม่ต้องถวายผลประโยชน์ด้วย วิธีการเช่นนี้มิได้ใช้เฉพาะกับผู้มียศศักดิ์สูงเท่านั้น ขุนนางผู้มีศักดิ์เป็นออกญาตลอดจนขุนนางชั้นต่าง ๆ ก็อาจได้รับพระราชทานที่ดินด้วยเหมือนกัน ขุนนางชั้นออกญานี้มีศักดิ์เทียบกับชั้นดยุคของพวกเรา ขุนนางเหล่านี้จะได้รับพระราชทานอำนาจให้ดูแลหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งไม่เหมือนกับในประเทศของเรา พวกเขาจะได้รับสิทธิชั่ว

ระยะหนึ่งหรือชั่วชีวิตของเขาเท่านั้น และยังต้องมีหน้าที่มารับราชการเวลามีศึกสงคราม ต้องส่งทหารม้าหรือทหารเดินเท้าตลอดจนช้างเข้ามาสมทบด้วย โดยที่ความดีความชอบนี้ส่วนมากจะได้รับเพราะการรับราชการระหว่างสงคราม ฉะนั้นพวกเขาจึงได้ฝึกฝนศิลปะในการรบอยู่เสมอแม้ในยามสงบ ในปีหนึ่ง ๆ นั้น มีงานเทศกาลฉลองกันอยู่หลายวันที่พระเจ้าแผ่นดินทรงจัดให้มีขึ้นในกรุงศรีอยุธยา เพื่อพวกขุนนางเหล่านี้จะได้มีโอกาสแสดงความเชี่ยวชาญในการใช้อาวุธ มีอยู่เทศกาลหนึ่งที่จัดงานฉลองในลำแม่น้ำเจ้าพระยา มีเรือรบมาชุมนุมกันอยู่ถึง ๓,๐๐๐ ลำ งานฉลองแบ่งออกเป็น ๒ ตอน คล้าย ๆ กับที่พวกโรมันจัดการเฉลิมฉลองทางน้ำ คือ หลังจากที่มีการแข่งเรือซึ่งเท่ากับให้แสดงฝีมือในการพายเรือแล้ว ก็เริ่มแสดงการต่อสู้ มีทั้งบนหลังม้าหลังช้าง และบนพื้นดิน ใช้ดาบและโล่ และยังมีการนำเอาสัตว์ป่าที่ดุร้ายเข้ามาด้วย นักโทษที่ต้องโทษประหารจะถูกจับโยนเข้าไปต่อสู้กับสัตว์ป่าเหล่านั้น ถ้ามีชัยชนะ นอกจากจะยังมีชีวิตอยู่แล้ว นักโทษผู้นั้นก็จะได้รับพระราชทานรางวัลจากพระเจ้าแผ่นดิน* ด้วยเหตุนี้พวกขุนนางที่เป็นนักรบตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องศึกสงครามต่างก็ใช้ความพยายามกันสุดความสามารถกับกิจกรรมเหล่านี้ ส่วนใหญ่ขุนนางเหล่านี้จะมาจากหัวเมืองต่าง ๆ คือ สวรรคโลก และ สุโขทัย ซึ่งเป็นส่วนราชอาณาจักรของเจ้าเหนือ (Kingdom of Chau Nua)** เมื่อว่างศึกสงคราม พวกเขาจะใช้ชีวิตส่วนใหญ่กัน

---

* ดูคล้ายเอาเรื่องของพวกโรมันและการต่อสู้กับสัตว์ป่าเข้ามาปนกับเรื่องกรุงสยามด้วย —ผู้แปล

** คงหมายถึงหัวเมืองฝ่ายเหนือ — ผู้แปล.

อย่างสุขสำราญ และตามใจตนเอง โดยแท้แล้วคนเหล่านี้เป็นคนตะกละตะกลาม กินทุกอย่าง ไม่ละเว้นแม้ของโสมมไม่ว่าของบกหรือของทะเล หมกมุ่นในอิสตรีและหึงหวงผู้หญิงของตน ฉะนั้นเช่นเดียวกันกับขุนนางอื่น ๆ พระเจ้าแผ่นดินจะไม่ทรงยินยอมให้ชายใด ๆ เข้าไปในพระราชฐานส่วนที่ใช้เป็นที่พำนักของบรรดาสตรี งานภายในนั้นผู้หญิงจะเป็นคนทำทั้งหมด แม้แต่ยามประตูทางเข้าก็จะใช้ผู้หญิง* กล่าวกันว่า การที่พวกผู้ชายกระทำเช่นนั้นเป็นการถูกต้องแล้ว เพราะผู้หญิงจำต้องได้รับการระแวดระวังดูแลอย่างเข้มงวด (...) ให้รักษาพรหมจารีไว้เสมอ ไม่ว่าประชาชนหรือเจ้านายต่างก็มีขนบธรรมเนียมประเพณีมากมายหลายอย่าง ซึ่งเราจำต้องกล่าวถึงเรื่องนี้ในภาคอรรถาธิบายภูมิศาสตร์ของเรา เท่าที่กล่าวมานี้คงจะพอทราบเรื่องราวเกี่ยวกับราชอาณาจักรนี้ตามสมควรแล้ว”

คัดจากเรื่อง **เอเชีย** โดย จูอาว เด บารรูส (...) ลิสบอน ค.ศ. ๑๗๗๗ หน้า ๑๖๔ - ๑๗๓ (***Da Ásia de João de Barros*** (...) Década Terceira Parte Primeira, Lisboa 1777, pp. 164 - 173)

ดามิอาว เด กัวส (Damião de Góis พ.ศ. ๒๐๔๕ - ๒๑๑๗)

ดามิอาว เด กัวส เป็นนักประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา และเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในฐานะเป็นนักเดินทางและนักเขียนจดหมาย นักการทูต

---

* โขลน —ผู้แปล.

ภัณฑารักษ์หอจดหมายเหตุแห่งชาติของโปรตุเกส "หอโทร์เร โด ทอมโบ" งานชิ้นหนึ่งที่เขาเขียนคือ "จดหมายเหตุสมัยพระเจ้าเอมมานูเอล" ภาค ๑ และ ภาค ๒ ลิสบอน ค.ศ. ๑๕๖๖ ภาค ๓ ค.ศ. ๑๕๖๗ "Chronica do Felicissimo Rei Dom Emmanuel" (1st and 2nd Parts, Lisboa, 1566 and 3rd Part, 1567)

"(...) อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ ส่ง ดวตเต เฟอรนันเดส เป็นทูตเข้ามาเจริญทางไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม เมื่อได้เข้าเฝ้าถวายตัวพร้อมด้วยคณะทูตในกรุงศรีอยุธยาแล้ว เฟอรนันเดสกับคณะทูตก็เดินทางกลับไปพร้อมด้วยคณะทูตของพระเจ้ากรุงสยาม พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสได้ให้คณะทูตกราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงสยามว่าพระองค์ทรงยินดีที่จะให้ความช่วยเหลือทุกสิ่งทุกอย่างตามแต่จะมีพระราชประสงค์ พระเจ้ากรุงโปรตุเกสได้ส่งของหลายอย่างมาถวาย คือ แหวนทับทิมอันมีค่ายิ่ง ๑ วง คทาทองคำและถ้วยทองคำอย่างละหนึ่ง พร้อมด้วยพระราชสาสน์ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสทรงแสดงความพอพระทัยเป็นอย่างยิ่งที่ได้เป็นเจ้าแห่งเมืองมะลักกาและมีนายทหารชาวโปรตุเกสอยู่ในดินแดนเพื่อนบ้านเพื่อจะได้ให้ความช่วยเหลือในคราวจำเป็น อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ ยังได้ให้ทูตนำของเข้ามาถวายพระราชชนนีของพระเจ้ากรุงสยามด้วยเป็นกำไลฝังเพชรพลอย และหีบทองคำ ๓ หีบ เมื่อราชทูตไทยเดินทางไปถึงเมืองมะลักกานั้น อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ ได้สร้างป้อมปราการและได้ติดตั้งปืนใหญ่เกือบเสร็จเรียบร้อยแล้ว ฉะนั้นราชทูตสยามจึงพอใจมากเมื่อเห็นเช่นนั้น เมื่อเขาเดินทางกลับกรุงสยาม อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ ได้มอบสิ่งของหลายอย่างให้แก่ราชทูต

ในฐานะที่เป็นตัวแทนของพระราชาธิบดีที่ยิ่งใหญ่ พระเจ้ากรุงสยามนั้นทรงมีพระราชอำนาจมาก ทรงมีช้างถึง ๑๐,๐๐๐ หรือ ๑๒,๐๐๐ เชือก เป็นช้างที่ฝึกสำหรับสงครามโดยเฉพาะ เวลาที่พระองค์ทรงทำสงคราม จะมีช้างที่พร้อมสำหรับการรบทันที ๓,๐๐๐ ถึง ๔,๐๐๐ เชือก ส่วนที่เหลือนั้นใช้เป็นพาหนะสำหรับการขนส่ง นอกจากนี้ยังทรงสามารถเกณฑ์ช้าง ม้า ควาย จากนายทัพนายกองและผู้คนอื่น ๆ ได้ด้วย ทรงมีช้างใช้งานในราชอาณาจักรมากกว่า ๓,๐๐๐ เชือกทั้งช้างพลายและช้างพัง สยามจึงเป็นแหล่งผสมพันธุ์ช้างที่สำคัญหลายแห่ง มีทั้งช้างที่เชื่องแล้ว และช้างป่า พระเจ้ากรุงสยามเองนั้นทรงมีช้างเผือกเชือกหนึ่ง ผู้คนในกรุงสยามจงรักภักดีต่อพระองค์มาก และถวายพระนามพระองค์ว่า **พระเจ้าช้างเผือก**

อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ มีคำสั่งให้ทูตของโปรตุเกส คือ อันโตนิโอ เด มิรันดา เด อาเซเวโด, ดวตเต กูเอลลู (Daurte Coelho) และอีกหลายคนให้ติดตามราชทูตสยามเมื่อเขาเดินทางกลับ คณะทูตโปรตุเกสเข้าเฝ้าถวายสาสน์ต่อพระเจ้ากรุงสยาม และถวายเสื้อเกราะทำด้วยกำมะหยี่สีแดง หมวกเกราะ กะบังหมวกคร่ำทอง ชุดอาวุธสำหรับสะพาย โล่ทำด้วยหนังอย่างดีเลิศหุ้มด้วยถุงผ้าตาด ชุดเครื่องเงินพรมแขวนผนังทอด้วยเส้นไหมและทอง และยังมีเสื้อเกราะทหารที่มีคุณภาพดีเยี่ยมอีกทั้งชุด (...)"

บางตอนจาก **จดหมายเหตุสมัยพระเจ้าเอมมานูเอล** ...ภาค ๓ คอมบรา, ค.ศ. ๑๙๕๔ หน้า ๘๖ - ๘๗ (***Crónica do Felicíssimo Rei D. Manuel*** composta por Damião de Góis. Nova edição conforme à primeira de 1566. Parte III, Coimbra, 1954, pp. 86 - 87)

เฟอรเนา เมนเดส ปินโต (Fernão Mendes Pinto)

(ระหว่างพ.ศ. ๒๐๕๓? และ ๒๐๕๗ ถึง ๒๑๒๖)

เฟอรเนา เมนเดส ปินโต ผู้ซึ่งเป็นทั้งทหาร พ่อค้า และนักท่องเที่ยว ได้ใช้ชีวิตหลายปีในแถบตะวันออก ได้เขียนเรื่องราวการเดินทางของเขาซึ่งนับว่าเป็นเอกสารปฐมภูมิที่สำคัญที่สุดในสมัยการขยายอาณาเขตของโปรตุเกส นอกจากนี้ยังเป็นวรรณกรรมชิ้นเอกในสมัยนั้น หนังสือเล่มนี้มีชื่อว่า "Peregrinação" พิมพ์เป็นครั้งแรกในกรุงลิสบอน เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๗ และมีการแปลเป็นภาษาสเปน ฝรั่งเศส และอังกฤษ เฟอรเนา เมนเดส ปินโต มาเยือนประเทศสยาม ๒ ครั้ง ในกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑

บทที่ ๑๘๒ เกี่ยวกับการเสด็จสวรรคตอันน่าเศร้าของพระเจ้าแผ่นดินสยามและพระราชกรณียกิจสำคัญที่พระองค์ทรงบำเพ็ญไว้ในสมัยครองราชย์

หลังจากเวลาผ่านไปหนึ่งวันกับอีกหนึ่งคืน จนถึงวันรุ่งขึ้น **สมเด็จพระชัย** (Somdet Phra Chai) พระเจ้ากรุงสยามได้เสด็จสวรรคตท่ามกลางขุนนางแห่งพระราชอาณาจักร[๗] ด้วยเหตุของการสวรรคตของพระองค์นี้เอง เหล่าประชาชนพิลาปคร่ำครวญเสียงระงม ซึ่งดูจะเกินธรรมชาติไปมาก อย่างไรก็ดีโดยที่พระองค์เป็นกษัตริย์ที่เพียบพร้อมด้วยคุณงามความดี ทรงบำเพ็ญกุศลบำเพ็ญทาน พระราชทานพระราชูปถัมภ์บำรุงราษฎรอย่างมากมาย พระราชทานรางวัลแก่ข้าราชบริพารเป็นนิจ ทรงพระเมตตาและทรงมีจิตใจอ่อนโยนแก่คนทั้งปวง เหนือสิ่งอื่นใด ทรงมีความสงบเยือกเย็นในการบริหาร

ความยุติธรรม และในการลงโทษผู้กระทำผิด ดังนั้นประชาชนจึงร่ำไห้ คร่ำครวญแสดงความเศร้าโศกอย่างลึกซึ้งที่ได้สูญเสียพระองค์ไป ถ้าหากว่าอากัปกิริยาที่เขาแสดงนั้นเป็นจริงแล้ว พระองค์ต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดินนอกคริสต์ศาสนาที่ดีที่สุดที่เคยครองราชย์มา ไม่ว่าในกรุงสยามในช่วงรัชสมัยใดหรือในที่ใด ๆ ในโลก ข้าพเจ้าจะไม่เล่าถึงถ้อยคำที่พวกเขาพร่ำพรรณนาระหว่างเศร้าโศกร่ำไห้ เพราะข้าพเจ้าไม่ได้ประจักษ์มาด้วยตนเอง จึงจะไม่กล่าวว่าพรรณนาอย่างไรบ้าง แต่เมื่อพิจารณาจากบางสิ่งที่ข้าพเจ้าประสบมาในระหว่างที่อยู่ในกรุงสยาม ข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นจริง ต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะเล่าเหตุการณ์ ๓ - ๔ ประการที่ข้าพเจ้าได้ประจักษ์แน่ว่าพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงกระทำในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๘๓ - ๒๐๘๘ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ข้าพเจ้าทำการค้าขายในราชอาณาจักรนี้ เหตุการณ์แรกเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๓ เมื่อนาย **เปรู เด ฟาริอา** (Peru de Faria) ผู้รักษาการเมืองมะลักกาได้รับพระราชบัญชาจากพระเจ้าจวงที่ ๓ ของโปรตุเกส ผู้ซึ่งอยู่ในความทรงจำอย่างรุ่งโรจน์ จัดหาหนทางไถ่ตัวบุคคล คือ โดมิงโกส เด ไซซาส ซึ่งขณะนั้นถูกควบคุมอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลา ๒๓ ปีแล้ว คนผู้นี้ได้รับใช้กษัตริย์และศาสนาด้วยความซื่อสัตย์ พระองค์ทรงทราบว่า โดมิงโกส เด ไซซาส เป็นบุคคลที่มีความรู้มากที่สุดคนหนึ่งเกี่ยวกับกรุงสยาม ทรงได้ยินข่าวเล่าลือเกี่ยวกับความยิ่งใหญ่นานาประการ พระองค์จึงมีพระราชบัญชาให้จ่ายค่าไถ่และส่งกลับไปอยู่กับอุปราช **ดอง การเซีย** (Dom Garcia) ที่อินเดีย พระองค์ได้มีลายพระหัตถ์ถึง ดอง การเซีย ให้จัดส่งเขาไปกับเรือสินค้าที่กลับ

โปรตุเกสในปีนั้นให้ได้ ฝ่ายนาย เปรู เด ฟาริอา ซึ่งคงจะคาดคะเนได้ว่า พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสทรงเห็นความสำคัญของโดมิงโกส เด ไซซาส มากเพียงไร จึงได้จัดส่ง **ฟรานซิสโก เด กราสโต** (Francisco de Crasto) ผู้ซึ่งเป็นคนมั่งคั่งและอยู่ในตระกูลขุนนางมาเป็นผู้แทนเจรจาขอปล่อยตัวเขาพร้อมกับชาวโปรตุเกสอีก ๑๖ คน ฟรานซิสโก เด กราสโต ได้มาถึงอยุธยาระหว่างที่ข้าพเจ้าพำนักอยู่ที่นั่น เขาได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากพระเจ้ากรุงสยาม และได้ถวายสาสน์จากผู้รักษาการมะลักกาต่อพระองค์ หลังจากที่ทอดพระเนตรสาสน์และได้ตรัสสอบถามเรื่องราวที่สนพระทัยบางอย่างแล้วก็ทรงมีพระราชดำรัสโดยทันที (ซึ่งตามปกติแล้ววิธีนี้ไม่ได้ใช้ปฏิบัติต่อคนต่างชาติ)

"ตามที่ผู้รักษาการเมืองมะลักกาขอร้องให้ปล่อยตัว โดมิงโกส เด ไซซาส และแจ้งให้ทราบว่าพระเจ้ากรุงโปรตุเกสจะพอพระราชหฤทัยมากในการได้ตัวบุคคลผู้นี้คืน เรามีความยินดีสนองพระราชประสงค์และปล่อยตัวเขาไปพร้อมกับคนอื่น ๆ ทั้งหมด"

บางตอนจากหนังสือ *Peregrinação* ฉบับปรับปรุงใหม่จากของเดิมซึ่งเขียนใน ค.ศ. ๑๖๑๔ จัดทำและรวบรวมโดยนาย อา เจ ดา กอสตา ปิมเปา (A.J. da Costa Pimpao) ศาสตราจารย์จากมหาวิทยาลัยแห่งเมืองโคอิมบรา และ เซซาร์ เพกาโด ห้องสมุดสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย เล่ม ๖ ปอร์โต ค.ศ. ๑๙๔๕ หน้า ๒๖ - ๒๗

บทที่ ๑๘๙ เกี่ยวกับดินแดนอันสมบูรณ์ของราชอาณาจักรสยามและลักษณะที่ดีเด่นของประเทศนี้

จนถึงในขณะนี้ ข้าพเจ้าได้เล่าถึงความสำเร็จของพระเจ้าแผ่นดินพม่าที่เสด็จประพาสไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม และเรื่องการแข็งเมืองของราชอาณาจักรพะโค ในตอนนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการเหมาะสมที่จะได้พรรณนา แม้ว่าพอเป็นสังเขป ให้ทราบถึงดินแดนความยิ่งใหญ่ ความมั่งคั่ง และความอุดมสมบูรณ์ของราชอาณาจักรสยามและจักรวรรดิโสมาน ราชอาณาจักรดังกล่าวนั้น ดูตามแผนที่แล้วจะเห็นได้ว่า มีแนวฝั่งทะเลยาวเกือบ ๗๐๐ ลีค และกว้าง ๑๖๐ ลีค พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบต่ำเป็นที่ทำการเพาะปลูก มีแม่น้ำหลายสายไหลผ่าน ฉะนั้นจึงเป็นพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์นานาชนิด มีปศุสัตว์มากมาย ในเขตพื้นที่ราบสูงปกคลุมไปด้วยป่าไม้หนาทึบจำพวกไม้เนื้อแข็ง* ซึ่งมีจำนวนมากพอที่จะนำมาใช้ในการต่อเรือทุกประเภทได้นับเป็นจำนวนพันลำ นอกนั้นยังมีเหมืองแร่เงิน เหล็ก ทองแดง ดีบุก ดินประสิว และกำมะถันอีกเป็นอันมาก และยังมีผ้าไหม ไม้เนื้อหอม ครั่ง วัตถุเหลวที่ใช้ทำสี ผ้าฝ้าย ทับทิม นิล งาช้าง ตลอดจนกระทั่งทองคำ ซึ่งมีอุดมสมบูรณ์ ป่าไม้ชายฝั่งมีพวกไม้สวาด ไม้เนื้อดำ ซึ่งส่งไปขายยังเมืองจีน เมืองญวน เมืองนคร (lequios)** กัมพูชา และ จัมปา*** นอกจากนี้ยังมีขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง และ น้ำตาล ภาษีอากรที่เก็บได้ในราชอาณาจักรนี้ประมาณ ๑๒ คอนโตสทองคำ ทั้งนี้ไม่นับรวมส่วยและแรงงานที่ได้รับจากเจ้าเมืองและเจ้าขุนมูลนายต่าง ๆ

---

* ศัพท์ภาษาอังกฤษว่า angelim เป็นไม้เนื้อแข็งปลูกในอเมริกาใต้ คงเป็นการกล่าวเปรียบเทียบ —ผู้แปล.

** เข้าใจว่าจะเป็น Ligor คือ นครศรีธรรมราช —ผู้แปล.

*** ต้นฉบับเขียนว่า Chĕpan

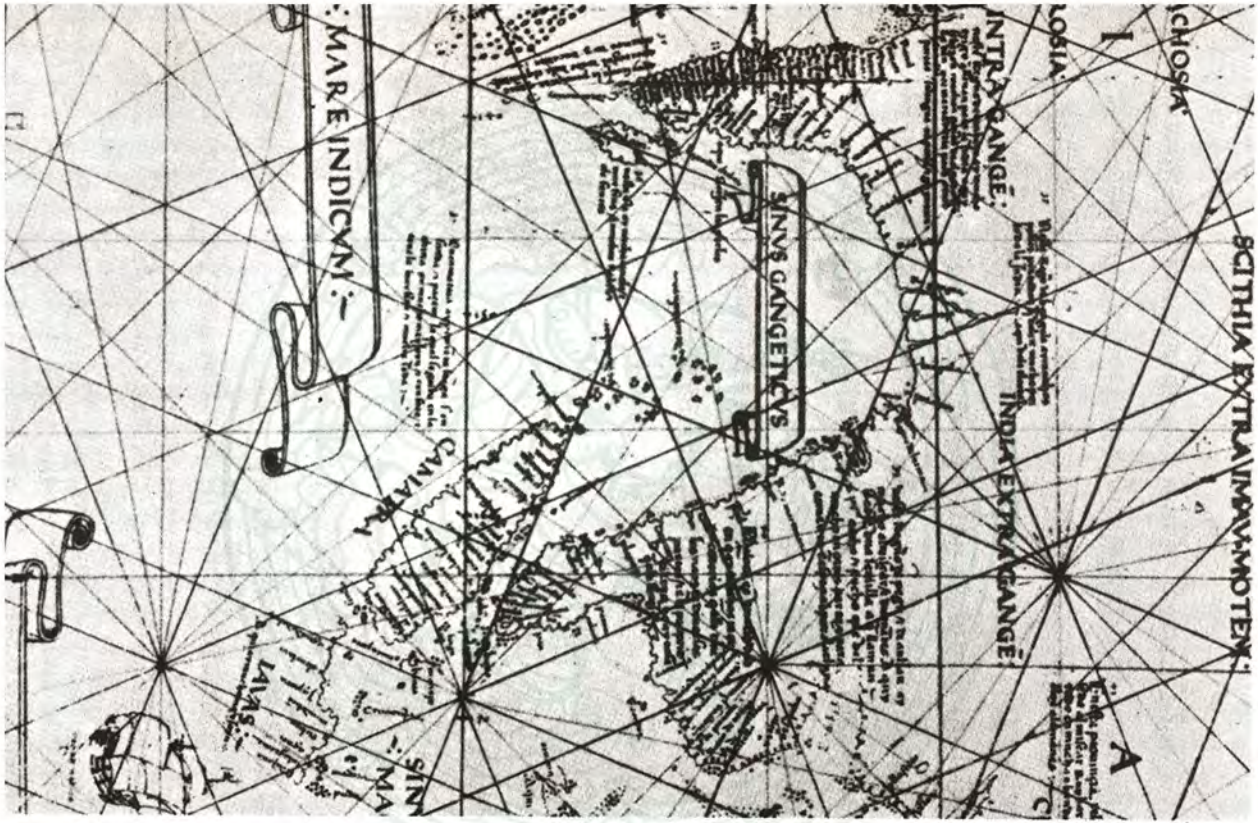

ดิโอโก ริเบโร - สมุดแผนที่ พ.ศ. ๒๐๗๒ (บางตอน) ผู้จัดทำแผนที่เขียนคำอธิบายสถานที่ในสยามไว้ด้วยถ้อยคำเหล่านี้ "ในราชอาณาจักรพะโค และสยาม มีชะมดและเพชรเป็นจำนวนมาก มีพืชชนิดหนึ่ง เรียกว่า **คาโซ** หรือ **ปูโซ** เมล็ดมีคุณค่าทางอาหารแก่ประเทศอื่น ๆ เป็นอันมาก โดยเฉพาะประเทศจีน" จากห้องสมุดแผนที่ ที่รีงคิช ไวมาร์

นับเป็นจำนวนมหาศาล ดินแดนที่มีผู้คนอาศัยอยู่ภายในราชอาณาจักรนี้มีอยู่ราว ๆ ๒,๖๐๐ แห่ง ที่เหล่านี้เรียกว่า โปรดัม (Produm) คล้าย ๆ กับเมืองและนครของพวกเรา โดยไม่นับรวมหมู่บ้านเล็ก ๆ เมืองต่าง ๆ นั้นส่วนใหญ่ไม่มีกำแพงแข็งแรงป้องกัน มีแต่รั้วไม้ ซึ่งกองกำลังเล็ก ๆ ก็อาจบุกเข้าไปได้ง่าย ผู้คนที่อาศัยอยู่ตามที่ต่าง ๆ เหล่านี้โดยธรรมชาติเป็นคนไม่ค่อยจะแข็งแรงอยู่แล้ว แถมยังไม่มีอาวุธสำหรับป้องกันตนเองเลย (...) เมืองหลวงของราชอาณาจักร คือ กรุงศรีอยุธยา ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยกล่าวถึงมาแล้ว เป็นเมืองที่มีกำแพงดินและอิฐเท่านั้นล้อมรอบอยู่ บางคนกล่าวว่าในกรุงศรีอยุธยานี้มีบ้านเรือนอยู่ประมาณ ๔๐๐,๐๐๐ หลังคาเรือน เป็นบ้านเรือนของคนต่างชาติจากดินแดนต่าง ๆ ทั่วทุกมุมโลก ถึง ๑๐๐,๐๐๐ หลังคาเรือน ทั้งนี้ก็เพราะกรุงสยามเป็นเมืองที่มั่งคั่งสมบูรณ์ และได้ขยายอาณาเขตไปตามหัวเมืองต่าง ๆ จนถึงเกาะชวา บาหลี มาดูรา อันเจนิโอ บอร์เนียว และโซโลว์ ทุก ๆ ปี จะมีเรือเข้ามามากมาย คือ นอกจากเรือสำเภามากกว่า ๑,๐๐๐ ลำแล้ว ก็ยังมีเรือสินค้าเล็ก ๆ อีก ฉะนั้นตามลำแม่น้ำและเมืองท่าจึงมีเรือเต็มอยู่เสมอ

พระเจ้ากรุงสยามนั้นโดยพระอุปนิสัยมิใช่เป็นคนดุร้าย กดขี่ ข่มเหง พระองค์ทรงนำรายได้ที่เป็นภาษีอากรจากโรงภาษีทั่วราชอาณาจักร บริจาคถวายวัดวาอารามต่าง ๆ นี่จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ว่า ทำไมอัตราการเก็บภาษีจึงต่ำมาก โรงภาษีอากรไม่สามารถเก็บเงินเอาไว้ได้ จึงเพียงแต่ขอให้พวกพ่อค้าจ่ายให้ตามแต่ที่เขาประสงค์จะทำบุญ ในราชอาณาจักรนี้มีการจัดแบ่งนิกายทางศาสนา

ออกเป็น ๑๒ นิกายเช่นเดียวกับพะโค ตำแหน่งยิ่งใหญ่ที่สุดเป็นของพระเจ้าแผ่นดินเรียกว่า **พระเจ้าทรงธรรม*** ซึ่งตามภาษาของเราจะหมายถึงสมาชิกผู้ศักดิ์สิทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้า พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จออกให้ประชาชนเข้าเฝ้าปีละ ๒ ครั้ง แต่ทั้งสองครั้งนั้นจะเป็นการเสด็จออกที่แสดงความยิ่งใหญ่ ทั้งในด้านความมั่งคั่ง อำนาจ และศักดาภินิหาร ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงเป็นบุคคลที่สำคัญยิ่ง แต่ก็ทรงยอมรับความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าแผ่นดินจีน ทรงส่งราชบรรณาการไปถวาย ทั้งนี้เพื่อที่จะให้เรือสำเภาค้าขายจากกรุงสยามแล่นไปยังเมืองท่าคอมเฮย์** ซึ่งเป็นที่ที่จีนคอยดูแล ราชอาณาจักรสยามนี้มีพริกไทย ขิง อบเชย การบูร หินภูเขาไฟ และ สินค้าอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากมาย ดังนั้นพอจะกล่าวได้ว่า เป็นความจริงดังที่ข้าพเจ้าเคยได้ยินได้ฟังมาหลายครั้งหลายหนแล้ว คือ กรุงสยามเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ และเป็นที่ซึ่งจะเข้าครอบครองและรักษาไว้ได้ง่ายที่สุดยิ่งกว่าหัวเมืองใด ๆ ไม่ว่าจะมีขนาดเล็กน้อยเพียงไร (...)"

คัดจาก ***Peregrinação*** ฉบับปรับปรุงใหม่จากฉบับพิมพ์ ค.ศ. ๑๖๑๔ (...) เล่ม ๖ เมืองปอร์โต ค.ศ. ๑๙๔๕ หน้า ๕๘ - ๖๐

---

* ต้นฉบับเขียนว่า Prechau saleu —ผู้แปล.

** Comhay - กวางฮาย —ผู้แปล.

"(...) ในราชอาณาจักรโซเนา (Sornau) ซึ่งเรียกว่า สยามนั้น ข้าพเจ้าเคยไปมาแล้ว ๒ ครั้ง ได้ขึ้นไปจนถึงกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเมืองหลวงและเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ข้าพเจ้าขอกล่าวว่าเป็นพระราชวังที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่ข้าพเจ้าเคยพบเห็นในดินแดนแถบนั้น อยุธยามีลักษณะคล้ายเมืองเวนิซ เพราะผู้คนเดินทางไปมาโดยทางน้ำมากกว่าทางบก ข้าพเจ้าได้ยินมาว่าทั้งหมดนั้นมีเรือนับได้มากกว่า ๒๐๐,๐๐๐ ลำ มีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ข้าพเจ้าเองไม่ทราบแน่ว่าถึง ๒๐๐,๐๐๐ ลำหรือไม่ แต่ข้าพเจ้าได้เคยเห็นเรือในแม่น้ำแน่นไปหมดเป็นระยะทางยาว ๑ ลีค จนกระทั่งผ่านกันไปไม่ได้ เนื่องจากงานเทศกาลต่าง ๆ จัดกันตามลำแม่น้ำรอบ ๆ กรุงนี้เอง ดูคล้ายจะเป็นการฉลองเทวรูป ในเทศกาลแต่ละครั้งจะมีเรือเข้ามาถึง ๕๐๐ ลำ บางคราวก็อาจจะมากกว่า ๑,๐๐๐ ลำ พระเจ้าแผ่นดินนั้นเรียกกันว่า **พระเจ้าซาเล** (Precaoçale) ซึ่งมีคนบอกข้าพเจ้าว่า หมายถึง ผู้เป็นที่สองรองจากพระผู้เป็นเจ้า ไม่เคยมีชาวต่างชาติคนใดเลยที่จะได้รับอนุญาตให้เข้าไปในพระราชวังยกเว้นแต่คณะทูตานุทูต หรือผู้ที่จะเข้ามารับราชการในตำแหน่งขุนนาง ด้านนอกพระราชวังนั้นเป็นเหล็กล้อมอยู่ ภายในมีทองคำอยู่มากมาย พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จออกเลียบพระนครเพื่อให้ประชาชนได้เข้าเฝ้านอกพระราชวังปีละ ๒ ครั้ง แต่ละครั้งมีขุนนางและเจ้านายขี่ช้างประมาณ ๒๐๐ เชือกตามมา และยังมีทหารติดตามอีก ๕,๐๐๐ - ๖,๐๐๐ คน และยังมีช้างพิเศษอีก ๑๒ เชือก ที่มีสัปคับประดับด้วยทองคำ มีการละเล่นและระบำรำฟ้อนทุกชนิดหน้าขบวนเสด็จ พระเจ้าแผ่นดินเอง

ประทับบนพระที่นั่งที่ประดับอย่างงดงามบนหลังช้าง มีมหาดเล็กนั่งอยู่ตรงคอช้าง ๑ คน ในมือถือเชือกทอง ด้านขวามือแขวนถุงใส่เหรียญไว้เต็ม เพื่อทรงโปรยทานให้ราษฎร ข้าพเจ้าเคยเห็นพระเจ้ากรุงสยามเสด็จประพาสทางชลมารคเพื่อทรงพักผ่อนโดยเรือที่ใช้ในเวลาสงคราม เรือนี้มีขนาดกว้างกว่าเรือพายธรรมดา มีปีกออกไปสองข้างเหมือนกับเซรีนา (Serena) พายประดับด้วยทอง ตัวเรือประดับประดาอย่างมโหฬาร นอกจากเรือพระที่นั่งนี้แล้ว ยังมีเรือประเทียบตามมาอีก ๑๒ ลำ มีที่ประทับ ๑๒ ชุด แต่เป็นที่ต้องห้ามมิให้ผู้ใดผู้หนึ่งนั่ง เมื่อข้าราชสำนักผ่านไปบริเวณที่ประทับจะต้องทำความเคารพเสมือนหนึ่งว่า พระเจ้าแผ่นดินกำลังประทับอยู่บนนั้นด้วย จากนั้นยังมีเรืออีก ๑๒๐ ลำ เป็นเรือของขุนนางผู้ใหญ่และเจ้านายในราชสำนักซึ่งแต่งกายโอ่อ่า และพอจะบอกได้ว่าใครเป็นใครโดยดูจากเครื่องหมายที่เสื้อผ้าของฝีพายแต่ละลำ และยังมีเรือของผู้คนที่มาเฝ้าอีกเนืองแน่น พระเจ้าแผ่นดินทรงได้รับการถวายพระนามว่า **พระเจ้าช้างเผือก** เพราะพระองค์ทรงมีช้างเผือกซึ่งไม่อาจหาได้จากที่ไหน ๆ ช้างชนิดนี้เป็นช้างที่สวยงามมากยิ่งกว่าช้างอื่น ๆ ข้าพเจ้าเองเคยเห็นครั้งหนึ่ง เมื่อเขาพาลงไปอาบน้ำที่แม่น้ำพร้อมกับม้าอีก ๑๖๐ ตัว ซึ่งเป็นพันธุ์ดีที่สุดที่หาได้ในประเทศนี้ และยังมีช้างอีก ๘๓ เชือก ซึ่งต่างก็มีเจ้านายขุนนางนั่งบนสัปคับอันสวยงาม ถัดจากขบวนนี้ไปจึงถึงตัวช้างเผือก รอบตัวช้างมีทหาร ๒๔ คน ถือกลดขาวคอยบังแสงแดดให้ มีทหารถืออาวุธอีก ๓,๐๐๐ คนคอยห้อมล้อมระวังอันตราย ทั้งนี้เป็นไปด้วย

ความครึกครื้นรื่นเริง นอกจากนั้นทั้งด้านหน้าและด้านหลังของช้างเผือกยังมีขุนนางผู้ใหญ่นั่งมาบนหลังช้างอีกด้านละ ๓๐ คน บนหลังช้างเผือกมีสัปคับประดับหุ้มด้วยแผ่นทองคำ มีสายโซ่เงินหนาหนักเส้นใหญ่ทำคล้าย ๆ เข็มขัดคาดไว้รอบตัวและรอบอก คอช้างมีโซ่เงินรัดไว้ด้วย

ข้าพเจ้าได้ทราบว่าในครั้งนี้ช้างเผือกได้รับการประดับประดาด้วยเครื่องเงิน ก็เพราะกำลังจะไปอาบน้ำ แต่ถ้าเป็นพิธีอื่น ๆ แล้วเครื่องประดับประดาทั้งหลายจะเป็นเครื่องทอง ปลายงวงมีลูกโลกทำด้วยทองคำขนาดใหญ่เท่าหัวคน ๒ คนครอบอยู่ ลูกโลกนี้แสดงถึงจักรวาล ริมฝั่งแม่น้ำมียกพื้นสร้างไว้เพื่อให้ช้างเดินลงน้ำไปได้สะดวก ข้าพเจ้าไม่ได้อยู่ดูพิธีอาบน้ำครั้งนี้ แต่มีคนเล่าให้ฟังว่าเป็นพิธีใหญ่โตมาก ตามถนนสายต่าง ๆ ที่ช้างเดินผ่านจะตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงามเหมือนในโปรตุเกสเวลามีการประลองยุทธ์ หรือมีพระราชพิธีต่าง ๆ เมื่อช้างเผือกนี้หยุดเดิน ขุนนางทั้งหลายก็จะต้องหยุดตามด้วย

พระเจ้าแผ่นดินพม่าเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่เช่นเดียวกัน พระองค์ตัดสินพระทัยที่จะเอาชนะกรุงสยามให้ได้ และจะประกาศพระองค์เป็นพระเจ้าช้างเผือกเหมือนกัน เนื่องจากระยะทางระหว่างกรุงสยามและพะโคนั้น ห่างกันประมาณ ๑๗๐ ลีค และไม่มีถนน ฉะนั้นพระเจ้าแผ่นดินพม่าจึงต้องทรงใช้เข็มทิศนำทาง และใช้เวลานานถึง ๓ เดือน เดินทางผ่านป่าทึบและหินผา ทรงนำไพร่พลมาราว ๓๐๐,๐๐๐ คน เพื่อจะบุกเข้าแย่งชิงช้างเผือก ทรงสูญเสียไพร่พลไปในการรบถึง

๑๐๐,๐๐๐ คน เมื่อยกทัพมาถึงกรุงสยาม ก็ได้พยายามเข้าโจมตีหลายครั้งหลายหน แต่ก็ไม่สำเร็จ จึงต้องถอยทัพกลับไป เล่ากันว่ากษัตริย์พม่าฆ่าและจับคนไทยเอาไปเป็นเชลยถึงกว่า ๒๐๐,๐๐๐ คน ขณะนี้ช้างเผือกเชือกนั้นล้มไปได้ ๓ ปีแล้ว พระเจ้ากรุงสยามทรงเสียพระทัยเป็นอันมาก โปรดเกล้าฯ ให้จัดงานศพช้างอย่างเป็นพิธีการ พวกพ่อค้าเล่าให้ฟังว่าพระองค์ทรงจ่ายพระราชทรัพย์ไปในงานนี้เป็นจำนวนเงินถึง ๕๐๐ ชั่ง คิดเป็นเงินโปรตุเกสประมาณ ๒๔,๐๐๐ ครูซาโดส เพื่ออุทิศให้สำหรับความสงบสุขของดวงวิญญาณของช้าง มีการไว้ทุกข์อยู่นานถึง ๑ เดือน เวลาเผาก็ใช้ไม้หอมต่าง ๆ ไม้กฤษณาและไม้จันทน์ ซึ่งมีค่ามาก ในระหว่างนั้น มีผู้พบช้างเผือกอีก ๑ เชือก เป็นช้างขนาดเล็กกว่า พบในบริเวณภูเขาหรือที่แห้งแล้งแถบเมืองจานาชาคาริม (Janachacarim) พระเจ้ากรุงสยามทรงชื่นชมโสมนัสมาก ทรงต้อนรับและเลี้ยงดูเหมือนกับช้างเผือกเชือกที่ล้มไปแล้ว ผู้คนในประเทศนี้นับถือดินน้ำลมไฟเหมือนดังพระเจ้า ถ้าผู้ที่นับถือธาตุน้ำตายลงเขาจะเอาศพโยนลงในแม่น้ำ ถ้านับถือธาตุไฟ ก็จะนำร่างผู้ตายไปเผาบนเชิงตะกอนใหญ่ ถ้านับถือธาตุดินก็จะนำศพไปฝัง ส่วนผู้ที่นับถือธาตุลม ก็จะเอาศพไปวางริมแม่น้ำให้เป็นอาหารของแร้งและนกอื่น ๆ (...) ในกรุงสยามนี้มีสุเหร่าอยู่ ๗ แห่ง เป็นของชาวเติร์กและอาหรับ มีบ้านเรือนของพวกแขกมัวร์ราว ๆ ๓๐,๐๐๐ หลัง เพียงเท่านี้ก็น่าจะทำให้พวกทหารของโคร (Chro) อับอายขายหน้าที่ศาสนาของพระมะหะหมัดน่าจะได้แพร่หลาย

อย่างกว้างขวางออกไปในดินแดนนี้ พวกแขกมัวร์นี้ก็ยังคงสอนพระคัมภีร์กูระอานของพระมะหะหมัด พระเจ้ากรุงสยามทรงอนุญาตให้คนเหล่านี้ประกอบพิธีการทางศาสนาตามใจปรารถนา จะนับถือศาสนาอย่างมัวร์หรือนับถือศาสนาอื่นก็ได้ ทรงมีเหตุผลว่าพระองค์ทรงเป็นเจ้าชีวิตของเขาแต่เพียงทางร่างกายเท่านั้น เมื่อใกล้สิ้นฤดูหนาว พระเจ้ากรุงสยามจะเสด็จไปสรงน้ำยังแม่น้ำ เพื่อทำให้น้ำในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ผู้คนจะได้ดื่มน้ำนั้นได้โดยไม่มีโรคภัย น้ำที่พระองค์ทรงใช้ล้างพระบาทนั้น พวกขุนนางจะนำไปเก็บไว้ยังบ้านของตน ถือว่าเป็นเกียรติอย่างสูง ระหว่างที่ข้าพเจ้าอยู่ในกรุงสยามข้าพเจ้ามีโอกาสได้เห็นจันทรุปราคาเมื่อหลังเที่ยงคืนแล้ว ๑ ชั่วโมง* (ผู้คนในประเทศนี้เชื่อว่างูใหญ่กลืนเอาพระจันทร์ไว้) พวกเขายิงปืนขึ้นฟ้า ทำให้เกิดเสียงดังอึกทึก เช่น ตบประตู หรือตะโกนดัง ๆ ทั้งบนบกและในทะเล อ้อนวอนให้โลกปล่อยพระจันทร์ไว้ตามลำพังและอย่ากลืนเอาไว้ (เหตุการณ์นี้ทำให้ชาวโปรตุเกสที่พำนักอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในเวลานั้นคิดว่ามีการกบฏหรือมีการแข็งข้อต่อต้านขึ้นแล้วในตัวเมือง) พระเจ้ากรุงสยามจะเสด็จออกรับคณะทูตจากกษัตริย์ต่างเมืองก็ต่อเมื่อทูตนั้นนำต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ซึ่งเป็นเครื่องหมายว่าพระองค์ได้รับการเทิดทูนว่ายิ่งใหญ่เหนือกษัตริย์ใด ๆ และพระเจ้ากรุงสยามจะพระราชทานหีบทองและกล่องเล็ก ๆ ทำ

---

* เวลาตีหนึ่ง —ผู้แปล.

ด้วยทองคำรูปร่างคล้ายกล่องเครื่องหอมแก่ทูตด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะทรงความยิ่งใหญ่ถึงเพียงนี้แล้ว พระองค์ก็ยังต้องอยู่ใต้อำนาจพระเจ้าแผ่นดินจีน และทุกปีก็จะส่งคณะทูตออกไปเพื่อแสดงถึงสภาพการอยู่ในอาณัติ (...)"

บางตอนจากจดหมายที่เขียนในเมืองมะลักกา ส่งไปถึงคณะนักบวชแห่งคณะเยซูอิต ดังปรากฏอยู่ในหนังสือของ **เฟอรเนา เมนเดส ปินโต** ชื่อ ***Subsídios para a sua Biografia*** โดย คริสโตวาว แอเรส สถาบันวิทยาศาสตร์ ลิสบอน ค.ศ. ๑๙๐๔ หน้า ๖๓ - ๖๕ (Subsídios para a sua Biografia (...), by Cristóvão Aires, Academia das Ciências, Lisboa, 1904, pp. 63 - 65)

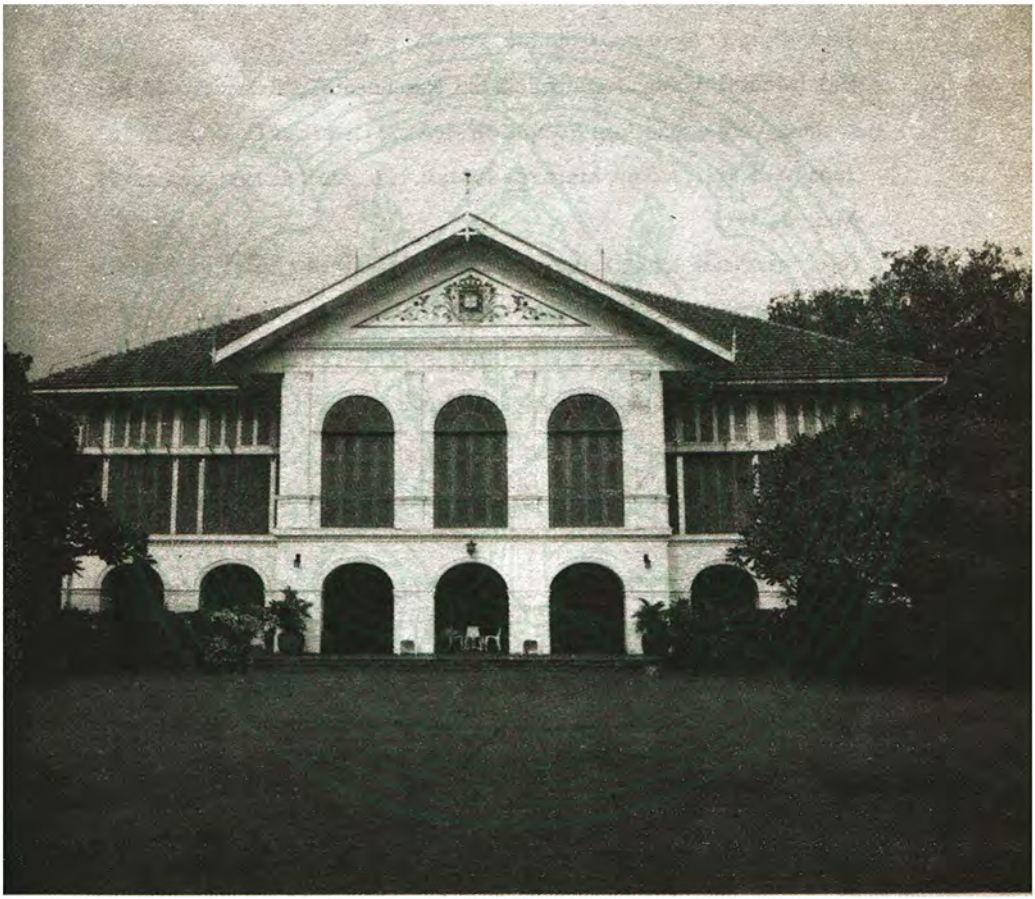

สถานเอกอัครราชทูตโปรตุเกสในกรุงเทพมหานคร

เชิงอรรถ

(๑) Leroy, Almirante, ''Les Grands Portugais des 15 éme et 16 éme siècles'', in *O Instituto*, Coimbra, vol. 78, p. 94.

(๒) Moura, Major Jacinto José do Nascimento, ''Relações dos Portugueses com o Sião'', in *Boletim da Agẽncia Geral das Colónias*, n.° 67, Janeiro de 1931; n.° 69, Marco de 1931; n.° 70, Abril de 1931; and n.° 71, Maio de 1931.

(๓) กษัตริย์เมืองมะลักกาแข็งข้อ โดยแท้มะลักกาเป็นส่วนหนึ่งในการปกครองของสยาม แต่ภายหลังไม่ยอมเป็นเมืองขึ้น

(๔) ใน พ.ศ. ๒๐๕๔ มานูเอล ฟราโกโซ ได้รับคำสั่งให้ทำรายงานเกี่ยวกับสยามให้ อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ เขาได้อยู่ในสยามเป็นเวลานานประมาณ ๒ ปี

(๕) ผู้นี้คือสุลต่านมะลักกาคนเก่า ผู้ซึ่งได้สร้างปัญหาทางการค้าให้กับชาวโปรตุเกส

(๖) ตามคำอธิบายของบารรูส ประเทศที่อยู่ทางเหนือของสยามและอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง คือ ลาว ดินแดนนี้ถูกแบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ เชียงใหม่ เชียงราย และ ล้านช้าง ถึงแม้ว่าจะขึ้นกับสยามแต่ก็มีการแข็งข้อบ่อยครั้ง

(๗) สมเด็จพระชัยราชาธิราช ผู้ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ สวรรคตเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๐๘๙

การพระราชทานที่ดินให้แก่ชาวโปรตุเกส พ.ศ. ๒๓๖๓

โดย เอลเดอ เด เมนดอนซา อี คุนยา

(Hélder de Mendença e Cunha)

โปรตุเกสได้ติดต่ออย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกกับราชอาณาจักรสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๔ ณ กรุงศรีอยุธยา ที่จริงแล้ว หลังจากที่ได้รับชัยชนะที่เมืองมะลักกาแล้ว อาฟองโซ เด อัลบูเคอร์กเคอ ก็ส่งดวตเต เฟอรนันเดส เข้ามาเฝ้าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พร้อมกับส่งหนังสือทางไมตรีและของต่าง ๆ เข้ามาถวาย พระเจ้ากรุงสยามในเวลานั้นก็กำลังมีเรื่องกับสุลต่านแห่งมะลักกาอยู่แล้ว เพราะสาเหตุที่สุลต่านมิได้ส่งเครื่องราชบรรณาการประจำปี คือ ดอกไม้ทองเข้ามาถวาย พระเจ้ากรุงสยามจึงทรงต้อนรับคณะทูตด้วยไมตรีอันดี(๑) และยังได้ทรงแสดงความยินดีที่โปรตุเกสปราบสุลต่านผู้แข็งข้อลงได้

อีกสองสามปีต่อมา คือ พ.ศ. ๒๐๖๑ ราชอาณาจักรสยามและโปรตุเกสก็เฉลิมฉลองสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าขายฉบับแรกของทั้งสองประเทศ เพื่อตอบแทนกัน โปรตุเกสให้คำมั่นสัญญาว่าจะให้ความช่วยเหลือทางการทหาร ฝ่ายกรุงสยามก็สนองตอบด้วยการให้สิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนาและทางการค้าแก่ชาวโปรตุเกส สนธิสัญญาฉบับนี้กระทำโดยคณะทูตซึ่ง ดวตเต

กูเอลลู เป็นหัวหน้า นับเป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่กรุงสยามลงนามกับประเทศในยุโรป หลังจากนั้นก็มีชาวโปรตุเกสหลั่งไหลเข้ามาในกรุงสยาม มาสอนวิธีการรบ สร้างป้อมปราการ สร้างอาวุธ และยังได้เข้าร่วมในการรบกับประเทศเพื่อนบ้านของราชอาณาจักรนี้ด้วยหลายครั้งโดยเฉพาะกับพม่า ในรัชสมัยของสมเด็จพระชัยราชาธิราช ซึ่งขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๒๐๗๙ นั้น ปรากฏว่ามีชาวโปรตุเกสเป็นทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ถึง ๑๒๐ คน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอภิสิทธิ์ของชาวโปรตุเกสในราชสำนักกรุงสยาม

เพื่อตอบแทนความช่วยเหลือของพวกเขา ชาวโปรตุเกสได้รับพระราชทานที่ดินส่วนหนึ่งให้เป็นที่ตั้งชุมชนของตนขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งมีคนเข้าอาศัยอยู่ถึง ๒,๐๐๐ คน นอกจากสร้างบ้านเรือนแล้ว พวกเขาก็ยังสร้างวัดทางคริสต์ศาสนาด้วย คือ วัดเซนต์ปอล และวัดเซนต์โดมินิค แม้ในปัจจุบันนี้ชุมชนบริเวณนี้ก็ยังได้ชื่อว่าเป็น **บ้านโปรตุเกส** ที่ดินนี้อยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ยาวประมาณ ๒ กิโลเมตร โดยที่บริเวณนี้มีคลองล้อมรอบอยู่ จึงมีนักเขียนบางคนเรียกว่า **เกาะโปรตุเกส**

เมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกทำลายโดยชาวพม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น ชาวโปรตุเกสในหมู่บ้านนี้ก็หายสาบสูญไป พระมหากษัตริย์องค์ต่อมาคือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชในปีถัดมา จึงได้ทรงพระราชทานที่ดินแก่ชาวโปรตุเกส ซึ่งมีส่วนช่วยเหลือพระองค์ในการรบครั้งนี้ด้วย ให้มีที่อยู่อาศัย ณ นครหลวงแห่งใหม่ คือ กรุงธนบุรี ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ชุมชน

แห่งใหม่นี้เรียกว่า **ดินแดนแห่งไม้กางเขนอันศักดิ์สิทธิ์** ในกลุ่มคนที่อาศัยอยู่นี้ปรากฏว่ายังมีครอบครัวที่สืบเชื้อสายและยังใช้ชื่อโปรตุเกสอยู่ เช่น เยซู เป็นต้น มีอยู่สองครอบครัวที่ยังทำมาหากินโดยทำขนมขาย ซึ่งกล่าวกันว่า ใช้ต้นตำรับดั้งเดิมของชาวโปรตุเกส(๒)

ครั้งที่ย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรีมายังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยานั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้พระราชทานที่ดินผืนหนึ่งแก่พระเจ้ากรุงโปรตุเกส เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๙ ที่ผืนนี้มีความสำคัญและเป็นที่ที่มีราคามาก อยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ ๆ กับสถานทูตโปรตุเกสในปัจจุบัน ถิ่นฐานแห่งนี้ได้รับนามว่า **สร้อยประคำ** (Rosary) พระราชทานเพื่อเป็นเครื่องหมายระลึกถึงความช่วยเหลือของชาวโปรตุเกสที่ได้เข้าร่วมในการทำสงครามต่อสู้กับพระเจ้าแผ่นดินพม่า(๓) มีนักบวชชื่อ ฟรานซิสโก ดาส ชากัส (Frei Francisco das Chagas) เดินทางมาจากเมืองกัว เพื่อมาอยู่ดูแลชาวโปรตุเกสในชุมชนแห่งนี้ และได้สร้างวัดขึ้นอีกวัดหนึ่ง บรรดาผู้คนในชุมชนนี้ก็พากันสร้างบ้านเรือนและทำการค้าขาย นอกจากนั้นแล้ว ยังสร้างเรือขึ้นอีกหลายลำ เช่น เรือชื่อ คอนคอร์เดีย เรือเหล่านี้ได้จดทะเบียนที่สถานกงสุลโปรตุเกสในกรุงเทพมหานครทุกลำ

ในหนังสือมอบสิทธิที่ดินของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีข้อความระบุไว้ว่า *"พระเจ้ากรุงสยามขอแสดงความสำนึกในพระคุณมายังสมเด็จพระราชินีมาเรียที่ ๑ ที่ได้ทรงพระกรุณาธิคุณอันเป็นเครื่องหมายแสดงมิตรไมตรีที่มิอาจลืมได้ตราบชั่วกัลปาวสาน... ต่อไป*

ในภายภาคหน้าพระเจ้ากรุงสยามจะไม่ทรงทำให้เกิดความไม่สะดวกในการส่งกองทหารและสรรพาวุธ แต่จะทรงขอร้องให้มีพระราชบัญชาไปยังรัฐบาลที่เมืองกัวให้จัดส่งปืนคาบศิลาจำนวน ๓,๐๐๐ กระบอก ใน พ.ศ. ๒๓๓๐ หากว่าข้าแผ่นดินของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทประสงค์จะจัดตั้งโรงสินค้าขึ้นแล้ว พระเจ้ากรุงสยามก็ทรงยินดีที่จะพระราชทานที่ดินให้เพื่อการนี้ ซึ่งอาจจะสร้างวัดขึ้นบนที่ดินนี้ได้ด้วย..." การที่พระเจ้ากรุงสยามทรงยินดีพระราชทานที่ดินเพื่อให้สร้างโรงสินค้าขึ้นนั้น เป็นที่ทราบกันในปัจจุบันนี้ว่าเท่ากับเป็นการตั้งรกรากในทางการค้าขายขึ้นในกรุงเทพฯ ซึ่งทำให้เกิดผลทางปฏิบัติในเวลาต่อมา

ใน พ.ศ. ๒๓๖๓ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธ-เลิศหล้านภาลัย ชาวโปรตุเกสได้รับพระราชทานที่ดินอีก ที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งของ **โรงสินค้าโปรตุเกส** และเป็นที่พักของกงสุลโปรตุเกสคนแรก คือ มานูเอล ดา ซิลเวรา ข้อความในหนังสือพระราชทานกรรมสิทธิ์มีดังต่อไปนี้(๔)

"ข้าพเจ้า เจ้าพระยาสุริยวงศ์มนตรี เสนาบดีแห่งพระเจ้าแผ่นดินสยาม ขอแจ้งมายัง ฯพณฯ ดิโอโก เด โซซา อุปราชและผู้สำเร็จราชการทั้งทางน้ำและทางบกของรัฐต่าง ๆ ในอินเดีย ให้ทราบว่า จดหมายและของต่าง ๆ ที่ท่านอุปราชส่งมาถวายนั้น ข้าพเจ้าได้นำขึ้นถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว พร้อมกับนำกงสุลและผู้บังคับการเรือตลอดจนนายทหารทุกคนเข้าเฝ้าด้วย เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทอดพระเนตรและได้ทรงพิจารณาข้อความตามที่ท่านและผู้ว่าการเมืองมาเก๊าขอให้มีการฟื้นสัมพันธไมตรีดั้งเดิมระหว่างราชอาณาจักรทั้งสองขึ้นมาใหม่ ตลอดจนขออนุญาตตั้งโรงสินค้า

และสถานกงสุลขึ้นในราชอาณาจักรนั้น ทางฝ่ายสยามจะดำเนินการในเรื่องนี้อย่างรีบด่วน และจะได้มอบกรรมสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินให้แก่กงสุลกาลูส มานูเอล ดา ซิลเวรา ตามโอกาสอันควรและเป็นการสะดวกต่อไป ที่ดินนี้มีระยะทางยาว ๗๒ ฟาธอมสยาม ไปตามริมฝั่งแม่น้ำ และลึกเข้าไปจากริมฝั่ง ๕๐ ฟาธอม พร้อมด้วยอู่ต่อเรือ ๒ อู่ ชาวโปรตุเกสจะได้รับสิทธิให้ไปมาค้าขายได้ดังแต่ก่อน ทั้งนี้ก็เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราทรงโปรดปรานชาวโปรตุเกสยิ่งกว่าชาติใด ๆ กงสุลใหญ่ ผู้บังคับการเรือ และนายทหารทุกคนจะได้รับพระราชทานเงินเป็นค่าใช้สอยคนละ ๑๖๐ บาทต่อวัน เป็นระยะเวลา ๔ เดือน กงสุลใหญ่ยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นที่หลวงอภัยพาณิช พระราชทานเครื่องยศต่าง ๆ ตามตำแหน่งอีกด้วย ของต่าง ๆ ที่ส่งเข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น เราได้รับหมดทุกอย่าง และได้ส่งมอบให้กับขุนนางที่รับผิดชอบไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสให้เสนาบดีของพระองค์ส่งของมาพระราชทาน ฯพณฯ โดยมอบมากับผู้บังคับการเรือ จูอาว แบ็บติสตา สิ่งของมีดังนี้ คือ น้ำตาล ๑๐๐ หาบ งาช้าง ๓ หาบ ไม้หอม ๑๕ หาบ พริกไทย และ สีย้อมสีเหลือง (หญ้าฝรั่น) และหวังว่าท่านอุปราชคงจะรับสิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้ไว้ในฐานะที่ท่านได้รับพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง ความเห็นของ ฯพณฯ และ ผู้ว่าการเมืองมาเก๊า นาย มิเกล เด อาริอากา บรุงดา ซิลเวรา ที่จะขอให้รื้อฟื้นสัมพันธไมตรีระหว่างพระราชอาณาจักรสยามและโปรตุเกสขึ้นใหม่นี้ นับว่าเป็นความเห็นที่จะทำให้ท่านผู้นั้นเหมาะสมกับ*

---

* หนึ่งฟาธอม = ๖ ฟุต จึงเท่ากับ ๔๓๒ ฟุต —ผู้แปล.

ที่จะเป็นผู้แทนพระองค์คนแรกของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ถ้าหากว่าสัมพันธไมตรีได้มีการฟื้นฟูอย่างจริงจังตามพระราชประสงค์ และชาวโปรตุเกสจะมาทำการค้าขายยังกรุงสยาม ก็จะเป็นผลทำให้ชื่อเสียงของ ฯพณฯ เป็นที่เลื่องลือไปทั่วนานาประเทศตลอดไปตราบสิ้นดินและฟ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้ข้าพเจ้าแจ้งมาให้ ฯพณฯ ทราบว่า บรรดาพ่อค้าวาณิชย์ที่ประสงค์จะเดินทางมายังกรุงสยามนั้น ขอให้นำปืนจำนวนมากเข้ามาเป็นสินค้าด้วย เพราะมีพระราชประสงค์เป็นอย่างยิ่ง ขอให้พระผู้เป็นเจ้าทรงคุ้มครอง ฯพณฯ ตลอดกาลนาน เขียนที่กรุงเทพฯ ๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะโรง จุลศักราช ๑๑๘๒ ตรงกับคริสต์ศักราช วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๑๘๒๐ (พ.ศ. ๒๓๖๓)"

ที่ดินนี้ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสถานทูตโปรตุเกส ซึ่งเป็นทำเนียบราชทูตที่เก่าแก่ที่สุดในกรุงเทพมหานคร

เชิงอรรถ

(๑) พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงศ์, *"เจ้าชีวิต"*, เรดแมน, ลอนดอน : พ.ศ. ๒๕๑๐, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๓๖

(๒) ข้าพเจ้าขอเพิ่มเติมว่า "fios do ovos" (ฝอยทอง) ของเรานั้นเป็นขนมหวานที่เป็นที่นิยมมากที่สุดอย่างหนึ่งของไทย

(๓) คัดจากหนังสือมอบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ได้รับที่เมืองกัว เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๒๙

(๔) ไม่ต้องสงสัยเลยว่าจดหมายนี้เขียนขึ้นเป็นปัจฉิมลิขิตผนวกกับหนังสือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างสยามและโปรตุเกส ในการฟื้นฟูสัมพันธไมตรีทางการทูต ลงวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๔๖๓ ในหนังสือแลกเปลี่ยนฉบับที่ตีพิมพ์ที่กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งมีชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า "Documents from the Royal Colonial Institute London" นั้น มีข้อความในย่อหน้าก่อนสุดท้ายว่า "มาตรา ๒๓ มาตราที่อ้างถึงนั้น เขียนเป็นภาษาสยามและภาษาโปรตุเกส มีข้อความตรงกัน เนื่องจากผู้รู้ภาษาโปรตุเกสในประเทศนี้ไม่รู้ภาษาโปรตุเกสลึกซึ้งเพียงพอ จึงจำเป็นต้องทำโฉนดที่ดินขึ้นเป็นสองภาษาเพื่อป้องกันความเข้าใจผิดพลาดในอนาคต อุปราชจะยินดีมากที่ได้รับและถือหนังสือฉบับทั้งสองภาษาไว้" จากหน้า ๓๓ (คำแปลเป็นภาษาอังกฤษในบันทึกของนายเบอร์นี ฉบับที่ RCI, C.XIX.3) ฉะนั้นหนังสือฉบับที่เรานำมาลงพิมพ์ไว้นี้น่าจะเป็นหนังสือที่เขียนขึ้นทั้งในภาษาสยามและภาษาโปรตุเกสเช่นกัน ตัวจริงของหนังสือฉบับนี้ที่ประทับตราเครื่องหมายของกระทรวงอยู่ที่กรุงลิสบอน และอาจจะมีสำเนาอีกฉบับเก็บไว้ที่เมืองกัวด้วย แต่ยังไม่ได้ติดตาม

ภาคผนวก

เอกสารภาคผนวกทั้งหมดนี้ ได้รับความเอื้อเฟื้อจากกรมศิลปากรให้นำมาพิมพ์เผยแพร่ เฉพาะภาคผนวกที่ ๑ - ๘ เป็นเอกสารโบราณ จัดพิมพ์ตามอักขรวิธีอย่างปัจจุบัน ยกเว้นคำเฉพาะต่าง ๆ ยังคงสะกดตามต้นฉบับเดิม ซึ่งผู้อ่านอาจพบว่าชื่อบุคคลเดียวกัน บางครั้งสะกดต่างกัน หรือสะกดไม่เหมือนกับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นไปตามอักขรวิธีและความนิยมของสมัยนั้น ๆ ตลอดจนผู้บันทึกใช้คำไม่สม่ำเสมอกัน

ภาคผนวก ๑

พระราชสาสน์กรุงโปรตุคอลถึงกรุงสยาม*

จ.ศ. ๑๒๒๐ (พ.ศ. ๒๔๐๑)

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินองค์เอกของเมืองไทย ผู้เป็นสูงมากที่สุดและธรรมดาทำให้โตใหญ่ยิ่งนักเอ๋ย ตัวข้าดองปิโดรที่ ๕ ด้วยพระเมตตาของพระเป็นเจ้า ได้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองโปรตุคอล และเมืองอาลคาเวสในแผ่นดินยุโรปและอาฟริกา และเป็นเจ้าของเมืองซิวเน และมีชัยชนะบ้าง ใช้เรือการค้าขายบ้าง ของประเทศเอลฉุมิยาอารเบีย แปเซีย อินเดีย และอื่น ๆ

ข้าขอส่งมาถวายถึงพระองค์ท่านที่ธรรมดาทำให้โตมากที่สุด เป็นความโอภาปราศรัยมากเหมือนอันหนึ่ง ซึ่งข้ารักมากและนับถือว่าเป็นบุญคุณ ได้มาถึงแก่ความรู้ของข้า ตลอดกงสุลโปรตุเคศในบางกอก ความพระราชดำริของพระองค์ท่านซึ่งทรงพระปรานีเอ็นดูมาถึงชาวบ้านชาวเมืองข้างโปรตุเคศ และความทรงระลึกถึงซึ่งพระองค์ท่านได้เก็บไว้ ของพลเมืองที่แรกของเมืองโอสิเดนพวกไรเล่า แต่ก่อนได้คราวเคราะห์ดีมาเยี่ยมเยียนพระราชอาณาจักรอันมีอานุภาพของพระองค์ท่าน เพื่อจะตั้งความปฏิพัทธ์

---

*คำแปลพระราชสาสน์กรุงโปรตุคอลถึงกรุงสยาม จากหนังสือสมุดไทยดำของหอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๐ เลขที่ ๗๙

ที่ควรจะรักใคร่มากที่สุดในเมืองนั้น ก็และสุดท้ายปลายมือมา ครั้นเมื่อรู้ความปรารถนาว่าพระองค์ท่านได้ทำให้โตใหญ่กว้าง มิใช่แต่ว่าพระราชไมตรีโบราณมากที่สุดอันนี้ และได้เข้าใจดีว่าได้เป็นยาวดังนี้มาปรากฏในระหว่างพระมหามงกุฎทั้งหลายของกรุงโปรตุคอลและกรุงสยาม จะพึงมาเป็นของที่หลอมติดเข้าเป็นแท่งทึบอันเดียวและให้ชิดหนักเข้ากว่าแต่ก่อน ด้วยอุบายผ่อนปรนที่จะทำหนังสือสัญญาอันหนึ่ง แต่ถ้าว่าอีกเล่าว่าถึงการที่ได้ให้หนังสือตรงด้วยตัวข้าเอง และเมื่อเป็นโต้ตอบไปมาอยากแก่ เพื่อจะสำแดงความคิดใหญ่โตและพระเดชพระคุณในการไรเล่า ข้าจะได้มีพระราชกายของพระองค์ท่านเหมือนมาถึงต่อหน้าต่อตาและเป็นสุขเท่าไรนั้นข้าคิดด้วยตัวเอง เพื่อจะได้พบความพระราชประสงค์มุ่งหมายสูงใหญ่กว้างขวางของพระองค์ท่าน เพื่อว่าจะได้ทำนุบำรุงและหลอมให้เป็นแท่งเดียว ในความที่เข้ากัน เป็นพวกเดียวซึ่งได้ล่วงมาแล้วหลายร้อยปีดังนี้ มิได้มีอำนาจเพื่อจะเปลี่ยนแปลงและขัดขวางเลยข้าจึงได้สันนิษฐานลงใจเป็นหนึ่งแน่ เพื่อจะส่งราชสาสน์ฉบับนี้ไปถวายพระองค์ท่าน มิใช่แต่ว่าเพื่อจะสั่งสนทนากับพระองค์ท่านว่าถึงความคิดเหล่านี้ของข้า ว่าที่แท้เพื่อจะกราบบังคมทูลพระองค์ท่านให้ทราบความวิเศษว่า ข้าได้ออกชื่อแล้วด้วยหนังสือของข้า เป็นหนังสือสำคัญที่เชื่อถือ ลงวันที่ ๒๖ เดือนออคัสต์ในปีหลังศักราชคริสต์ ๑๘๕๗ ตั้งกัปตันเจ้าท่าของเรือรบชื่อ อิสิโดโร ฝรังสิศสิโกคิมาเรน ซึ่งเป็นคนหนึ่งในขุนนางที่ปรึกษาของข้า และผู้ครองเมืองมรกาด้วย ให้เป็นขุนนางผู้ใหญ่ ถือรับสั่งสำหรับจะเจรจาความ

แผ่นดินเมือง และบังคับว่าเขานั้นกับด้วยผู้ถือรับสั่งคนหนึ่งหรือหลายคนที่พระองค์ท่านจะออกชื่อมาเชื่อผลอันนั้นนั่นเอง คือจะได้ว่ากล่าวปรึกษาหารือและลงใจพร้อมทำสัญญาอันหนึ่งของความรักใคร่กัน และการค้าขายซึ่งจะพึงทำการปฏิพัทธ์ของการสงบความรบพุ่งถุ้งเถียง และรักใคร่เป็นไมตรีกันอันไรเล่า ซึ่งเคยปรากฏในระหว่างพระราชอาณาจักรกรุงโปรตุคอลและกรุงสยามนั้น ให้ชิดสนิทเข้ากว่าแต่ก่อน และจะทำผลประโยชน์ของพลเมืองขึ้นอยู่ทั้งสองฝ่ายให้วัฒนาถาวร และจะพึงทำให้ถนัดและอาจหาญที่จะค้าขายแก่กันก็ดี และจะเพียรพยายามตามได้ก็ดีของพลเมืองทั้งสองฝ่ายนั้น พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินองค์เอกของเมืองไทย ผู้เป็นสูงมากที่สุดและธรรมดาทำให้โตใหญ่เอ๋ย

ขอพระเป็นเจ้าที่ทรงอำนาจอาจทุกอย่าง จะได้มีพระบรมกายของพระองค์ท่านเอาไปเก็บไว้ในความรักษาอันบริสุทธิ์ ราชสาสน์นี้ เขียนในราชนิเวศวังชื่อ เนสิศซิไดเรศ วันที่ ๑๕ ของเดือนยุน ศักราชคริสต์ ๑๘๕๘

ภาคผนวก ๒

พระราชสาสน์ถึงกรุงโปรตุคอล*

เรื่อง ตอบรับพระราชสาสน์กรุงโปรตุคอล

จ.ศ. ๑๒๒๐ (พ.ศ. ๒๔๐๑)

พระราชสาสน์ในสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ พระเจ้ากรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา ขอคำนับเจริญทางพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเจ้าดอมเปครอที่ ๕ พระเจ้ากรุงลิศบอนในแผ่นดินโปรตุคอลให้ทราบว่า ราชทูตกรุงโปรตุคอล เซออิศิโดโร ฝรังสิศสิโกคิมาเรน และเป็นผู้ถือรับสั่งให้เข้ามาขอทำสัญญาการพระราชไมตรีและการค้าขายในพระนครนี้นั้น ได้มาด้วยเรือรบกรุงโปรตุคอลถึงปากน้ำเจ้าพระยา ในวันที่ ๖ ฯ ๒ ค่ำ ปีมะเมียสัมฤทธิศก ตรงกับกำหนดการตามตำเนินอาทิตย์อย่างยุโรปเป็นวันที่ ๒๑ ในเดือนยันนุวารี ศักราชคริสต์ ๑๘๕๙ กรุงสยามได้ทราบแล้วก็มีความยินดียิ่งนัก ได้สั่งเสนาบดีทุกพนักงานให้จัดแจงการรับรอง โดยสมควรแก่ราชอิสริยยศพระเจ้ากรุงโปรตุคอล อย่างเช่นรับทูตและพระราชสาสน์ซึ่งมาแต่เมืองฝรั่งเศส เมืองอังกฤษ ซึ่งเป็นมหานครอันใหญ่

---

*สำเนาพระราชสาสน์ถึงกรุงโปรตุคอล เรื่อง ตอบรับพระราชสาสน์กรุงโปรตุคอล จากหนังสือสมุดไทยดำของหอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๐ เลขที่ ๘๑

มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นวงศ์เจ้าสืบมาหลายชั่วนั้นเต็มทุกประการมิได้ลดหย่อน และกำหนดการรับรองทั้งปวงก็แจ้งอยู่แก่ตาแก่ใจของทูตและขุนนางโปรตุคอลที่มากับทูตนั้นแล้ว กรุงสยามได้รับพระราชสาสน์พระเจ้ากรุงโปรตุคอลในวัน ๕ ฯ ๘ ๒ ค่ำ เป็นวันที่ ๒๗ ในเดือนยันนุวารี ในที่ประชุมพระราชวงศานุวงศ์และเสนาบดีที่ปรึกษาราชการนั้นแล้ว ได้เจรจาปราศรัยแก่ราชทูตและพวกซึ่งมากับราชทูต ว่าด้วยการไมตรีซึ่งมีมาแต่หลังเป็นการเก่า ได้มาประจวบกับการพระราชไมตรีในครั้งนี้ เป็นศรีสวัสดิมงคลควรเป็นที่ยินดียิ่งกว่าการไมตรีด้วยเมืองอื่น ๆ ซึ่งพึ่งมาถึงใหม่ ๆ ภายหลังไมตรีด้วยผู้ครองฝ่ายโปรตุคอล ความซึ่งเจรจาปราศรัยนั้น ก็ได้เขียนโดยภาษาสยามถ้วนถี่มอบให้ในมือราชทูตในเวลาวันนั้นแล้ว พระราชสาสน์ซึ่งได้รับนั้นเขียนเป็นภาษาโปรตุเคศ กรุงสยามอ่านเข้าใจเองไม่ได้ ได้ขอให้ราชทูตและกงสุลโปรตุเคศแปลโดยภาษาเองคลิศห์แล้วจึงได้อ่านทราบความถ้วนถี่ทุกประการแล้ว กรุงสยามมีความยินดียิ่งนัก ด้วยความพระราชไมตรีอารีรัก อ่อนน้อม แต่พระเจ้ากรุงโปรตุคอล มายังกรุงสยามตามซึ่งกล่าวในพระราชสาสน์นั้น กรุงสยามได้เห็นชอบตามประสงค์ในพระราชสาสน์ จึงได้แต่งตั้งผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงสยามทั้ง ๕ เป็นพระเจ้าน้องยาเธอกรุงสยามหนึ่ง เป็นเสนาบดี ๔ มีนามปรากฏในหนังสือสัญญานั้นแล้ว ให้มีอำนาจอันเต็มเพื่อจะได้ปรึกษากับผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงโปรตุคอล ทำหนังสือสัญญาให้แล้วโดยเร็ว ผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงสยามทั้ง ๕ นั้น ได้รับหนังสือสำคัญจากกรุงสยามเป็นที่เชื่อถือ ในวัน ๗ ฯ ๑๑ ๒ ค่ำ เป็น

วันที่ ๒๙ ในเดือนยันนุวารี แล้วก็ได้ไปชุมนุมปรึกษาด้วย อิศิโดโร ฝรังสิศสิโก คิมาเรน ผู้ถือรับสั่งฝ่ายกรุงโปรตุคอล ทำสัญญาอยู่สิ้น ๑๑ วัน สัญญาก็เป็นอันเสร็จได้ลงตราลงลายมือในวัน ๕ ฯ๊ ๓ ค่ำ ก็บัดนี้ อิศิโดโร ฝรังสิศสิโก คิมาเรน ราชทูตกรุงโปรตุคอลจะกลับคืนไปกรุงสยาม จะสงบจิตเสียไม่ตอบพระราชสาสน์ไม่ได้ เพราะมีความยินดียิ่งนักด้วยความไมตรีอารีรักอ่อนน้อมซึ่งมีมาในพระราชสาสน์พระเจ้ากรุงโปรตุคอลนั้น จึงขอแสดงยืนยันมาให้พระเจ้ากรุงโปรตุคอลทรงทราบว่า กรุงสยามมีความยินดีดังนี้ จะขอรักษาพระราชไมตรีอันสนิทกับสมเด็จพระเจ้ากรุงโปรตุคอล สืบ ๆ ไปในภายหน้าตลอดวันคืนเดือนปี ซึ่งจะเป็นเวลาชนมายุของกรุงสยามและลำดับพระราชวงศานุวงศ์ซึ่งจะสืบไปภายหน้าฯ

อนึ่งกรุงสยามไว้ใจว่า ตั้งแต่นี้ไป เมื่อใด ๆ กรุงสยามจะใคร่สั่งสนทนากับพระเจ้ากรุงโปรตุคอล โดยเหตุใดเหตุหนึ่งก็ดี โดยการพระราชไมตรีก็ดี ถ้าจะมีพระราชสาสน์มาเมื่อใด ๆ เห็นพระเจ้ากรุงโปรตุคอลจะทรงยินดีรับและตอบพระราชสาสน์โดยการพระราชไมตรีอันสนิทสุจริตทุกครั้ง และขอแสดงยืนยันมาให้ทรงทราบว่า เมื่อเข้ามาพักอยู่ในกรุงเทพมหานครนี้สิ้นวันคืนเท่าใด ก็มีกิริยาและความประพฤติชอบงามดีทุกที่ทุกทางไม่มีขัดขวาง ย่อมเป็นที่ยินดีของกรุงสยามและผู้มีบรรดาศักดิ์อื่น ๆ บรรดาที่ได้คบหาสมาคมตลอดเวลาเมื่อพักอยู่ในกรุงเทพมหานครนี้ ขอพระเดชพระคุณพระเจ้ากรุงโปรตุคอลจงเป็นที่พึ่งโปรด อิสิโดโร ฝรังสิศสิโก คิมาเรน ให้มากเทอญฯ

พระราชสาสน์มา ณ วัน ๓ ๑๓ ๓ ค่ำ ปีมะเมียสัมฤทธิศก เป็นปีที่ ๘ ในแผ่นดินปัจจุบันในสยามรัชกาลอันนี้ ตรงกับกำหนดกาลตามตำเนินอาทิตย์อย่างยุโรปเป็นวันที่ ๑๔ ในเดือนเฟบรุวารี ในศักราชคริสต์ ๑๘๕๙

ภาคผนวก ๓

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ไทยทำสนธิสัญญาไมตรี พาณิชย์ และการเดินเรือกับประเทศโปรตุเกส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑ (จ.ศ. ๑๒๒๐) เนื้อหาของสนธิสัญญาเป็นทำนองเดียวกับสนธิสัญญาเบาริงที่ไทยทำกับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ และสนธิสัญญาที่ไทยทำกับประเทศต่าง ๆ ในยุโรปและอเมริกาในปีต่อ ๆ มา

สนธิสัญญาฉบับนี้ เป็นการกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างไทย-โปรตุเกส ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น มีผลทางด้านเศรษฐกิจคือ ไทยเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจจากระบบผูกขาดมาเป็นระบบการค้าเสรี ทำให้มีเรือสินค้าต่างชาติเข้ามาเพิ่มมากขึ้น แต่ไทยต้องเสียอำนาจอธิปไตยทางการค้าให้โปรตุเกส เช่นเดียวกับที่เสียให้ประเทศอื่น ๆ คือ คนโปรตุเกสและคนในบังคับโปรตุเกสได้รับอนุญาตให้ทำการค้าได้โดยเสรี ไทยเก็บภาษีศุลกากรได้ในอัตราภาษีสินค้าขาเข้าไม่เกินร้อยละ ๓ และภาษีสินค้าขาออกเก็บได้ตามอัตราที่กำหนดไว้ในภาคผนวกของสัญญาเท่านั้น นอกจากนี้ โปรตุเกสได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตทางการศาลจากไทย คือ ชาวโปรตุเกสและคนในบังคับโปรตุเกสไม่ต้องขึ้นศาลไทย

การแก้ไขและยกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคนี้ ได้ดำเนินต่อมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ และเสร็จสมบูรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๘ โดยไทยลงนามในสนธิสัญญาเสมอภาคกับโปรตุเกส เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ (ค.ศ. ๑๙๓๘)

สัญญาระหว่างไทยกับโปรตุเกส พ.ศ. ๒๔๐๑

ที่มา กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ เอกสารเย็บเล่ม ชุดสัญญา เล่ม ๒

สุภมัสดุจุลศักราช ๑๒๒ ปีมะเมีย นักษัตรสัมฤทธิศก ความเจริญจงมีแก่บ้านเมืองยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อนเทอญ ได้ทำคำสัญญาทางพระราชไมตรี และการค้าขาย และทางที่จะใช้เรือไปมาให้ถึงกัน ประเทศโปรตุคอลและประเทศสยาม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎสุทธสมมติเทพยพงษ-วงบศดิศวรกระสัตริยวรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาษบรมธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตรพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระบวเรนทรราเมศวรมหิศวเรศรังสรรมหันตวรเดโชไชยมโหฬารคุณอดุลยเดชสรรพเทเวศรานุรักษวรจุฬ-จักรพรรดิราชสังกาษบวรธรรมิกราชบวรนารถบพิตรพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ณ กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา สำแดงความปรารถนาที่จะทำหนังสือสัญญากับกรุงโปรตุคอลด้วยทางค้าขาย และทางที่จะใช้เรือให้ไปมาถึงกัน ให้ทางไมตรีที่มีต่อกันไว้แต่ก่อน ๆ ทั้งสองพระนครหลายร้อยปีเศษมาแล้วนั้นเจริญมั่นคงยิ่งขึ้นไป ครั้งนี้ชาวประเทศโปรตุคอลก็ได้เข้ามาค้าขายในประเทศสยาม ฝ่ายชาวประเทศสยามจะได้ไปมาค้าขายในประเทศโปรตุคอลตามทางที่ให้กับชาติยุโรปเปียนอื่น ๆ ที่ไปมาค้าขายกันนั้น

ฝ่ายหิศมายิศติส์มเด็จพระเจ้ากรุงโปรตุคอล ได้ทรงนับถือโดยสุจริต ต่อรับสั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามอันประเสริฐ ชักชวนทางพระราชไมตรีสมเด็จพระเจ้ากรุงโปรตุคอล จึงมีความปรารถนาที่จะทำโดยถ้วนถี่ตามพระราชดำริให้ชอบพระทัยสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์ และอาณาประชาราษฎรทั้งปวง เพราะฉะนั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงโปรตุคอลกับพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์เอกที่หนึ่ง และพระบาทสมเด็จพระบวเรนทรราเมศวรมหิศวเรศพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์ที่สอง ร่วมพระราชดำริและพระราชประสงค์ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีและทางค้าขายทางเรือไปมาถึงกันโดยมั่นคง จะได้มีความสุขเจริญทางพระราชไมตรีอันสนิทที่มีต่อกันแต่ก่อนมาทั้งสองประเทศคือประเทศสยามและประเทศโปรตุคอล ให้ราษฎรทั้งสองฝ่ายรู้ว่าจะได้มีผลประโยชน์ในทางค้าขาย เพราะฉะนั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงโปรตุคอล จึงได้ตั้ง อิสิโดโร ฝรังสิโก ยิมะรัง เป็นผู้รับสั่งของสมเด็จพระเจ้ากรุงโปรตุคอล มีอำนาจอันเต็มในเมืองจีน ก่อแมงดา** โดรดาอรเดง โปรตุเคศเดสังเบงโตดีแอพี เป็นราชทูตเชิญพระราชสาสน์เข้ามาจำเริญทางพระราชไมตรีขอทำหนังสือสัญญา จึงพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระบวเรนทรราเมศวรมหิศวเรศพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสอง

---

* หิศมายิศติ - ฮิส เมจิสตี - สมเด็จพระราชาธิบดี

** ก่อแมงดา - คอมมานเดอ - ผู้บังคับการ

พระองค์ พร้อมกับความคิดพระราชวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง มอบพระราชดำริ และพระราชประสงค์ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงษาธิราชสนิทแทนพระราชวงศานุวงศ์ หนึ่ง แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยานิกรบดินทรมหินทรมหากัลยานมิตร ที่สมุหนายกผู้สำเร็จราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ และฝ่ายตะวันตก ตะวันออกเฉียงเหนือทั้งสิ้น หนึ่ง เจ้าพระยาศีรสุริยวงษสมันตพงษพิสุทธมหาบุรุษรัตโนดม ว่าที่สมุหพระกลาโหมผู้สำเร็จราชการบังคับบัญชาหัวเมืองปักษ์ใต้ฝั่งทะเลฝ่ายตะวันตกทั้งสิ้น หนึ่ง เจ้าพระยารวิวงษมหาโกษาธิบดี ว่าที่พระคลังผู้สำเร็จราชการบังคับบัญชาหัวเมืองฝั่งทะเลฝ่ายตะวันออกทั้งสิ้น หนึ่ง เจ้าพระยายมราชชาติเสนางคนรินทรมหินทราธิบดี เป็นผู้สำเร็จราชการฝ่ายกรมเมือง หนึ่ง พระยาวรพงษพิพัทธ จางวางมหาดเล็กฝ่ายซ้าย หนึ่ง เป็นหกด้วยกันมีอำนาจอันเต็มปรึกษาว่าทำสัญญาเป็นธุระฝ่ายกรุงสยาม ฝ่ายหิศมายิศติสมเด็จพระเจ้ากรุงโปรตุคอลได้ตั้งให้อิสิโดโร ฝรังสิโก ยิมะรัง ผู้บังคับการเมืองมาเก๊า เป็นราชทูตมีอำนาจอันเต็มปรึกษาทำสัญญาในธุระผู้ครองกรุงโปรตุคอล ท่านผู้รับสั่งฝ่ายสยามทั้ง ๖ ก็ได้ส่งพระราชหัตถเลขาสำแดงความพระราชทานอำนาจ แล้วทรงประทับพระราชลัญจกร ส่งให้อิสิโดโร ฝรังสิโก ยิมะรังดู อิสิโดโร ฝรังสิโก ยิมะรังก็ได้ส่งหนังสือตราตั้งที่มีอำนาจมาแต่เมืองโปรตุคอลให้ท่านเสนาบดีฝ่ายสยามดู เห็นถูกต้องพร้อมกันทั้ง ๒ ฝ่าย ผู้รับสั่งทั้งสองฝ่ายได้ตกลงกันตามข้อสัญญาที่เขียนไว้ต่อไปข้างหน้านี้

ข้อ ๑ ว่า ทรงพระราชไมตรีหิศมายิศติสมเด็จพระเจ้ากรุงโปรตุคอลที่ห้า ทั้งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินโปรตุคอลที่จะสืบพระวงศ์และพระราชอิสริยยศต่อไปภายหน้า กับพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระบวเรนทรราเมศวรมหิศวเรศพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามที่จะสืบพระวงศ์และพระราชอิสริยยศต่อไปภายหน้า ทางพระราชไมตรีเดิม และบัดนี้จะได้สนิทกันมั่นคง

ข้อ ๒ ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม และสมเด็จพระเจ้ากรุงโปรตุคอล จะตั้งกงสุลหรือผู้ว่าที่แทนกงสุลในประเทศสยามและประเทศโปรตุคอล และหัวเมืองขึ้นทั้ง ๒ ฝ่าย เห็นชอบด้วยกันว่าจะตั้งกงสุลหรือผู้ว่าการแทนกงสุลที่ใดก็ตั้งได้

ข้อ ๓ ว่า กงสุลหรือผู้ว่าที่แทนกงสุลนั้น จะต้องเป็นธุระคนในใต้บังคับของกงสุลในประเทศที่แห่งกงสุลตั้งอยู่นั้น แล้วกงสุลนั้นต้องประพฤติตามข้อหนังสือสัญญานี้ทุกประการ แล้วกงสุลต้องบังคับให้คนอยู่ในบังคับกงสุลนั้น ประพฤติตามกฎหมายที่มีในหนังสือสัญญานี้ และกฎหมายที่จะมีต่อไปภายหน้าสำหรับคนในบังคับทั้งสองฝ่ายให้รู้และประพฤติตามด้วย

ข้อ ๔ ว่า กงสุลหรือผู้ว่าที่แทนกงสุล และที่รองกงสุลฝ่ายประเทศสยาม และประเทศโปรตุคอล ที่ไปตั้งอยู่ในประเทศสยามและประเทศโปรตุคอล จะไม่ว่าการกงสุลก่อนผู้ครอบครองในประเทศนั้นยอมให้ว่า ต่อเมื่อได้ผู้ครอบครองประเทศนั้นยอมให้ว่าการ กงสุลหรือผู้ว่าที่แทนกงสุลและที่รองกงสุลจึงว่าการได้ และผู้

ครอบครองทั้งสองฝ่ายจะยอมให้กงสุลนั้นมีอำนาจและผลประโยชน์เหมือนกับกงสุลประเทศอื่น ๆ เหมือนกัน

ข้อ ๕ ว่า ผู้ครอบครองทั้ง ๒ ฝ่าย จะยอมให้กงสุลยกธงสำหรับชาติของกงสุลในที่กงสุลอยู่นั้น

ข้อ ๖ ว่า คนในประเทศทั้ง ๒ ฝ่าย จะเป็นความเกี่ยวข้องกัน ถ้าคนในประเทศสยามจะกล่าวโทษคนชาติโปรตุเคศ ต้องไปฟ้องความต่อกงสุลโปรตุเคศ ถ้าคนโปรตุเคศจะกล่าวโทษคนฝ่ายสยาม คนโปรตุเคศต้องไปฟ้องความต่อเจ้าพนักงานฝ่ายไทย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยและกงสุลโปรตุเคศจะช่วยกันชำระตัดสินให้สำเร็จแล้วกันโดยดี ถ้าคนฝ่ายสยามทำผิด เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะทำโทษตามกฎหมายฝ่ายประเทศสยาม ถ้าคนชาติโปรตุเคศทำผิด กงสุลโปรตุเคศจะทำโทษตามกฎหมายประเทศโปรตุคอล ถ้าคนชาติโปรตุเคศทำความผิดเป็นอุกฤษฏ์โทษ ข้อใหญ่ กงสุลโปรตุเคศที่อยู่ในประเทศสยามจะลงโทษหนักมิได้ กงสุลโปรตุเคศจะต้องส่งคนชาติโปรตุเคศที่ทำผิดนั้นให้ออกไปทำโทษหนักที่เมืองมาเก๊า ถ้าคนฝ่ายสยามเป็นความกันเองก็ดี หรือเป็นความกับชาติอื่น ๆ ก็ดี กงสุลโปรตุเคศก็ไม่เอาเป็นธุระ ถ้าคนโปรตุเคศเป็นความกันเอง หรือเป็นความกับชาติยุโรปเปียนอื่น ๆ ก็ดี เจ้าพนักงานฝ่ายไทยก็ไม่เอาเป็นธุระ เว้นแต่ทำความผิดเป็นข้อใหญ่ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยและกงสุลโปรตุเคศจะต้องเอาเป็นธุระ ถ้าคนฝ่ายสยามเป็นความกับชาติโปรตุเคศ ๆ กับไทยเป็นความกัน ถ้าเจ้าพนักงานไทยชำระความคนโปรตุเคศเกี่ยวข้อง กงสุลโปรตุเคศไปฟังความก็ได้ ถ้าความชำระยังไม่แล้ว

กงสุลจะขอรู้ความที่ชำระนั้น เจ้าพนักงานฝ่ายไทยชำระได้ความประการใด จะคัดข้อความที่ชำระนั้นให้กงสุลโปรตุเคศรู้ด้วย ถ้าคนโปรตุเคศเป็นความกับไทย ถ้ากงสุลโปรตุเคศชำระความคนฝ่ายสยามที่เกี่ยวข้องกับคนโปรตุเคศ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยไปฟังความก็ได้ ถ้าความชำระยังไม่แล้ว เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะขอรู้ความที่ชำระนั้น กงสุลโปรตุเคศชำระได้ความประการใด ต้องคัดข้อความที่ชำระนั้นให้เจ้าพนักงานฝ่ายไทยรู้ด้วย

ข้อ ๗ ว่า คนในบังคับฝ่ายสยามจะไม่ทำอันตราย และเก็บริบเอาที่บ้านเรือน ที่ดิน ที่สวน ที่ไร่ ที่นา เรือแพ และสิ่งของใด ๆ ของคนในบังคับโปรตุเคศ ถ้ามีผู้ทำขึ้นเช่นนั้น เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะชำระทำโทษให้ ถ้าคนอยู่ในบังคับโปรตุเคศมากระทำกับคนในใต้บังคับฝ่ายสยามขึ้นดังว่านี้ กงสุลโปรตุเคศจะชำระทำโทษให้เหมือนกัน

ข้อ ๘ ว่า บรรดาคนในใต้บังคับโปรตุเคศซึ่งเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศสยาม ฝ่ายไทยจะไม่ห้ามปรามขัดขวาง จะยอมให้ถือศาสนาโรมันคาทอลิกในบ้านในวัดของพวกโรมันคาทอลิกโดยคล่องสะดวก ถ้าพวกโปรตุเคศจะขอสร้างวัดที่แห่งใด จะสร้างได้แต่ในที่ท่านเสนาบดีฝ่ายสยามกับกงสุลโปรตุเคศ ปรึกษากำหนดตกลงยอมให้ทำ จึงทำได้ มิชชันนารีคือพระของชาติโปรตุเคศ จะเข้ามาประพฤติการศาสนาได้เหมือนอย่างยอมให้มิชชันนารีชาติอื่น ๆ ในประเทศยุโรปเปียน ที่ได้เข้ามาทำหนังสือสัญญาไว้ที่ในประเทศสยามเหมือนกันทุกชาติทุกภาษา ถ้าคนฝ่ายประเทศสยามจะไปอาศัยอยู่

ในประเทศโปรตุคอล จะทำดังว่ามานี้ ฝ่ายประเทศโปรตุคอลก็จะยอมให้เหมือนกันทั้ง ๒ ฝ่าย

ข้อ ๙ ว่า คนในใต้บังคับโปรตุเคศที่จะมาอาศัยอยู่ในประเทศสยาม จะต้องเขียนชื่อไว้แก่กงสุลโปรตุเคศ กงสุลนั้นต้องเขียนชื่อมายื่นแก่เจ้าพนักงานฝ่ายไทยให้รู้ไว้ด้วย

ข้อ ๑๐ ว่า คนในใต้บังคับฝ่ายไทย และคนในใต้บังคับโปรตุเคศทั้ง ๒ ฝ่าย จะมีธุระเกี่ยวข้องสิ่งหนึ่งสิ่งใดในประเทศที่ไปอยู่นั้น คนชาวประเทศทั้ง ๒ ฝ่าย ต้องทำหนังสือไปแจ้งความแก่เจ้าพนักงานและกงสุลให้รู้ก่อน ถ้าเจ้าพนักงานและกงสุลเห็นว่าข้อเรื่องราวที่ธุระนั้นสมควรและเห็นว่าดีแล้ว เจ้าพนักงานและกงสุลจะส่งหนังสือนั้นให้แก่เจ้าพนักงานและกงสุลในประเทศนั้น ถ้าเห็นว่าเรื่องความไม่ดี เจ้าพนักงานและกงสุลจะต้องจัดแจงเสียใหม่ ถ้าผู้เจ้าของความไม่ยอมให้จัดแจงใหม่ เจ้าพนักงานและกงสุลไม่ส่งเรื่องความให้ว่าก็ได้

ข้อ ๑๑ ว่า คนชาติโปรตุเคศที่จะเข้ามาอยู่ในประเทศสยามจะไปเที่ยวค้าขายในประเทศสยามก็ได้โดยคล่องสะดวก จะซื้อจะขายสินค้าได้กับเจ้าของ ไม่ต้องซื้อขายต่อเจ้าพนักงานและเจ้าภาษี ไม่ให้มีผู้ขัดขวางห้ามปราม คนในใต้บังคับโปรตุเคศจะเข้ามาอาศัยอยู่ได้แต่ที่ใกล้กรุงเทพ ฯ ในจังหวัดหนทาง ๒๔ ชั่วโมง เข้ามาโดยกำลังเรือแจวเรือพายของไทยทุกเมื่อทุกเวลา ข้างทิศเหนือตั้งแต่ปากคลองบางพุทราที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา ถึงกำแพงเก่าเมืองลพบุรี ตั้งแต่เมืองลพบุรีตรงไปถึงท่าพระงามที่แม่น้ำเมืองสระบุรี

ข้างทิศตะวันออกตั้งแต่ท่าพระงาม ตรงไปถึงบางกนากที่คลองขุดกับแม่น้ำบางปะกงติดกัน ตั้งแต่บางกนากตามลำแม่น้ำบางปะกงถึงปากน้ำบางปะกง แล้วตั้งแต่ปากน้ำบางปะกงถึงเกาะศรีมหาราชาและเกาะศรีชัง ถ้ายังไม่ครบ ๒๔ ชั่วโมง ก็ต้องเดินบกขึ้นไปอีกจนครบ ๒๔ ชั่วโมงถึงที่กำหนดไว้ ข้างทิศใต้ตั้งแต่เกาะศรีมหาราชาและเกาะศรีชัง ถึงกำแพงเมืองเพชรบุรี ข้างทิศตะวันตกตั้งแต่กำแพงเมืองเพชรบุรี มาถึงปากน้ำแม่กลอง เดินบกขึ้นไปอีกจนครบ ๒๔ ชั่วโมงถึงที่กำหนดไว้ ตั้งแต่ปากน้ำแม่กลองถึงกำแพงเมืองราชบุรี ตั้งแต่กำแพงเมืองราชบุรีตรงไปถึงเมืองสุพรรณบุรี ตั้งแต่เมืองสุพรรณบุรีตรงไปปากคลองบางพุทราที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาประจวบที่เก่านั้น ถ้าคนในใต้บังคับโปรตุเคศจะปลูกตึก ปลูกเรือน ปลูกโรงก็ได้ จะเช่า จะซื้อ จะขายที่เรือกสวนไร่นาก็ได้

ข้อ ๑๒ ว่า ถ้าคนในใต้บังคับโปรตุเคศจะซื้อที่ใกล้กำแพงเมืองวัดแต่กำแพงเมืองออกไป ๒๐๐ เส้นถึงที่กำหนดไว้นั้น ข้างเหนือปักเสาหินไว้เหนือวัดเขมาภิรตารามเส้นหนึ่ง ข้างตะวันออกถึงบางกะปิ ห่างพระเจดีย์เข้ามา ๖ เส้น ๗ วา ข้างใต้ ๆ บ้านบางปะแก้ว ๑๙ เส้น ข้างตะวันตกปักเสาหินไว้ปลายคลองบ้านบางพรม ข้างตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๒ เส้น ฝั่งแม่น้ำข้างทิศใต้บางกอกลงไปได้ปักเสาหินไว้ที่ใต้บ้านบางมะนาวลงไป เส้นฝั่งข้างขวาปักเสาหินไว้ที่ใต้บ้านบางลำภู เลื่อนห่างประมาณเส้นหนึ่งนั้น ถ้าคนในใต้บังคับโปรตุเคศจะซื้อได้ก็แต่ที่ท่านเสนาบดีฝ่ายไทยยอมให้ซื้อ

ถ้าคนโปรตุเคศมาอยู่ในกรุงเทพฯ ครบ ๑ ปีแล้ว จึงซื้ออยู่ได้ ถ้าอยู่ยังไม่ครบ ๑ ปี ก็ซื้ออยู่ยังไม่ได้

ข้อ ๑๓ ว่า คนชาติโปรตุเคศจะซื้อที่บ้าน ที่เรือน ที่สวน ที่ไร่ ที่นา ก็ให้ไปบอกแก่กงสุลโปรตุเคศ กงสุลโปรตุเคศต้องมาบอกแก่เจ้าพนักงานฝ่ายไทย กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะช่วยว่ากล่าวให้ซื้อตามราคาสมควร แล้วจะได้ดูแลปักที่ วัดที่ ทำหนังสือประทับตราเจ้าพนักงานฝ่ายไทยให้ไว้เป็นสำคัญ และคนโปรตุเคศผู้ที่ไปซื้อที่อยู่นั้น จะต้องทำตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมฝ่ายไทย ค่าธรรมเนียมที่ทำไร่ทำสวน ราษฎรฝ่ายไทยชาวบ้านนั้นเมืองนั้นต้องเสียอย่างไร คนชาติโปรตุเคศต้องเสียให้เหมือนกัน ถ้าผู้ที่ซื้อที่ไว้นั้นคิดตั้งแต่ซื้อที่ไว้ครบ ๓ ปีแล้ว ผู้ที่ซื้อที่นั้นไม่ตั้งการปลูกสร้างสิ่งใด เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะคืนเอาที่นั้นเสีย จะคิดเงินค่าที่คืนให้ตามราคาที่ซื้อไว้

ข้อ ๑๔ ว่า คนในใต้บังคับโปรตุเคศจะเข้ามาตายในประเทศสยาม ถ้าคนฝ่ายสยามไปตายในประเทศโปรตุเคศก็ดี เจ้าพนักงานฝ่ายสยาม ฝ่ายโปรตุเคศ จะเอาของ ๆ คนที่ตายให้แก่คนฝ่ายสยาม ฝ่ายโปรตุเคศ ที่ควรจะได้มรดก ถ้าไม่มีผู้จะรับมรดกต้องเอาของ ๆ คนที่ตายมอบให้แก่กงสุล และเจ้าพนักงานฝ่ายไทย

ข้อ ๑๕ ว่า คนในใต้บังคับโปรตุเคศจะเข้ามาต่อเรือในประเทศสยาม ถ้าเจ้าพนักงานฝ่ายไทยยอมให้ต่อจึงต่อได้ ฝ่ายข้างประเทศโปรตุเคศก็ยอมให้เหมือนกัน

ข้อ ๑๖ ว่า คนในใต้บังคับโปรตุเคศ เมื่อจะต้องการมีล่ามและคนใช้สำหรับพายเรือก็ดี ทำการต่าง ๆ ก็ดี จะเลือกจ้างได้ใน

พวกไทยที่ว่างการของนาย หรือนายยอมให้รับจ้าง กับมิได้รับการจ้างของผู้อื่นก่อน และเมื่อไทยได้รับการจ้างของคนโปรตุเคศแล้ว เจ้าพนักงานจะช่วยกำชับให้ถือตามซึ่งได้สัญญากัน เมื่อคนไทยรับใช้การคนโปรตุเคศอยู่เหมือนหนึ่งคนโปรตุเคศเหมือนกัน ถ้าและว่าคนไทยนั้นทำผิดต่อกฎหมายกงสุลโปรตุเคศ ๆ จะส่งตัวคนไทยนั้นให้แก่เจ้าพนักงานฝ่ายไทย

ข้อ ๑๗ ว่า คนในฝ่ายไทยไปเป็นลูกจ้างคนโปรตุเคศ อยู่ในบ้านเรือนในเรือของคนชาติโปรตุเคศก็ดี หรือคนฝ่ายไทยอื่น ๆ ที่ไม่ได้เป็นลูกจ้างคนโปรตุเคศ ทำผิดกฎหมายฝ่ายไทย หนีไปอยู่ในบ้านในเรือของคนโปรตุเคศก็ดี กงสุลโปรตุเคศรู้ว่าคนนั้นทำผิดจริง จะจับตัวส่งให้เจ้าพนักงานฝ่ายไทย ถ้าคนชาติโปรตุเคศก็ดี ลูกค้าโปรตุเคศก็ดี ลูกเรือกำปั่นรบโปรตุเคศก็ดี ทำผิดหลบหนีไปอยู่ในประเทศสยาม กงสุลโปรตุเคศจะมาบอกเจ้าพนักงานฝ่ายไทย ไทยจะเอาธุระช่วยติดตามให้เต็มอำนาจ จับตัวได้แล้วจะเอาตัวไปมอบให้แก่กงสุล ถ้ากงสุลไม่อยู่ จะเอาตัวไปมอบให้กัปตันนายเรือโปรตุเคศ

ข้อ ๑๘ ว่า คนโปรตุเคศจะเข้ามาอยู่ในประเทศสยาม เจ้าพนักงานฝ่ายสยามจะขัดขวางไว้ไม่ให้คนโปรตุเคศกลับไปไม่ได้ เว้นไว้แต่มีข้อขัดขวาง เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะไปบอกกับกงสุลโปรตุเคศ กงสุลโปรตุเคศจะห้ามไว้ไม่ให้ไป ถ้าคนชาติโปรตุเคศจะไปเที่ยวเกินทาง ๒๔ ชั่วโมงที่กำหนดไว้ในหนังสือสัญญา จะต้องให้กงสุลไปขอหนังสือต่อเจ้าพนักงานฝ่ายไทยไป ถ้าคนชาติโปรตุเคศมีเมียที่ในประเทศสยามได้ว่ากล่าวสัญญากันเป็นสามีภรรยา

ถ้าผัวจะกลับไปเมืองนอก ถ้าจะพาบุตรภรรยาไปเมืองนอกด้วยก็ได้

ข้อ ๑๙ ว่า กงสุลโปรตุเคศกับกัปตันนายเรือโปรตุเคศจะบังคับว่าการ ไม่ให้เจ้าพนักงานฝ่ายไทย ไปบังคับการของพวกโปรตุเคศ เว้นไว้แต่พวกโปรตุเคศกับพวกโปรตุเคศวิวาทกัน เรือรบของชาติโปรตุเคศไม่มี กงสุลโปรตุเคศจะมาขอเจ้าพนักงานฝ่ายไทยไปช่วยระงับ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะให้ไปช่วยระงับให้เรียบร้อยให้คนโปรตุเคศถืออย่างธรรมเนียม ตามเรือลูกค้าโปรตุเคศให้ได้

ข้อ ๒๐ ว่า คนฝ่ายไทยเป็นหนี้คนฝ่ายชาติโปรตุเคศหลบหนีไป เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะช่วยชำระให้ ถ้าคนโปรตุเคศเป็นหนี้คนฝ่ายไทย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะไปบอกแก่กงสุล ๆ จะช่วยชำระให้

ข้อ ๒๑ ว่า คนชาติโปรตุเคศเข้ามาค้าขายในประเทศสยามมีเหตุการณ์ห้างแตกล้มไปก็ดี กงสุลโปรตุเคศจะต้องเอาใจใส่เอาของผู้นั้นมาแบ่งใช้ให้แก่เจ้าหน้าที่ตามมากและน้อย ถ้าแบ่งใช้ให้คราวนั้นแล้ว ภายหลังผู้นั้นทำมาหาได้ เจ้าหนี้จะไปเอาใช้อีกไม่ได้ กงสุลโปรตุเคศต้องระวังเอาใจใส่ทุกสิ่งของผู้ที่ห้างแตกล้มนั้นมีอยู่ในประเทศสยามและประเทศอื่น ๆ กงสุลต้องเอาใจใส่ให้ถ้วนถี่ อย่าให้ซ่อนบังสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้แต่เล็กน้อย กงสุลจะได้เอามาแบ่งปันให้เจ้าหนี้ฝ่ายไทย เจ้าพนักงานก็จะทำให้เหมือนกัน

ข้อ ๒๒ ว่า เรือรบชาติโปรตุเคศจะเข้ามาทอดได้ที่หน้าเมืองสมุทรปราการ ถ้าจะขึ้นมาให้ถึงกรุงเทพฯ ให้บอกท่านเสนาบดีฝ่ายไทยให้รู้ก่อน ท่านเสนาบดีฝ่ายไทยยอมให้ขึ้นมาจอดอยู่ที่ไหนก็ขึ้นมาจอดได้

ข้อ ๒๓ ว่า เรือรบโปรตุเคศก็ดี เรือลูกค้าโปรตุเคศก็ดี ต้องพายุและเรือรั่วมีเหตุต่าง ๆ ขาดเสบียงขาดน้ำที่แห่งใด ๆ ในประเทศสยาม เจ้าพนักงานฝ่ายสยามที่แห่งนั้น ๆ จะเอาธุระช่วยกำปั่นลำนั้นให้ต่อไปได้ ถ้าเรือแตกในประเทศสยาม เจ้าพนักงานในประเทศสยามในที่นั้นจะต้องให้ที่อยู่แก่คนโปรตุเคศที่เรือแตกนั้น จะช่วยข้าวของในเรือที่เสีย เก็บไว้โดยดีไม่ให้หาย แล้วจะบอกแก่กงสุลโปรตุเคศที่อยู่ใกล้ ข้าวของนั้นต้องมอบให้แก่กงสุล

ข้อ ๒๔ ว่า เรือและสินค้าของคนชาติโปรตุเคศมาค้าขายในประเทศสยาม จะไม่ต้องเสียค่านำร่องเรือบรรทุกเท่าไร และที่ทอดสมอ และค่าธรรมเนียมอื่น ๆ เรือทั้งขาเข้าก็ดีขาออกก็ดี ก็ไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม จะต้องเสียแต่ภาษีสินค้าขาเข้าและขาออกซึ่งกำหนดในข้อจะต่อไปข้างหน้าให้เรือคนชาติโปรตุเคศได้ เหมือนยอมให้แก่สำเภา และเรือเมืองไทย และเรือลูกค้าประเทศอื่น ๆ

ข้อ ๒๕ ว่า เรือลูกค้าโปรตุเคศจะบรรทุกสินค้าเข้ามาขายในประเทศสยาม สินค้าขาเข้าต้องเสียภาษีร้อยละ ๓ ทุกสิ่งตามราคาของ จะเสียเป็นเงินก็ได้ จะเสียให้เป็นของก็ได้ สุดแต่ใจเจ้าของจะเสีย ถ้าราคาสิ่งของไม่ตกลงกัน เจ้าพนักงานฝ่ายไทยต้องบอกแก่กงสุล กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะเรียกพ่อค้าฝ่ายละ ๒ คนมาทั้ง ๒ ฝ่ายให้ช่วยตีราคาพอสมควร สินค้าที่ลูกค้าชาติโปรตุเคศเสียภาษีร้อยละ ๓ แล้ว จะไปรวมขายแห่งเดียวหรือจะแบ่งขายให้ลูกค้าไปไม่ต้องเสียภาษีอีก ถ้าของเสียภาษีร้อยละ ๓ แล้ว ของจำหน่ายไม่ได้ จะเหลือกลับออกไปมากน้อยเท่าใด ต้องคิดภาษี

สิ่งของที่เหลือคืนให้แก่เจ้าของให้ครบ ถ้าสินค้าบรรทุกเข้ามาไม่ได้ขนขึ้นจากเรือและออกขาย ก็ไม่ต้องเสียภาษี

ข้อ ๒๖ ว่า สินค้าในประเทศสยามเมื่อบรรทุกลงเรือโปรตุเคศก็ดี ที่ยังไม่ได้บรรทุกลงเรือโปรตุเคศก็ดี จะต้องเสียภาษีมากน้อยเท่าใด ตามซึ่งได้กำหนดไว้ในหนังสือพิกัดที่ได้ประทับตราไว้ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่บรรดาสินค้าเหล่านั้น จะต้องเสียภาษีชั้นเดียว ถ้าเสียภาษีเมื่อบรรทุกลงเรือไปต่างประเทศแล้ว ก็ไม่ต้องเสียภาษีในประเทศสยามและค่าธรรมเนียมอื่น ๆ อีก ถ้าเสียภาษีในประเทศสยามแล้ว เมื่อวันบรรทุกลงเรือ ก็ไม่ต้องเสียภาษีและค่าธรรมเนียมอื่น ๆ อีก

ข้อ ๒๗ ว่า ภาษีสินค้าที่ได้กำหนดไว้ในหนังสือสัญญาข้อ ๒๕ ข้อ ๒๖ ที่ว่าแล้วในฉบับนี้ จะไม่เรียกมากขึ้นไป

ข้อ ๒๘ ว่า ลูกค้าชาติโปรตุเคศจะเอาสินค้ามาแต่เมืองโปรตุเคศ และเมืองอื่น ๆ มาขายในประเทศสยามก็ได้ จะเอาสินค้าในประเทศสยามออกไปขายประเทศอื่น ๆ ก็ได้ ตั้งแต่วันได้ลงชื่อประทับตราหนังสือสัญญานี้ เว้นไว้แต่ท่านเสนาบดีห้ามไม่ให้ออกไปไม่ให้เอาเข้ามา

ข้อ ๒๙ ว่า ข้าว ปลา เกลือ ที่ในประเทศสยามขัดสนควรจะห้าม เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะประกาศห้ามให้ชาติโปรตุเคศรู้ก่อนเดือนหนึ่ง ถ้าชาติโปรตุเคศซื้อข้าว ซื้อปลา ซื้อเกลือ ไว้ก่อนประกาศห้ามนั้น ก็ให้มาบอกแก่เจ้าพนักงานเสียให้รู้ในเวลาประกาศนั้น

ข้อ ๓๐ ว่า เงิน ทอง และของกินเป็นเสบียง และของ

สำหรับตัวของชาติโปรตุเคศ เอาเข้ามาเอาออกไป ไม่ต้องเสียภาษี

ข้อ ๓๑ ว่า ถ้าเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะลดค่าธรรมเนียมขาเข้าขาออกให้แก่ไทยก็ดี และชาติภาษาใดก็ดี ต้องลดให้แก่ชาติลูกค้าโปรตุเคศเหมือนกัน ฝ่ายโปรตุคอลถ้าจะลดค่าธรรมเนียมขาเข้าขาออกให้ชาติโปรตุเคศและชาติใดภาษาใดก็ดี ต้องลดให้แก่คนฝ่ายประเทศสยามเหมือนกัน

ข้อ ๓๒ ว่า ถ้าเรือรบชาติโปรตุเคศและเรือรบฝ่ายสยามไปพบปะกันเข้าในท้องทะเล มีเหตุประการใด ๆ ก็จะช่วยพอสมควรที่จะช่วยได้ตามกฎหมายที่เป็นยุติธรรม เรือค้าขายก็ดี คนไทยก็ดี คนชาติโปรตุเคศก็ดี จะไปอาศัยกับกงสุลโปรตุเคศ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยต้องเอาใจใส่ระวังรักษาตามกฎหมายบ้านเรือนนั้น

ข้อ ๓๓ ว่า ถ้าและพวกโจรสลัดมาตีเรือคนในใต้บังคับโปรตุเคศ ซึ่งมาค้าขายในที่ใกล้ประเทศสยาม ก็ให้เจ้าเมืองกรมการในบ้านเมืองที่อยู่ใกล้นั้น ถ้าได้ข่าวดังนั้นแล้วอย่าได้นอนใจ ให้ช่วยพวกโปรตุเคศจับโจรสลัดพวกนั้นโดยเร็ว เพื่อจะได้ของที่เขาขโมยเอาไปนั้น ข้าวของนั้นก็มามอบให้แก่เจ้าของหรือกงสุลโปรตุเคศ ถ้าเกิดมีโจรมาปล้นในบ้านในเรือนของคนชาติโปรตุเคศที่อยู่บนบกซึ่งเข้ามาอยู่ในประเทศสยาม ก็ให้เจ้าเมืองกรมการจับตัวโจรผู้นั้นมาทำโทษเหมือนเช่นว่าแล้วแต่หลัง ถ้าเจ้าเมืองกรมการมีพยานว่าได้ช่วยจับโจรโดยเต็มกำลังแล้ว ไม่ได้ตัวไม่ได้ของด้วย ผู้ที่เสียเรือเสียของจะมาเอาเงินค่าของหายนั้นแก่เจ้าเมืองกรมการเอาไม่ได้ ถ้าเรือและคนไทยที่จะไปประเทศโปรตุเคศนั้น จะเกิดเหตุดังว่ามา

ก่อนนี้ ขุนนางในประเทศโปรตุเคศก็จะช่วยเอาธุระเหมือนกัน

ข้อ ๓๔ ว่า คนในใต้บังคับโปรตุเคศจะมาทำการในประเทศสยาม มิต้นว่าจะไปเที่ยวหาแร่ ขุดแร่ ถลุงแร่ ลองดูก็ได้ แต่เมื่อจะทำการแร่นั้น จะต้องทำหนังสือสัญญาพร้อมด้วยกงสุลโปรตุเคศ และเจ้าพนักงานฝ่ายสยามจะขอเสียค่าธรรมเนียมให้พอสมควรที่จะทำได้ อนึ่ง คนในบังคับโปรตุคอลจะตั้งการวิชาอย่างยุโรปให้เป็นประโยชน์ด้วยปัญญาและฝีมือต่าง ๆ ที่คำอังกฤษเรียกว่า แมนยูแฝกเตอร์ เว้นไว้แต่ที่กฎหมายประเทศสยามห้ามไม่ให้ทำนั้น ที่นอกจากกฎหมายสยามห้ามนั้นก็ทำได้ แต่เมื่อจะทำการนั้น ๆ จะต้องทำหนังสือสัญญาต่อเจ้าพนักงานฝ่ายสยามพร้อมด้วยกงสุลโปรตุเคศว่าขอเสียค่าธรรมเนียมพอสมควรที่จะทำได้

ข้อ ๓๕ ว่า กงสุลฝ่ายโปรตุเคศจะต้องบังคับลูกค้าและพวกเรือฝ่ายประเทศโปรตุคอล ให้ทำตามกฎหมายที่จะว่าต่อไปข้างหน้าในหนังสือสัญญานี้ และให้เจ้าพนักงานฝ่ายสยามช่วยกงสุลในการนี้ด้วย ถ้าผู้ใดทำผิดหนังสือสัญญานี้ กงสุลโปรตุเคศจะปรับไหมให้เสียเงิน เงินที่ปรับไหมนั้นก็เป็นส่วนของฝ่ายประเทศสยาม

ข้อ ๓๖ ว่า คนชาติโปรตุเคศจะมาค้าขายในประเทศสยามได้โดยคล่องสะดวกตามหนังสือสัญญานี้ ถ้าฝ่ายไทยยอมให้สิ่งใด ๆ กับชาติอื่น ๆ นอกจากหนังสือสัญญานี้ ก็จะต้องยอมให้กับชาติโปรตุเคศเหมือนกัน ฝ่ายโปรตุเคศยอมให้สิ่งใด ๆ กับชาติอื่น ๆ นอกจากหนังสือสัญญานี้ ก็จะต้องยอมให้กับฝ่ายไทยเหมือนกัน

ข้อ ๓๗ ว่า หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีการค้าขาย

และทางเรือไปมาที่ทำไว้ในกรุงเทพฯ นี้ ใช้ได้ตั้งแต่วันประทับตรา นับแต่วันประทับตรากำหนด ๑๘ เดือน จะเอาหนังสือสัญญาเข้ามาเปลี่ยน ถึงยังไม่ได้เปลี่ยนหนังสือสัญญา ก็ใช้ได้ตั้งแต่วันประทับตรา

ข้อ ๓๘ ว่า เมื่อพ้น ๑๐ ปีแล้วตั้งแต่เปลี่ยนหนังสือสัญญานี้แล้ว ฝ่ายสยามและฝ่ายโปรตุเคศจะขอเปลี่ยนข้อใด ๆ ในหนังสือสัญญานี้ หรือในกฎหมายค้าขาย และพิกัดภาษีที่ติดอยู่ในท้ายหนังสือสัญญานี้ และกฎหมายที่จะทำต่อไปภายหน้า เมื่อได้บอกให้รู้ก่อนปีหนึ่งแล้ว จะตั้งขุนนางฝ่ายสยามและฝ่ายโปรตุเคศเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมตามแต่จะเห็นควรกันทั้ง ๒ ฝ่าย

ข้อ ๓๙ ว่า ได้ทำหนังสือสัญญา และกฎหมายพิกัดภาษีที่ติดอยู่กับหนังสือสัญญานี้ เขียนเป็นอักษรไทย ๓ ฉบับ เป็นอักษรโปรตุเคศ ๓ ฉบับ ข้อความถูกต้องกันใช้ได้ทั้งอักษรไทยอักษรโปรตุเคศ ลงชื่อประทับตราไว้ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ทำไว้ ณ กรุงเทพ-มหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา วันพฤหัสเดือนสามขึ้นแปดค่ำ ปีมะเมียนักษัตรสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๒๐ ปี ภาษาโปรตุเคศเป็นวัน ๑๐ เดือนเฝบรุวารี คริสต์ศักราช ๑๘๕๙ เป็นปีที่ ๘ ในราชสมบัติแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กฎหมายสำหรับพ่อค้าโปรตุเคศซึ่งเข้ามาค้าขายในประเทศสยาม

ข้อ ๑ ว่า กัปตันนายเรือพ่อค้าโปรตุเคศมาค้าขายในประเทศสยาม เมื่อเข้ามาถึงนอกสันดอนก็ดี หรือจะเข้ามาถึงปากน้ำเมืองสมุทรปราการก็ดี จะต้องมาบอกเจ้าพนักงานที่ด่านเมืองสุมทรปราการ

ว่า เรือมาแต่ประเทศนั้น ๆ มีลูกเรือกี่คน มีปืนกี่กระบอก จะต้องทอดสมออยู่ที่ด่านเมืองสมุทรปราการ แล้วจะต้องเอาปืนใหญ่กระสุนดินดำลงบรรทุกเรือเจ้าพนักงาน มอบให้กับขุนนางเจ้าพนักงานฝ่ายไทยที่เมืองสมุทรปราการ แล้วต้องมีขุนนางกรมการฝ่ายไทยคนหนึ่งหรือสองคนกำกับเรือขึ้นมาจนถึงกรุงเทพฯ

ข้อ ๒ ว่า ถ้าเรือโปรตุเคศมิได้เอาปืนและกระสุนดินดำขึ้นไว้ที่เมืองสมุทรปราการตามกฎหมายนี้ ต้องเอาเรือกลับลงไปเอาปืนและกระสุนดินดำขึ้นไว้เสียที่เมืองสมุทรปราการ แล้วต้องปรับไหมเงิน ๘๐๐ บาท ด้วยไม่ฟังกฎหมายนี้ ถ้าเอาปืนและกระสุนดินดำขึ้นไว้แล้วเสียเงินค่าปรับไหมแล้ว เรือจะเลยขึ้นมา ณ กรุงเทพมหานครก็ได้

ข้อ ๓ ว่า ถ้าเรือลูกค้าโปรตุเคศขึ้นมาทอดสมอที่กรุงเทพ ฯ แล้ว ถ้าไม่ได้เป็นวันอาทิตย์หรือวันบุญใหญ่ของโปรตุเคศ กัปตันนายเรือโปรตุเคศต้องเอาหนังสือสำหรับลำและบัญชีสิ่งของที่มีมาในลำเรือโปรตุเคศ มอบให้กับกงสุลโปรตุเคศใน ๒๔ ชั่วโมง ถ้ามิได้ส่งหนังสือและบัญชีสิ่งของใน ๒๔ ชั่วโมง หรือส่งบัญชีไม่ครบจำนวนสิ่งของในลำเรือ ต้องปรับไหมเงิน ๔๐๐ บาท แต่ว่ายอมให้กัปตันนายเรือโปรตุเคศแก้บัญชีสิ่งของที่หลงลืมในระหว่าง ๒๔ ชั่วโมง ตั้งแต่ได้ส่งหนังสือกงสุลโปรตุเคศนั้น ไม่ต้องปรับไหมเอาเงิน ถ้ากงสุลโปรตุเคศได้หนังสือสำหรับลำและบัญชีสิ่งของในลำเรือเสร็จแล้ว กงสุลโปรตุเคศจะเขียนบัญชีให้กับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยที่ได้เรียกภาษี ว่าเรือจุกี่ตอน ๆ มีของสิ่งนั้นเท่านั้น ๆ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยต้องให้หนังสือเปิดระวาง แล้วจะได้เรียกภาษีตามพิกัด ถ้ากัปตันนายเรือโปรตุเคศขนของขึ้นก่อนยังไม่ได้หมายเปิดระวาง

เจ้าพนักงาน หรือลักขายของที่ทะเลก็ดี ที่แม่น้ำก็ดี จะต้องปรับไหมเงิน ๘๐๐ บาท ของที่ลักขายจับได้นั้น ริบเอาเป็นของสำหรับแผ่นดินในประเทศสยาม

ข้อ ๔ ว่า ถ้าเรือลูกค้าโปรตุเคศขนของออกแล้ว บรรทุกของที่จะออกไปเสียภาษีให้เสร็จแล้ว ได้ทำบัญชีจำนวนสิ่งของให้กงสุลครบจำนวนแล้ว กงสุลต้องขอหนังสือเบิกล่องเจ้าพนักงานฝ่ายไทย ๆ จะให้เบิกล่องกับกงสุล ถ้าไม่มีการเกี่ยวข้องสิ่งใด กงสุลจะคืนหนังสือสำหรับลำให้กัปตันนายเรือโปรตุเคศ ปล่อยเรือให้ล่องไป ต้องมีเจ้าพนักงานฝ่ายไทยกำกับเรือลงไปจนถึงเมืองสมุทรปราการ ถ้าเจ้าพนักงานที่เมืองสมุทรปราการไปตรวจดูที่กำปั่นเสร็จแล้ว ปืนและกระสุนดินดำที่เอาขึ้นไว้ ส่งให้กัปตันนายเรือโปรตุเคศไป เจ้าพนักงานที่เมืองสมุทรปราการจะต้องมีเครื่องแต่งตัวเป็นสำคัญให้รู้ว่าเป็นคนพนักงานที่ด่าน เมื่อจะลงไปกำกับอยู่ที่เรือลูกค้าโปรตุเคศ ไปได้แต่คนหนึ่งหรือสองคน จะไปมากไม่ได้ เว้นไว้แต่เมื่อจะลงไปริบของนั้น จะไปหลายคนก็ได้

พิกัดภาษีนอกและในที่จะเรียกเอาตามหนังสือสัญญานี้

ข้อ ๑ ว่า เป็นพิกัดสินค้าภาษีชั้นใน ไม่ต้องเสียเลย เสียแต่เมื่อบรรทุกลงเรือ เสียภาษีอย่างนี้

ที่ ๑ งาช้าง	หาบละ	๒๒	หนังแรด	หาบละ	๑/๒
รง	หาบละ	๑๒	สีเสียด	หาบละ	๑/๒

ผลกระเบา	หาบละ	๑/๒	ข้าวสาร	เกวียนละ	
หางนกยูง	หาบละ	๒๑/๒	ข้าวเปลือก	เกวียนละ	๑/๒
นระมาต	หาบละ	๑๒๑/๒	หูปลาดำ	หาบละ	๑/๓
กระวาน	หาบละ	๓๑/๒	หูปลาขาว	หาบละ	๑๒๑/๒
เร่ว	หาบละ	๑๑/๒	ปลาหาง	หาบละ	๑/๒๑
ฝาง	หาบละ	๑/๑๑/๒	ปลาใบไม้	หาบละ	๑/๑
ไม้แดง	หาบละ	๑/๒	หอยแมงภู่	หาบละ	๑/๑
ไม้ดำ	หาบละ	๑/๑๑	เนื้อเค็มแห้ง	หาบละ	๑/๒
เปลือกปะโลง	หาบละ	๑/๑	กะเพาะปลา	หาบละ	๑/๓
ครั่ง	หาบละ	๑/๑๑	ปลิงทะเล	หาบละ	๑/๓
เบ๊จี๋	หาบละ	๑/๒	กระดูกโคกระบือ	หาบละ	๑/๓
ปีกนกกระเต็น	ร้อยละ	๑๑/๒	เศษหนัง	หาบละ	๑/๑
เอ็นเนื้อ	หาบละ	๑/๑	อกเต่า	หาบละ	๑/๑
หนังโคกระบือ	หาบละ	๑/๑	กระดองตะ-		
กระดูกช้าง	หาบละ	๑/๑	พาบน้ำ	หาบละ	๑/๑
กระดูกเสือ	หาบละ	๑/๑๑	หนังกระเบน	หาบละ	๑/๓
เขากระบือ	หาบละ	๑/๑	หนังกวาง	ร้อยละ	๑๑/๒
หนังช้าง	หาบละ	๑/๑	หนังทราย	ร้อยละ	๑/๓
หนังเสือ	ผืนละ	๑/๑	เขากวางแก่	หาบละ	๑/๑
เกล็ดลิ่ม	หาบละ	๑/๑	เขากวางอ่อน ๑๐	เอาหนึ่งตามราคา	
ขนนกกระทุง	หาบละ	๒๑/๒	รังนกขน ๑๐	เอา	๒
หมากแห้ง	หาบละ	๑/๑	เปลือกหางไหล		๑/๒
กรกขี	หาบละ	๒/๑	กำยาน	หาบละ	๑/๑
เนื้อไม้	หาบละ	๑/๒	พุงทะลาย	หาบละ	๑/๒
			ป่านใบ	หาบละ	๑/๑

ข้อ ๒ ว่า เป็นของที่เสียภาษีชั้นในตามพิกัดนี้ ภาษีนั้นจะเรียกมากขึ้นไปไม่ได้ ถึงจะบรรทุกกำปั่นไปไม่ต้องเสีย

น้ำตาลทรายขาว	หาบละ		๒	ฝ้ายเม็ดฝ้ายบด	๑๐	เอา	๑
น้ำตาลทรายแดง	หาบละ		๑	ไหมลาว	๑๒	เอา	๑
ปลาทู	หมื่นละ		๑	ขี้ผึ้ง	๑๕	เอา	๑
ถั่วทุกอย่าง	๑๒	เอา	๑	ยาสูบ	๑,๐๐๐	ลิตร	๑/๒
พริกไทย	หาบละ		๑	ไขเนื้อ	หาบละ		๑
กุ้งแห้ง	๑๒	เอา	๑	เกลือ	เกวียนละ		๑๒
งาเม็ด	๑๒	เอา	๑				

ข้อ ๓ ว่า แต่บรรดาสิ่งของทั้งปวงนอกจากพิกัดที่เขียนไว้ในหนังสือที่เสียกันอยู่ในบ้านในเมืองเท่าไร ให้เรียกยืนอยู่แต่เท่านั้น อย่าให้เรียกเพิ่มทวีขึ้นไป แล้วอย่าให้เรียกภาษีเป็นสองชั้น เมื่อบรรทุกลงเรือไม่ต้องเสียภาษีอีก

ข้อ ๔ ว่า ปืนและกระสุนดินดำ อาวุธต่าง ๆ จำเพาะแต่จะขายได้กับเจ้าพนักงานฝ่ายไทย หรือเจ้าพนักงานฝ่ายไทยยอมให้ขายกับคนอื่นก็ขายได้

วัน ๔ ฯ ๗ ๙ ค่ำ ปีระกาตรีศก กำหนดจะได้เปลี่ยนหนังสือได้จัดเรือกัญญาผูกม่านทองรับหนังสือสัญญาลำหนึ่ง เรือสำปั้นเก๋งพั้งยาวหกเจ็ดวา รับตอนเนียวเฝดาริกมูล กงสุลโปรตุเคศลำหนึ่งขึ้นท่าพระ ทางบกจัดพระที่นั่งน้อยรับหนังสือสัญญาองค์หนึ่ง มีตำรวจเดินพนมมือแห่หน้า ๒๐ คน จัดแคร่ให้กงสุล พวกกงสุลขี่เข้าไปด้วย

ทุกคน เข้าไปเปลี่ยนหนังสือสัญญาที่เก๋งท้ายพระที่นั่งสุทไธยสวริย์ เปลี่ยนหนังสือสัญญาแล้ว ได้พาตวนเนียวเฝดาริกมูลกงสุล พวกกงสุลเข้าเฝ้าแล้วเชิญกินเลี้ยงที่เก๋งโพชณลีนลาศ มีมโหรีให้ฟังด้วย หนังสือสัญญาที่เปลี่ยนให้ออกไปนั้น จำลองเขียนใหม่ไม่ได้ประทับตราเสนาบดี ที่ได้ทำหนังสือสัญญา เพราะว่าเจ้าแผ่นดินโปรตุเคศว่าตราเจ้าแผ่นดินไม่ควรจะลงประทับร่วมเสนาบดี ขอให้จำลองทำไปใหม่เล่มหนึ่งต่างหาก หนังสือสัญญาที่ลงชื่อเสนาบดีและชื่อทูต ๆ เอาออกไปนั้น เจ้าแผ่นดินโปรตุคอลได้ยึดไว้ฉบับหนึ่งแล้ว เปลี่ยนหนังสือสัญญาแล้วได้นำหนังสือประทับตราบัวแก้ว ตรากงสุลไว้ต่อกันกับกงสุลคนละฉบับในนี้ ผู้มีชื่อท้ายหนังสือใบนี้ได้ประชุมในพระบรมมหาราชวัง เป็นที่ที่จะเปลี่ยนหนังสือสัญญาของพระเจ้ากรุงโปรตุคอลกับพระเจ้ากรุงสยาม หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีและทางค้าขายที่ได้ทำไว้ในกรุงเทพฯ ณ วันเดือนเฟบยุวารี ๑๐ ค่ำ คริสต์ศักราช ๑๘๕๙ ปี หนังสือสัญญาได้สอบทานกันเห็นว่าดีถูกต้องแล้ว จึงได้เปลี่ยนเราผู้มีชื่อในท้ายหนังสือได้ลงชื่อและประทับตราให้เป็นสำคัญ หนังสือเขียนที่กรุงเทพฯ วัน ๔ ฯ ๗ ๙ ค่ำ ปีระกาตรีศก คิดข้างฝรั่งเป็นเดือนออคุตวัน ๒๘ ค่ำ คริสต์ศักราช ๑๘๖๑ ปี

หนังสือสัญญาโปรตุเคศซึ่งทำกับกรุงเทพฯ นั้น ประชุมทำที่พระราชวังเดิมปากคลองบางหลวง ซึ่งพระราชทานให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทอยู่ ทำแล้วเขียนเป็นอักษรไทย ๓ ฉบับ โปรตุเคศ ๓ ฉบับ ความต้องกัน เขียนขึ้นกระดาษเสร็จแล้ว

เอาหนังสือสัญญาอักษรไทยฉบับหนึ่ง อักษรโปรตุเคศฉบับหนึ่ง เย็บร้อยติดกันเข้าเป็นฉบับหนึ่ง ทำอย่างนี้เหมือนกันเป็น ๓ ฉบับ ที่เงื่อนสายไหมเย็บติดกันนั้นประทับตราพระจอมเกล้าองค์น้อย และตราราชทูต แล้วลงนามประทับตราท่านเสนาบดีฝ่ายกรุงเทพฯ แล้วลงชื่อประทับตราอิศโดโรฝรังสิสุโกคิมาเรน ผู้สำเร็จราชการเมือง มาเก๊าราชทูตลงในท้ายหนังสือสัญญาว่าด้วยทางไมตรีและการบ้านเมือง แห่งหนึ่ง ลงในท้ายพิกัดสินค้าแห่งหนึ่ง ลงชื่อประทับตราท่านเสนาบดี และราชทูต ทำดังนี้ทั้ง ๓ ฉบับ อิศสิโดโรราชทูตนำออกไปประทับตรา สำหรับแผ่นดินโปรตุเคศฉบับหนึ่ง อิศสิโดโรราชทูตไว้สำหรับตัว ฉบับหนึ่ง เอาไว้ที่กรุงเทพฯ ฉบับหนึ่ง เมื่อหนังสือสัญญาที่ราชทูต เชิญออกไปประทับตราสำหรับแผ่นดินโปรตุเคศ แล้วส่งเข้ามาให้ เมื่อใดแล้ว จะได้เอาหนังสือซึ่งไว้ที่กรุงเทพฯ ประทับตราสำหรับ แผ่นดินกรุงเทพฯ เปลี่ยนให้ออกไป แล้วอิศสิโดโรราชทูตออกไป จากกรุงเทพฯ แต่ ณ วัน ๆ ๓ ค่ำ ปีมะเมียสัมฤทธิศก พระเจ้าแผ่นดิน โปรตุเคศส่งหนังสือสัญญาที่ประทับตราสำหรับแผ่นดินโปรตุเคศ แล้วเข้ามาทางเมืองสิงคโปร์ แล้วกงสุลที่เมืองสิงคโปร์ ฝากเรือไฟ ชื่อเจ้าพญาเข้ามาให้มิศโมกงสุลเปลี่ยน ถึงกรุงเทพฯ วัน ๆ ๔ ค่ำ ปีวอกโทศก มิศโมกงสุลแจ้งความว่า หนังสือสัญญาที่ลงนาม ประทับตราท่านเสนาบดี และลงชื่อประทับตราราชทูตที่ราชทูตเชิญ ออกไป พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเคศรับสั่งว่า ไม่ควรจะเอาตราพระเจ้า แผ่นดินประทับลงในหนังสือสัญญาร่วมกับตราท่านเสนาบดี พระเจ้า แผ่นดินฝรั่งเศสให้จำลองหนังสือเป็นอักษรอังกฤษ ประทับตรา

สำหรับแผ่นดินส่งเข้ามาเปลี่ยนต่างหากฉบับหนึ่ง แต่หนังสือสัญญาที่ทูตนำออกไป ให้เอาไว้ที่กรุงโปรตุคอลไม่ส่งเข้ามา แต่หนังสือสัญญาพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเคศส่งเข้ามานั้น ตราประจำสายไหมทำเป็นกล่องเงิน หลังกล่องมีตรารูปหงส์บนธงมีรูปมงกุฎในกล่องครั่งเขียว ประทับตราเหมือนตราหลังกล่องสายไหมเขียวพู่เงิน ท้ายหนังสือสัญญาทางไมตรีเขียนเป็นรูปตราเสนาบดีตราทูต แล้วเขียนชื่อกำกับกันด้วยแห่งหนึ่ง ท้ายกฎหมายและพิกัดสินค้าก็ทำเหมือนกัน ตราหลวงในกระดาษหาได้ประทับ ทำเป็นสมุดขาวกรอบกำมะหยี่ขอบกรอบข้างในทำด้วยทอง

ภาคผนวก ๔

สืบเนื่องจากสนธิสัญญาที่ไทยทำกับประเทศอังกฤษและประเทศต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๘ ทำให้เกิดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตขึ้น ประเทศต่าง ๆ เหล่านั้นมีสิทธิพิเศษทางการศาล คือ ชาวต่างประเทศและคนในบังคับประเทศนั้น (คนที่เกิดในดินแดนอาณานิคมของประเทศนั้น) ไม่ต้องขึ้นศาลไทยเมื่อเกิดคดีความขึ้นในไทย ปรากฏว่าชาวยุโรป อเมริกา และแขกต่างชาติเป็นที่สังเกตได้ง่ายด้วยรูปร่างลักษณะที่แตกต่างออกไปจากคนไทย แต่พวกคนจีนในบังคับของฝรั่งต่างชาติ โดยเฉพาะคนจีนในบังคับของโปรตุเกส ซึ่งได้แก่ คนจีนจากมาเก๊า (อาณานิคมของโปรตุเกส) มีอยู่เป็นจำนวนมาก และฝ่ายไทยไม่สามารถแยกจีนพวกนี้ออกจากจีนโดยทั่ว ๆ ไปได้ ทางฝ่ายไทยจึงต้องออกหนังสือสำคัญเฉพาะตัวให้ไว้แสดงสถานะของตน ว่าเป็นคนในบังคับของชาติโปรตุเกส มีสิทธิพิเศษ คือ เมื่อเกิดคดีความ ไม่ต้องขึ้นศาลไทย และไม่ต้องถูกผูกปี้ (การผูกปี้ เป็นการจัดการเก็บภาษีทางตรงประเภทหนึ่ง ที่ฝ่ายไทยเรียกเก็บจากคนจีนที่เข้ามาทำมาหากินอยู่ในไทย ลักษณะและวิธีการผูกปี้ คือ เมื่อคนจีนเสียเงินตามอัตราที่กำหนดไว้แล้ว เจ้าพนักงานจะใช้เชือกป่าน หรือสายแถบแดงผูกที่ข้อมือซ้ายของบุคคลนั้น แล้วใช้ครั่งลนไฟกดติดกับปมเชือกให้เป็นรูปกลม แล้วประทับตราของทางราชการที่ครั่งนั้น ครั่งที่ประทับตรานี้เรียกว่า ปี้ จึงเรียกวิธีการนี้ว่า **การผูกปี้ข้อมือจีน**

๑. หนังสือกงสุลโปรตุเกสถึงเจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดี

เรื่อง ส่งบัญชีรายชื่อและจำนวนคนในบังคับโปรตุเกส เพื่อขอหนังสือสำคัญในการคุ้มกันการถูกผูกปี้และเพื่อสิทธิพิเศษในทางการศาล

๒. หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดีถึงกงสุลโปรตุเกส

เรื่อง คืนเงินค่าผูกปี้ให้แก่จีนในบังคับโปรตุเกส และชี้แจงเรื่องการไม่ออกหนังสือคุมการผูกปี้ให้แก่จีนลูกจ้างสถานกงสุลเนื่องจากไม่ใช่จีนในบังคับโปรตุเกส

ที่มา กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ เล่ม ๖ จ.ศ. ๑๒๓๐ - ๑๒๓๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๑๖) หมายเลขเอกสาร รล.-๕.๕ กต เล่ม ๖ หน้า ๒๖ - ๒๙ และ ๗๗ - ๗๘

ข้าพเจ้า ซิยอระดิแลแมเฝเรราวิยานา กงสุลเยเนราลโปรตุเคศ ขอแจ้งความมายังท่านเจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดี ผู้ว่าการต่างประเทศ ด้วยข้าพเจ้าขอส่งบัญชีสำมะโนครัว คนสัพเยกซึ่งอยู่ในบังคับโปรตุเคศให้ท่านทราบ แต่พวกจีนซึ่งอยู่ในกรุงเทพมหานครได้มาหาข้าพเจ้าหลายคน แล้วจะมาเข้าอยู่ในบังคับข้าพเจ้าว่าเป็นคนเกิดในเมืองมาเก๊า แต่หาได้มีหนังสือสำคัญไม่ ข้าพเจ้าก็ยังหา

ได้รับพวกจีนมีชื่อ เข้าอยู่ในบังคับข้าพเจ้าไม่ แจ้งความมา ณ วันที่ ๗ เดือนยุ่ไลย คริสต์ศักราช ๑๘๖๙ ปี ตรงกับวัน ๔ ๑๔ ๘ ค่ำ ปี มะเส็งเอกศก

บัญชีสัพเยกกงสุลโปรตุเคศ ซึ่งได้อยู่ในกรุงเทพมหานคร

มิสเตอร์ยุเซมาเรียฟิเดอลีกอศตา ผัว	๑	เมืองนอก	๒	นายห้าง ๕	๑๕
มาดามอานาโรตลิกอศตา เมีย	๑				
มิสเตอร์อันโตเนียวลิกอศตา	๑	บุตรเกิดที่	๓		
มาเลียเปียลิกอศตา	๑	กรุงเทพมหานคร			
เยเซมาเรียลิกอศตายเนียว	๑				
มิสเตอร์กะเปรียนดินิกสิลวา กัปตันเมืองนอก					
มิสเตอร์ฟิโลแมโนดิยิลิบ ผัว	๑	เมืองนอก	๒	๔	๙
มาดามมิสเยนะยิสุบ เมีย	๑				
มาดามเพลาะไลเซียสิลวา แม่ยาย			๑		
มิสเตอร์เบละปีนยิสุป บุตรเกิดนอก			๑		
มิสเตอร์โยเซมาเรียดิยิสุบ	๑	บุตรเกิดที่กรุง	๕		
มิสเตอร์คาโลมันแวว	๑				
มิสเตอร์ฟิโลแมโนวิเซนเต	๑				
มิสเตอร์เอมิเนีย	๑				
มิสเตอร์สิลินดะ	๑				

มิสเตอร์ยัวคินมาริยาสาบเยีย ผัวเสมียนเกิดนอก ๑
กัดลินาสาบเยีย เมียภูเก็ตเดิม ๑
มิสเตอร์มัตริโนมาริยา ๑ ๒
มิสเตอร์ลุยมาริยา ๑ เกิดที่กรุง ๘ ๙
มาดามเลโบศลิมา ๑ ๒ ๔
มาดามอาเซนรินา ๑
มิสเตอร์โยคิน ๑ บุตร ๗
วิริยสาบเยีย ๑ ๓
เสโลดิโนสาบเยีย ๑
มิสเตอร์นาซาริโยกุงสิดา เสมียนเกิดเมืองนอก ๑
มิสเตอร์มิเกนโกเดโร ผัว ๑ ๒
มาดามโอวจะเนีย เมีย ๑
มิสเตอร์เรโนวาโต ๑ เกิดนอก ๔
มิสเอวิรินาโกเดโร ๑
เอจเนียโอรเลียนา ๑ เกิดที่กรุง ๒ ๖
โลโดวิโกเดโร ๑
มิสเตอร์เซสะริโนโกเดโร ผัวเมืองนอก ๑
มัตแลนาโกเดโร เมีย ๑ ๕
มาดามมารินาโกเดโร ๑ เกิดที่กรุง ๔
กลาราโกเดโร ๑ บุตร ๓
โฟโลริยาโนโกเดโร ๑
มิสเตอร์สิโมโกเดโร ผัว ๑
มาดามโรเบจตาโกเดโร เมีย ๑ เกิดนอก ๒ ๓
มาดามโรซาบินา น้องเมีย ๑
มิสเตอร์เมอนแวนดองเซซอง กัปตันนอก ๑

มิสเตอร์กาลสิโดโรซาลิโย ผัว	นอก ๑		
เตเรซาโรซาลิโย เมีย ๑	เกิดที่กรุง ๒		๓
เตระโกริยาโรซาลิโย ลูก ๑			
มิสเตอร์ไรมุนอนโตนิโย ล่ามเมืองนอก			๑
มิสเตอร์เพลาะแรสิโยคลุค เสมียน			๑
ออนอราโตเดซา เสมียนเมืองนอก			๑
มิสเตอร์อะเดโอกาโดเยสุด เสมียน พ่อ	๑		
มิสเตอร์ยอดเยยิสุด ลูก	เกิดกรุง ๑	นอก	๒
มิสเตอร์อันโตเนียวฝรังโกกิลุด เสมียนเกิดกรุง			๑
มิสเตอร์ดุมิโดซาบเยีย เสมียนเกิดกรุง			๑
มิสเตอร์เยวาสยุบาโร ผัว เสมียนนอก	๑		
มาดามลดิบายาโร เมีย เกิดกรุง	๑	๒	๓
มาดามมาริยานากัตะโร น้องเมีย	๑		
มาดามเอลบีราอีกินมาย เมืองนอก			
มิสเตอร์เบญมิโรมอย เสมียนเกิดนอก			๑
มิสเตอร์เอจเมแมเยนโกกอศตา เสมียนเกิดนอก			๑
มิสเตอร์ฝรังสิดโกการุจุ เมืองนอก			๑
มาดามฮานาพิซา ม่ายนอก			๑
กะลิละดาโรซาริโยมาย กรุง			๑
มิสเตอร์โยเซแล ๑			
มิสเตอร์อาเลซัน ๑			
มิสเตอร์มะแอนปินโต ๑			
มิสเตอร์ฝรังสิดโกไรนา ๑	ต้นหนเกิดนอก		๖
มิสเตอร์ยุกินสุสิลวา ๑			
มิสเตอร์มันแวนโกติโย ๑			
มิสเตอร์โยกินอาละเมดา กงสุลที่ ๒ เกิดเมืองนอก			๑

มิสเตอร์อันโตละโยเพเกริ โกโมกงสุลเก่า		๑		
กัตรินาโรซาริโย	คนดูการห้าง	๑	เกิดเมืองนอก	๔
มิสเตอร์เอมิลิโยโม	บุตรชาย	๑		
เอสิลิยาโม	บุตรหญิง	๑		

ชายเกิดนอก ๒๙ ที่กรุง ๒๑ หญิงเกิดนอก ๑๐ ที่กรุง ๑๐ รวมชายหญิง ๗๐ คน

เจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดีที่พระคลัง ซึ่งได้ว่าการต่างประเทศ แจ้งความมายัง ชิยอรยอกิงวิเสนเตอาละเมดา ผู้ว่าการกงสุลโปรตุเคศ ด้วยได้รับหนังสือของท่าน ลงวันที่ ๘ เดือนยุไลยคริสต์ศักราช ๑๘๗๐ ปี มีความว่า จีนอาดำคนในบังคับโปรตุเคศมีความกลัวได้ไปผูกปี้ เสียเงิน ๑/๒ แล้ว ขอให้คืนเงินให้จีนอาดำข้อหนึ่ง ท่านว่าท่านขอฎีกาผูกปี้ให้จีนอาลกคนใช้ของท่านฉบับหนึ่งมีความในหนังสือของท่านเป็นหลายประการได้แจ้งแล้ว และจีนอาดำที่ท่านว่ากลัวเจ้าพนักงานจะจับไปผูกปี้เสียเงิน ๑/๒ จะขอคืนเงินนั้น ให้ท่านบอกจีนอาดำขึ้นไปหาข้าพเจ้า ๆ จะได้ให้เจ้าพนักงานพาไปคืนเงินต่อแม่กองผูกปี้ แต่ให้จีนอาดำเอาฎีกาที่แม่กองทำให้นั้นขึ้นไปด้วย จะได้คืนฎีกาให้เจ้าพนักงานเสีย ซึ่งท่านว่าท่านขอฎีกาให้จีนคนใช้ในที่ว่าการกงสุลโปรตุเคศอีกคนหนึ่งนั้น ได้ให้นำความไปกราบทูลพระบรมวงษเธอกรมหลวงวงษาธิราชสนิทแม่กอง

ผูกปี้ทราบแล้ว ท่านว่า เมื่อปีเถาะนพศกปีที่ ๓ ล่วงไปแล้ว ตรงกับคริสต์ศักราช ๑๘๖๗ ปี ผูกปี้ข้อมือจีนครั้งนั้น ท่านเสนาบดีฝ่ายสยามได้ปรึกษาพร้อมกัน ให้ท่านเจ้าพระยาพระคลังเสนาบดี ซึ่งได้ว่าการต่างประเทศแต่ก่อน มีหนังสือแจ้งความมายังตอนเนียวเฝดาริกโมกงสุลโปรตุเคศ และท่านกงสุลทั้งปวงแล้ว ว่าจีนที่เป็นลูกจ้างนั้นรับจ้างได้เงินค่าจ้างเป็นผลประโยชน์ของตัว ไม่ควรท่านกงสุลและนายห้างจะคุมพวกจีนเหล่านั้นไว้ จะต้องขอผูกปี้เอาเงินดล ๑/๔ เหมือนอย่างพวกจีนทั้งปวง ความแจ้งอยู่ในหนังสือท่านเจ้าพระยาพระคลังเสนาบดี ซึ่งได้ว่าต่างประเทศแต่ก่อนทุกประการนั้นแล้ว ในปีนั้นจีนที่เป็นลูกจ้างก็ไม่ได้ให้หนังสือคุมผูกปี้ ได้ให้หนังสือคุมผูกปี้ก็แต่จีนที่เป็นคนในสัพเยกกงสุลต่างประเทศ ที่มีหนังสือสำหรับตัวมาแต่เมืองนอกเท่านั้น ก็ซึ่งท่านจะขอหนังสือคุมผูกปี้จีนลูกจ้างของท่านนั้นยอมให้ไม่ได้ ด้วยกงสุลประเทศเมืองที่ได้ทำหนังสือสัญญาเป็นทางพระราชไมตรีกับกรุงเทพฯ เข้ามาตั้งอยู่ ณ กรุงเทพฯ ก็มีลูกจ้างใช้สอยมากกว่ามาก ถ้ายอมให้หนังสือคุมผูกปี้แก่จีนลูกจ้างคนใช้ของท่านแล้ว ก็จะต้องยอมให้จีนลูกจ้างของคนชาวต่างประเทศอื่น ๆ เหมือนกัน การเป็นดังนี้จึงยอมไม่ได้ จึงแจ้งความมาให้ท่านทราบ แจ้งความมา ณ วัน ๒ ๑๕ ๘ ค่ำ ปีมะเมียโทศก ตรงกับวันที่ ๑๑ เดือนยุไลย คริสต์ศักราช ๑๘๗๐ ปี

ภาคผนวก ๕

ในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศต่าง ๆ ในยุโรปครั้งแรกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จฯ เยือนโปรตุเกสด้วย ระหว่างวันที่ ๒๑ - ๒๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐) ก่อนเสด็จฯ ออกจากประเทศโปรตุเกส ได้ทรงมีพระราชโทรเลขอำลาและขอบพระทัยในการต้อนรับอย่างอบอุ่นไปยังพระราชินีโปรตุเกส (D. Amelia) พระราชชนนีมาเรีย เปีย (D. Maria Pia) ซึ่งเป็นพระราชมารดาของพระเจ้าดอง คาร์ลูส ที่ ๑ (D. Carlos I) ได้มีพระราชโทรเลขถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อวยพระพรให้เสด็จพระราชดำเนินอย่างปลอดภัย และทรงพระเกษมสำราญ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชโทรเลขตอบขอบพระทัยและอำลาพระราชชนนีเช่นเดียวกัน

๑. **ลายพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** เป็นพระราชโทรเลขทรงมีไปถึงพระราชินีโปรตุเกส ทรงอำลาและขอบพระทัยสำหรับการต้อนรับอย่างอบอุ่น

๒. **คำแปลพระราชโทรเลขฉบับภาษาฝรั่งเศสจากเมืองเอสตูริล** (Estoril) ลงวันที่ ๒๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐)

๓. **พระราชโทรเลขภาษาฝรั่งเศสของพระราชชนนีมาเรียเปีย กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕**

๔. **ลายพระหัตถ์พระราชโทรเลขพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ทรงมีไปถึงพระราชชนนี (ควีนมาเรียเปีย)

๕. **คำแปลพระราชโทรเลขฉบับภาษาฝรั่งเศสถึง ควีนมาเรียเปีย** ลงวันที่ ๒๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐)

ที่มา กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงการต่างประเทศ เสด็จต่างประเทศ : ยุโรป เรื่อง สำเนาโทรเลขมีไปมา เมื่อครั้งเสด็จยุโรป รศ. ๑๑๖ (๒๑ ส.ค. ๑๑๖ - ๒๓ ต.ค. ๑๑๘) หมายเลขเอกสาร ร. ๕ ต ๑๑.๑/๓๒ กล่อง ๕

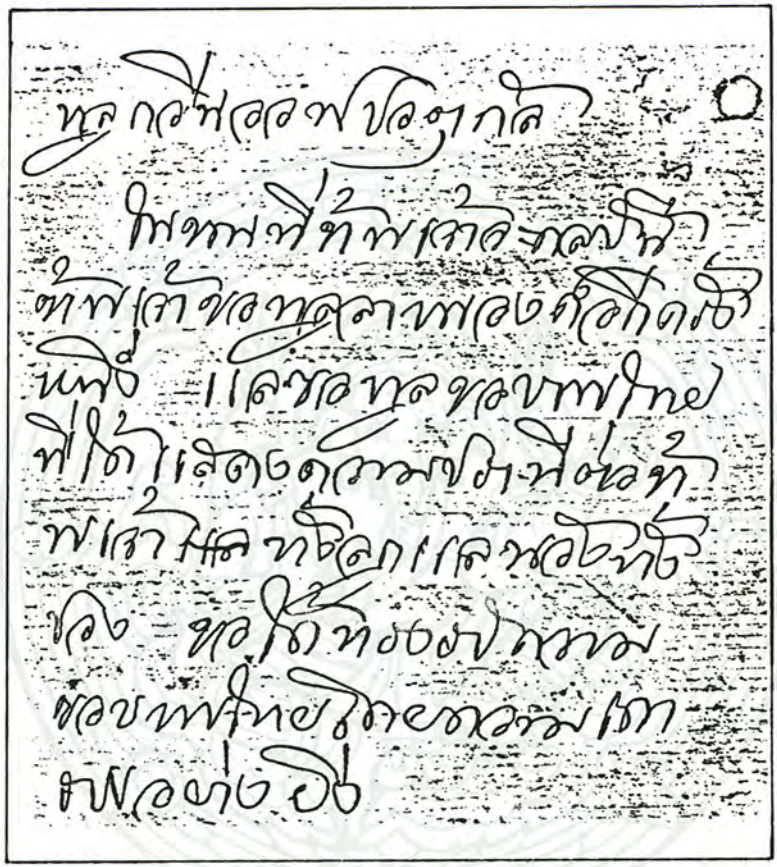

ลายพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชโทรเลข ทรงมีไปถึงพระราชินีโปรตุเกส ทรงอำลาและขอบพระทัยสำหรับการต้อนรับอย่างอบอุ่น

ทูล ควีนออฟปอตุกัล
ในขณะที่ข้าพเจ้าจะกลับนี้
ข้าพเจ้าขอทูลลาพระองค์อีกครั้ง
หนึ่ง และขอทูลขอบพระทัย
ที่ได้แสดงความปรานีต่อข้าพเจ้า
และทั้งลูกและน้องทั้ง
ปวง ขอได้ทรงรับความ
ขอบพระทัยโดยความเคารพ
อย่างยิ่ง

อักขรวิธีอย่างปัจจุบัน

Oct 23 1897 at 10 30 pm

On the point of leaving I cannot help bidding your Majesty one more farewell and to thank you for the kindness shown to us myself my sons and brother. Please accept the assurance of my respectful homage

(RR) Chulalongkorn Rex

คำแปลพระราชโทรเลขฉบับภาษาฝรั่งเศสจากเมืองเอสตูริล (Estoril) ลงวันที่ ๒๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐)

Oct.23. 1897 at 10.30 pm

On the point of leaving I cannot help bidding Your Majesty once more farewell and to thank you for the kindness shown to us, myself, my sons and brother. Please accept the assurance of my respectful homage.

(MR.) Chulalonkon Rex

A la Majesté le roi de Siam

Au moment du départ de Votre Majesté je viens à vous envoyer ainsi qu'aux princes mes saluts les plus affectueux souhaitant à Votre Majesté et sa famille et à son pays tous les bonheurs possibles et que vous ayez un bon voyage. Je remercie Votre Majesté de sa bonne visite fait a notre pays et à nous qui nous a fait beaucoup de plaisir et dont nous garderons un agréable souvenir en nous assurant que j'ai été très heureuse de faire votre connaissance et des chèrs princes en vous gardant amitié et affection.

Maria Pia

พระราชโทรเลขภาษาฝรั่งเศสของพระราชชนนีมาเรีย เปีย กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕

ลายพระหัตถ์พระราชโทรเลขพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปถึงพระราชชนนี (ควีนมาเรีย เปีย)

ทูลควีนมาเรีย เปีย

ขอพระองค์ได้รับความขอบ
พระทัย อันออกจากน้ำใจแท้
จริงของข้าพเจ้า ลูกและน้องข้าพเจ้า
พร้อมกันด้วย ข้าพเจ้า
ไม่ต้องกราบทูล ว่าความยินดี
ของข้าพเจ้าทั้งหลายเพียงใด
ที่ได้รับโทรเลขที่ไพเราะ ประกอบ
ด้วยความปรานีอันยิ่งจาก
พระองค์ ข้าพเจ้าจะจำไว้ไม่มี
เวลาลืม ในอาการที่พระองค์ได้
ทรงแสดงความปรานีเมื่อได้
เฝ้า และที่เป็นสำคัญในครั้งที่
สุดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอได้
ทรงรับความขอบใจอีกครั้งหนึ่ง
พร้อมด้วยความอ่อนน้อม
เคารพ ข้าพเจ้าได้ฝากรูป
ถวายรูปหนึ่งตามพระประสงค์
และหวังว่าพระองค์คงจะ
ทรงพระเมตตาประทานของ
พระองค์บ้าง
Estoril

อักขรวิธีอย่างปัจจุบัน

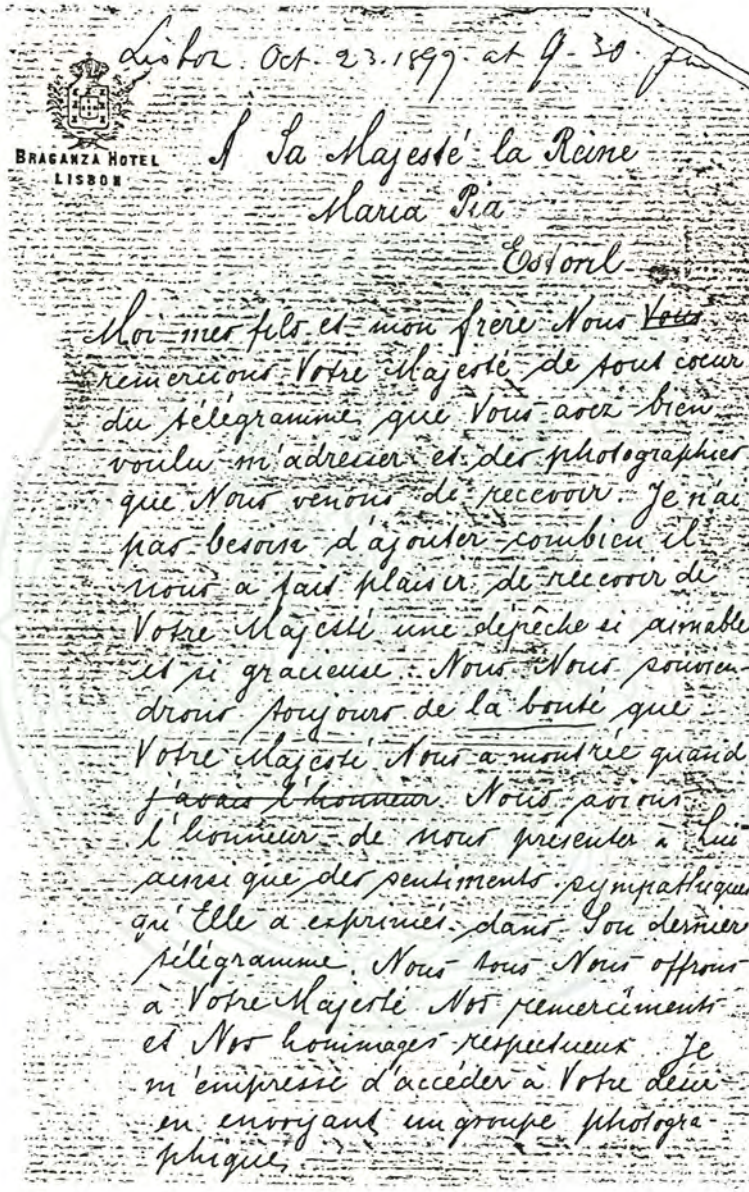

BRAGANZA HOTEL
LISBON

Lisbon. Oct. 23. 1897. at 9.30 pm

A Sa Majesté la Reine
Maria Pia
Estoril

Moi mes fils et mon frère Nous ~~Vous~~ remercions Votre Majesté de tout cœur du télégramme que Vous avez bien voulu m'adresser et des photographies que Nous venons de recevoir. Je n'ai pas besoin d'ajouter combien il nous a fait plaisir de recevoir de Votre Majesté une dépêche si aimable et si gracieuse. Nous Nous souviendrons toujours de la bonté que Votre Majesté Nous a montrée quand ~~j'avais l'honneur~~ Nous avions l'honneur de nous présenter à Lui ainsi que des sentiments sympathiques qu'Elle a exprimés dans Son dernier télégramme. Nous tous Nous offrons à Votre Majesté Nos remerciements et Nos hommages respectueux. Je m'empresse d'accéder à Votre désir en envoyant un groupe photographique.

คำแปลพระราชโทรเลขฉบับภาษาฝรั่งเศสถึงควีนมาเรีย เปีย ลงวันที่ ๒๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐)

Lisbon Oct. 23. 1897. at 9.30 pm

A la Majesté la Reine
Maria Pia

Estoril

Moi, mes fils et mon frère, Nous remercions Votre Majesté de tous coeur du télégramme que Vous avez bien voulu m'adresser et des photographies que nous venons de recevoir. Je n' ai pas besoin d'ajouter combien il nous a fait plaisir de recevoir de Votre Majesté une dépêche si aimable et si gracieuse. Nous nous souviendrons toujours de la bonté que Votre Majesté nous a montrée quand Nous avions I'honneur de nous présenter à Lui ainsi que des sentiments sympathiques qu'Elle a exprimés dans Son dernier télégramme. Nous tous nous offrons à Votre Majesté Nos remerciments et Nos hommages respectueux. Je m'empresse d'accéder a Votre désir en envoyant un groupe photographique.

ภาคผนวก ๖

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีลายพระหัตถ์เพิ่มเติมในแบบฟอร์มการแต่งตั้งหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร เป็นอัครราชทูตพิเศษประจำโปรตุเกส ทรงร่างลายพระหัตถ์นี้ เมื่อวันที่ ๗ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) แต่ปรากฏว่าโปรตุเกสเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ คือ สมเด็จพระเจ้ามานูเอลที่ ๒ สืบแทนสมเด็จพระเจ้าดอง คาร์ลูสที่ ๑ ซึ่งถูกลอบปลงพระชนม์

พระราชสาสน์แต่งตั้งอัครราชทูตฉบับจริงนั้น ออกเมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) เนื้อหาของพระราชสาสน์คงเดิม เปลี่ยนแต่พระนามพระมหากษัตริย์โปรตุเกสและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ซึ่งได้รับสูงขึ้น ต้นฉบับพระราชสาสน์เก็บรักษาอยู่ที่ประเทศโปรตุเกส

ร่างพระราชสาสน์ตั้งอัครราชทูตไทยประจำประเทศโปรตุเกส สมัยรัชกาลที่ ๕

๑. ร่างพระราชสาสน์ ลงวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๙

๒. ร่างพระราชสาสน์ ลงวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๐

๓. คำแปลพระราชสาสน์เป็นภาษาอังกฤษ

ที่มา กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงการต่างประเทศ หนังสือรับและพระราชหัตถ์ตอบต่างประเทศ เรื่อง พระราชสาสน์กรุงโปรตุกัล (๓ ก.พ. รศ. ๑๑๕ - ๑๗ พ.ย. ร.ศ. ๑๒๘) หมายเลขเอกสาร ร. ๕ ต ๗/๖๔ กล่อง ๔

สมเด็จพระปรมินทร. . . . . .
เจริญพระราชไมตรีมายัง สมเด็จพระเจ้า ดอง คาร์โลซ์ ที่ ๑ พระเจ้ากรุงโปรตุกัล ฯลฯ ฯลฯ ฯลฯ ผู้เป็นภราดามหามิตรอันประเสริฐ

ด้วยในการที่เรามีความปรารถนาที่จะปลูกฝังและอุดหนุนทางพระราชไมตรีและความประนีประนอม ซึ่งมีต่อกันโดยเรียบร้อยระหว่างกรุงสยามกับกรุงโปรตุกัล และด้วยความเชื่อถือในความสุจริตและความสอดส่องและคุณวุฒิอื่น ๆ ของหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษฎากร พระราชวงศ์อันเป็นที่สนิทรักใคร่และไว้วางพระราชหฤทัยของเรา และเป็นผู้ที่ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎสยามชั้นที่ ๓ ชื่อมัณฑนาภรณ์ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับตระกูลชื่อตติยจุลจอมเกล้า เราจึงมีพระราชประสงค์ที่จะตั้ง หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษฎากร เป็นอัครราชทูตพิเศษมีอำนาจเต็ม ให้ประจำ ณ สำนักกรุงโปรตุกัล

เราแน่ในพระราชหฤทัยว่า หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษฎากร คงจะประพฤติตัวสมควรกับที่เราได้ไว้วางพระราชหฤทัยในครั้งนี้ และคงจะแสดงตนให้สมกับความพอพระราชหฤทัยของพระองค์ และความปรารถนาดีที่พระองค์มีต่อเรา ในการที่จะระวังตรวจตราคำสั่งของเรา ที่เราจะได้มีมานั้นโดยรอบคอบ เพื่อจะได้แสดงให้ปรากฏในทางพระราชไมตรีซึ่งเรามีต่อพระองค์มิได้ขาด กับทั้งความปรารถนาที่จะรักษาและอุดหนุนความสุขสำราญ และกิจการ

ซึ่งเกี่ยวเนื่องต่อกันทั้งสองพระนครให้เจริญยิ่งขึ้นทุกเมื่อ เราจึงขอให้พระองค์ทรงช่วยอนุเคราะห์รับรองหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษฎากร และเชื่อถือในการทั้งปวงที่หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษฎากรจะได้กล่าวในพระบรมนามาภิไธยของเรา แม้แต่ในคราวนี้หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษฎากรก็จะได้กระทำตามคำสั่งของเรา แสดงความเคารพนับต่อพระองค์กับทั้งความปรารถนาอันแท้จริงต่อความงามความเจริญแห่งกรุงโปรตุกัลด้วย

ขออาราธนาต่อสิ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสากลโลก จงพิทักษ์รักษาพระองค์ให้ทรงพระเจริญสุขทุกประการ

แต่เราผู้เป็นภราดามหามิตรอันประเสริฐ

ส่งไปแต่กรุงเทพ ฯ เมื่อ วันที่ ๗ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕ เป็นปีที่ ๓๙ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

ร่างพระราชลาสน์ ลงวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๙

สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์. . . . . .
เจริญพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเจ้ามานูเอลที่ ๒ พระเจ้ากรุงโปรตุกัล ฯลฯ ฯลฯ ฯลฯ ผู้เป็นมหามิตรอันประเสริฐ

ด้วยในการที่เรามีความปรารถนาที่จะปลูกฝังและอุดหนุนทางพระราชไมตรีและความประนีประนอม ซึ่งมีต่อกันโดยเรียบร้อยระหว่างกรุงสยามกับกรุงโปรตุกัล และด้วยความเชื่อถือในความสุจริตและความสอดส่องและคุณวุฒิอื่น ๆ ของหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษฎากร พระราชวงศ์อันเป็นที่สนิทรักใคร่และไว้วางพระราชหฤทัยของเรา และเป็นผู้ที่ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎสยามชั้นที่ ๑ ชื่อ มหาสุราภรณ์ เราจึงมีพระราชประสงค์ที่จะตั้ง หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษฎากร เป็นอัครราชทูตพิเศษมีอำนาจเต็ม ให้ประจำ ณ สำนักกรุงโปรตุกัล

เราแน่ในพระราชหฤทัยว่า หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษฎากรคงจะประพฤติตัวสมควรกับที่เราได้ไว้วางพระราชหฤทัยในครั้งนี้ และคงจะแสดงตนให้สมกับความพอพระราชหฤทัยของพระองค์ และความปรารถนาดีที่พระองค์มีต่อเรา ในการที่จะระวังตรวจตราคำสั่งของเรา ที่จะได้มีมานั้นโดยรอบคอบ เพื่อจะได้แสดงให้ปรากฏในทางพระราชไมตรีซึ่งเรามีต่อพระองค์มิได้ขาด กับทั้งความปรารถนาที่จะรักษาและอุดหนุนความสุขสำราญ และกิจการซึ่งเกี่ยวเนื่องต่อกันทั้งสองพระนครให้เจริญยิ่งขึ้นทุกเมื่อ เราจึงขอให้พระองค์

ทรงช่วยอนุเคราะห์รับรองหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษฎากร และเชื่อถือในการทั้งปวงที่หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษฎากรจะได้กล่าวในพระบรมนามาภิไธยของเรา แม้แต่ในคราวนี้ หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษฎากรก็จะได้กระทำตามคำสั่งของเรา แสดงความนับถือต่อพระองค์ กับทั้งความปรารถนาอันแท้จริงต่อความงามความเจริญแห่งกรุงโปรตุกัลด้วย

ขออาราธนาต่อสิ่งซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสากลโลกจงพิทักษ์รักษาพระองค์ให้ทรงพระเจริญสุขทุกประการ

แต่เราผู้เป็นมหามิตรอันประเสริฐ

ส่งไปแต่กรุงเทพ ฯ ณ วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๖ เป็นปีที่ ๔๐ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

ซอง

เจริญพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเจ้ามานูเอล ที่ ๒ พระเจ้ากรุงโปรตุกัล

ร่างพระราชสาส์น ลงวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๐

Translation

Somdetch Phra Paramindr Maha Chulalonkorn..... to His Most Faithful Majesty, Manuel II, King of Portugal and Algarves etc. etc. etc., Our Most Illustrious Friend. Greeting.

Being desirous to cultivate and improve the relations of friendship and good understanding which happily exist between the Kingdom of Siam and the Kingdom of Portugal, and having the fullest confidence in the fidelity, prudence and other good qualities of Our trusty and well beloved kinsman, Prince Charoon, Member of the First Class Grand Cordon of Our Most Honorable Order of the Crown of Siam, etc. We have thought proper to accredit him in the character of Our Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary to the Court of Portugal.

We doubt not that Prince Charoon will be found deserving of this fresh mark of Our confidence, and that he will merit Your Majesty's approbation and good will by a strict observance of the instructions he has received from Us to evince to You Our constant friendship, and the sincere desire which We entertain to preserve, and to advance, on all occasions, the interests and happiness of both Nations, We therefore request that Your Majesty will grant a favourable reception to our said Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary, and that You will give entire credence to all that he may represent to You in Our Name, more especially

when, in obedience to Our Orders, he shall assure Your Majesty of Our Esteem and Regard, and of Our Sincere wishes for the welfare and prosperity of the Kingdom of Portugal.

May the Supreme Power of the Universe bless and keep Your Majesty in health, honour and happiness.

We are, Your Majesty's
Good Friend

(Manu Regia) Chulalonkorn R.

Given at Bangkok on the.....of February 1908 being the 40th Year of Our Reign.

คำแปลพระราชสาสน์เป็นภาษาอังกฤษ

ภาคผนวก ๗

ร่างพระราชสาสน์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงความเศร้าโศกต่อการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าดอง คาร์ลูส ที่ ๑ (Don Carlos I) ซึ่งสวรรคตเนื่องจากถูกลอบทำร้าย และทรงแสดงความยินดีที่ สมเด็จพระเจ้าดอง มานูเอลที่ ๒ (Don Manuel II) ผู้เป็นพระราชโอรส ได้สืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา และทรงหวังว่าพระราชไมตรีของประเทศไทยและโปรตุเกสจะมั่นคงยิ่งขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีลายพระหัตถ์ตรวจและแก้ไขร่างพระราชสาสน์ฉบับนี้ พร้อมทั้งทรงมีลายพระหัตถ์กำกับข้างใต้ว่า **"ใช้ได้"**

๑. **ร่างพระราชสาสน์ตอบสมเด็จพระเจ้าดอง มานูเอล ที่ ๒ แห่งโปรตุเกส** กรณีการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าดอง คาร์ลูส ที่ ๑

๒. **คำแปลพระราชสาสน์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัวเป็นภาษาอังกฤษ** เดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๐๘

ที่มา กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงการต่างประเทศ เรื่อง พระราชสาสน์กรุงโปรตุกัล (๓ ก.พ. ร.ศ. ๑๑๕ - ๑๗ พ.ย. ร.ศ. ๑๒๘) หมายเลขเอกสาร ร. ๕ ต ๗/๖๔ กล่อง ๔

ร่างพระราชสาสน์ตอบสมเด็จพระเจ้าดอง มานูเอล ที่ ๒ แห่งโปรตุเกส กรณีการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าดอง คาร์ลูส ที่ ๑

สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์. . . . . .
เจริญพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเจ้าดอง มานวล ที่ ๒
พระเจ้ากรุงโปรตุกัล ฯลฯ ฯลฯ ฯลฯ ผู้เป็นมหามิตรอันประเสริฐ

ด้วยเราได้รับพระราชสาสน์ของพระองค์ ลงวันที่ ๑๕ เดือนกุมภาพันธ์ที่ล่วงมานั้นแล้ว เราได้อ่านพระราชสาสน์นั้นโดยความรู้สึกเศร้าโศกอย่างยิ่ง ในการที่พระองค์ทรงแสดงให้เราทราบถึงการที่สมเด็จพระเจ้าดอง คาร์โลส์ ที่ ๑ อันเป็นพระราชบิดาที่รักที่นับถือยิ่งของพระองค์ กับทั้งพระราชภราดาที่รักของพระองค์ คือ ฮิส รอยัล ไฮเนส ดอง ลุยซ์ ฟิลีป ซึ่งดำรงตำแหน่งมกุฎราชกุมาร ทั้งสองพระองค์สิ้นพระชนม์ล่วงลับไปแล้วนั้น บัดนี้ พระองค์จึงได้เถลิงถวัลยราชสมบัติในศิริรัตนราไชสุริย ตามลำดับราชตระกูลของพระองค์ ในขณะที่เราขอแสดงความเศร้าโศกอย่างยิ่งในเหตุซึ่งเป็นที่น่าสลดใจมานี้ เราขอรีบกล่าวด้วยว่า เรามีความปรารถนาอยู่เสมอที่จะรักษาและผูกพันทางพระราชไมตรี ซึ่งมีต่อกันโดยเรียบร้อยระหว่างสองพระนครนี้ให้มั่นคงยิ่งขึ้น

ในการที่พระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแห่งกรุงโปรตุกัลนั้น เราขออวยพรให้พระองค์ดำรงอยู่ในศิริราชสมบัติยืนนาน เพื่อความสุขสำราญของประชาชนนิกรอันอยู่ในความปกครองของพระองค์ กับเราขอแสดงต่อพระองค์แห่งทางพระราชไมตรีอัน

มิได้เปลี่ยนแปลง กับทั้งความเคารพนับถือของเราต่อพระองค์ด้วย

แต่เราผู้เป็นมหามิตรอันประเสริฐ

มีไปแต่กรุงเทพฯ ณ วันที่ ๑๑ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗ เป็นปีที่ ๔๑ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

ใช้ได้

Somdetch Phra Paramindr Maha Chulalonkorn..... To His Most Faithful Majesty, Don Manuel II, King of Portugal and Algarves, etc. etc. etc. Our Most Illustrious Friend. Greeting.

We have received Your Majesty's letter dated the 15th of February last. We read with feelings of profound sorrow Your Majesty's announcement of the demise of Your Majesty's most beloved and esteemed Father, His Majesty the late King Don Carlos I, and of Your Majesty's very dear Brother, His Royal Highness the late Prince Royal, Don Louis Philippe, and that in consequence Your Majesty has succeeded to the Throne of Your Ancestors. While offering to Your Majesty Our most sincere condolence and deep sympathy at this so sad an event, We at the same time hasten to express to Your Majesty the intention which We have of maintaining and strengthening the relations of friendship which so happily exist between Our two Kingdoms.

With Our best wishes for Your Majesty's long reign for the happiness of the Nation that has been placed under Your Rule, We salute Your Majesty's accession to the Throne of Portugal, assuring Your Majesty at the same time of Our invariable friendship and high esteem with which,

We are.

Your Majesty's Good Friend.

(Manu Regia) Chulalonkorn R.

Given at Bangkok on the.....of September 1908, being the 41st year of Our Reign

---

คำแปลพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นภาษาอังกฤษ เดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๐๘

ภาคผนวก ๘

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชสาสน์ไปยังประธานาธิบดีโปรตุเกส เรื่อง ทรงแต่งตั้ง หม่อมเจ้าบวรเดช เป็นอัครราชทูตสยามประจำโปรตุเกส เมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔)

พระราชสาสน์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑. สำเนาพระราชสาสน์ตั้งอัครราชทูตประจำโปรตุเกส สมัยรัชกาลที่ ๖

๒. คำแปลพระราชสาสน์เป็นภาษาอังกฤษ

ที่มา กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ กระทรวงการต่างประเทศ : ทูตและกงสุลสยาม กรุงลิสบอน โปรตุเกส (๒๘ พ.ค. ๒๔๕๕ - ๑๗ มี.ค. ๒๔๖๕ หมายเลขเอกสาร ร. ๖ ต. ๕ ๖/๑

สมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิภวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้ากรุงสยาม ทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้แลดินแดนทั้งหลายที่ใกล้เคียง คือลาวเนียงลาวกาว มลายูกเหรี่ยงแลอื่น ๆ เจริญพระราชไมตรีมายัง ท่าน มาโนเอล กะ อาร์ริอากา ประธานาธิบดี ริปับลิก โปรตุเกศ ผู้เป็นมิตรอันประเสริฐ

ด้วยในการที่เรามีความปรารถนาที่จะปลูกฝังแลอุดหนุนทางพระราชไมตรี แลความประนีประนอม ซึ่งมีก่อกันโดยเรียบร้อย ระหว่างกรุงสยามกับประเทศโปรตุเกศ แลด้วยความเชื่อถือในความสุจริต แลความสอดส่อง แลคุณวุฒิอื่น ๆ ของหม่อมเจ้าบวรเดช พระราชวงษ์อันเป็นที่รักใคร่ แลไว้วางพระราชหฤทัยของเรา แลเป็นผู้ที่ได้รับเครื่องราชอิศริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่ง มงกุฎสยามชั้นที่ ๑ มหาสุภรณ์ แลเครื่องราชอิศริยาภรณ์สำหรับราชตระกูล ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ เราจึงมีพระราชประสงค์ที่จะตั้งหม่อมเจ้าบวรเดช เป็นอรรคราชทูตพิเศษมีอำนาจเต็ม ให้ประจำริปับลิกโปรตุเกศ

เราแน่ในพระราชหฤทัยว่า หม่อมเจ้าบวรเดช คงจะประพฤติตนสมควรกับที่เราได้ไว้วางพระราชหฤทัยในครั้งนี้ แลคงจะแสดงตนให้สมกับความพอใจของท่าน แลความปรารถนาที่ท่านมีก่อเรา ในการที่จะระวังตรวจตราคำสั่งของเราที่เราจะได้มีมานั้นโดยรอบคอบ เพื่อจะได้แสดงให้

ปรากฏในทางพระราชไมตรี ซึ่งเรามีต่อท่านมิได้ขาด กับทั้งความปรารถนา
ที่จะรักษาและอุดหนุนความสุขสำราญ และกิจการซึ่งเกี่ยวเนื่องต่อกันทั้งสอง
พระนครให้เจริญยิ่งขึ้นทุกเมื่อ เราจึงขอให้ท่านช่วยอนุเคราะห์รับรอง
หม่อมเจ้าบวรเดช แต่เชื่อถือการตั้งปวงที่หม่อมเจ้าบวรเดชจะได้กล่าว
ในพระบรมนามาภิไธยของเรา แม้แต่ในคราวนี้ หม่อมเจ้าบวรเดช
ก็จะได้กระทำตามคำสั่งของเรา แสดงความนับถือต่อตัวท่าน กับทั้ง
ความปรารถนาอันแท้จริงต่อความงามความเจริญ แห่งริปับลิกโปรตุเกตด้วย

ขอถวายมาต่อสิ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสกลโลก จงพิทักษ์รักษา
ท่านให้เจริญสุขทุกประการ

แต่เราผู้เป็นมิตรอันประเสริฐ

[signature] ป.ร.

ส่งไปแต่กรุงเทพฯ ณวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๓๐
เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลปัตยุบันนี้ ฯะ

สำเนาพระราชสาสน์ ตั้งอัครราชทูตประจำโปรตุเกส สมัยรัชกาลที่ ๖

สมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้ากรุงสยามทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้และดินแดนทั้งหลายที่ใกล้เคียง คือ ลาวเฉียง ลาวกาว มลายู กะเหรี่ยง และอื่น ๆ เจริญพระราชไมตรีมายัง ท่านมาโนเอล ดะ อารริอากา ประธานาธิบดีริปับลิกโปรตุเกส ผู้เป็นมิตรอันประเสริฐ

ด้วยในการที่เรามีความปรารถนาที่จะปลูกฝังและอุดหนุนทางพระราชไมตรีและความประนีประนอม ซึ่งมีต่อกันโดยเรียบร้อยระหว่างกรุงสยามกับประเทศโปรตุเกส และด้วยความเชื่อถือในความสุจริต และความสอดส่อง และคุณวุฒิอื่น ๆ ของหม่อมเจ้าบวรเดช พระราชวงศ์อันเป็นที่รักใคร่ และไว้วางพระราชหฤทัยของเรา และเป็นผู้ที่ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่ง มงกุฎสยามชั้นที่ ๑ มหาสุราภรณ์ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับราชตระกูลทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ เราจึงมีพระราชประสงค์ที่จะตั้ง หม่อมเจ้าบวรเดช เป็นอัครราชทูตพิเศษมีอำนาจเต็ม ให้ประจำริปับลิกโปรตุเกส

เราแน่ในพระราชหฤทัยว่า หม่อมเจ้าบวรเดช คงจะประพฤติตนสมควรกับที่เราได้ไว้วางพระราชหฤทัยในครั้งนี้ และคงจะแสดงตนให้สมกับความพอใจของท่าน และความปรารถนาดีที่ท่านมีต่อเราในการที่จะระวังตรวจตราคำสั่งของเรา ที่เราจะได้มีมานั้นโดยรอบคอบ เพื่อจะได้แสดงให้ปรากฏในทางพระราชไมตรี ซึ่งเรามีต่อท่านมิได้ขาด กับทั้งความปรารถนาที่จะรักษาและอุดหนุนความสุขสำราญ และกิจการซึ่งเกี่ยวเนื่องต่อกันทั้งสองพระนครให้เจริญ

ยิ่งขึ้นทุกเมื่อ เราจึงขอให้ท่านช่วยอนุเคราะห์รับรองหม่อมเจ้าบวรเดช และเชื่อถือการทั้งปวงที่หม่อมเจ้าบวรเดชจะได้กล่าวในพระบรมนามาภิไธยของเรา แม้แต่ในคราวนี้ หม่อมเจ้าบวรเดชก็จะได้กระทำตามคำสั่งของเรา แสดงความนับถือต่อตัวท่าน กับทั้งความปรารถนาอันแท้จริงต่อความงามความเจริญ แห่งริปับลิกโปรตุเกสด้วย

ขออาราธนาต่อสิ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสากลโลก จงพิทักษ์รักษาท่านให้เจริญสุขทุกประการ

แต่เราผู้เป็นมิตรอันประเสริฐ

วชิราวุธ ป.ร.

ส่งไปแต่กรุงเทพฯ ณ วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๓๐ เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

อักขรวิธีอย่างปัจจุบัน ยกเว้นคำเฉพาะยังคงสะกดตามต้นฉบับเดิม.

Translation*

Somdetch Phra Paramendra Maha Vajiravudh Phra Mongkut Klao, King of Siam, both Northern and Southern and all its Dependencies, Laos, Malays, Kareans, etc., etc., etc.,

To His Excellency Manoel da Arriaga, President of the Portuguese Republic, Our Good Friend, Greeting !

Being desirous to cultivate and improve the relations of friendships and good understanding which happily exist between the Kingdom of Siam and the Portuguese Republic, and having the fullest confidence in the fidelity, prudence, and other good qualities of Our trusty and well beloved kinsman, Prince Bovoradej, a member of the first class of Our Most Honourable Order of the Crown of Siam and an Extra Knight Commander of Our Most Noble Order of the Chula Chom Klao, etc., etc., We have thought proper to accredit him in the character of Our Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary to the Portuguese Republic.

We doubt not that Prince Bovoradej will be found deserving of this fresh mark of Our confidence, and that he will merit Your Excellency's approbation and good will by a strict observance of the instructions he has received from us to evince to You Our constant friendship, and the sincere desire which We entertain to preserve, and to advance, on all occasions, the interest and happiness of both Nations; We therefore request that Your Excellency will grant a favourable reception to Our said Envoy Extraordinary and Minister

Plenipotentiary, and that You will give entire credence to all that he may represent to You in Our Name, more especially when, in obedience to Our Orders, he shall assure Your Excellency of Our Esteem and Regard, and of Our sincere wishes for the welfare and prosperity of the Portuguese Republic.

May the Supreme Powers of the Universe bless and keep Your Excellency in health, honour and happiness.

Your Excellency's
Good Friend,

(M.R.) Vajiravudh. R.

Given at Bankok, the 6th day of February 1912, being the 2nd Year of Our Reign.

---

* คำแปลพระราชสาส์น เป็นภาษาอังกฤษ

ภาคผนวก ๙

ข่าวการเสด็จประพาสโปรตุเกส

ของ

พระบาทสมเด็จ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากหน้าแรกของหนังสือพิมพ์โปรตุเกส

นันทิยา สว่างวุฒิธรรม

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

กรมศิลปากร

ที่มา : นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๒๙ เล่ม ๑ มีนาคม ๒๕๒๘ หน้า ๗๗ - ๘๕

DIARIO ILLUSTRADO

O REI DE SIÃO

Dr. Mello

Dinheiro

ข่าวหน้าแรก ของหนังสือพิมพ์ ดิอารีโอ อิลลุสตราดู (Diario Illustrado) ฉบับวันที่ ๒๐ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๑

บทนำ

เมื่อมหาอำนาจตะวันตกแผ่ลัทธิจักรวรรดินิยมเข้ามาในแถบเอเชีย ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิรูปบ้านเมืองในทุก ๆ ด้าน เพื่อให้เจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศ ทรงนำอารยธรรมตะวันตกเข้ามาดัดแปลงใช้ในเมืองไทย โดยทรงดำเนินการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน ทรงปรับปรุงการทหาร การคมนาคม การศาล ฯลฯ ตลอดจนถึงการดำเนินนโยบายทางการทูตเพื่อให้พ้นภัยการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก คือ อังกฤษ และฝรั่งเศส

การเสด็จประพาสต่างประเทศ ก็เป็นนโยบายหนึ่งที่ทรงนำมาใช้เพื่อ "ความอยู่รอด" ของประเทศชาติ หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศใกล้เคียง คือ สิงคโปร์ อินเดีย และชวามลายู แล้วทรงนำเอาความเจริญที่ทอดพระเนตรในบ้านเมืองแถบนั้นมาดัดแปลงปรับปรุงบ้านเมือง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ หลังจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ พระองค์ได้เสด็จประพาสยุโรปเป็นครั้งแรก ด้วยทรงมีพระราชดำริว่า "การเสด็จประพาสเมืองต่างประเทศดังได้เสด็จมาแล้ว แม้เมืองเหล่านั้นเป็นแต่เมืองขึ้นของมหาประเทศ ซึ่งอยู่ในทวีปยุโรป ก็ยังเป็นเหตุให้เกิดการเจริญรุ่งเรืองแก่พระราชอาณาจักรได้เป็นอันมาก ถ้าเสด็จได้ถึงมหาประเทศทั้งหลาย ประโยชน์ย่อมจะมีทวีขึ้นหลายเท่า ทั้งที่จะได้ทรงตรวจตราแบบแผนราชการบ้านเมือง แลจะได้ทรงวิสาสะคุ้นเคยกับพระมหากษัตริย์ รัฐบาลแห่งนานาประเทศใหญ่น้อยในทวีปยุโรป เจริญทาง

พระราชไมตรีซึ่งมีต่อกรุงสยามให้เรียบร้อยรุ่งเรืองยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน"[๑]

ในครั้งนี้ได้เสด็จประพาสประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เป็นต้นว่า ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี สวิตเซอร์แลนด์ อิตาลี ออสเตรีย เบลเยียม เนเธอร์แลนด์ เดนมาร์ก สวีเดน โปแลนด์ รัสเซีย ฮังการี สเปน และโปรตุเกส เป็นระยะเวลาถึง ๙ เดือน ทรงได้รับการต้อนรับจากประมุขของชาติต่าง ๆ อย่างสมพระเกียรติ ในฐานะพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรสยาม ในตะวันออกไกล สยามได้เป็นที่รู้จักในหมู่นานาประเทศในยุโรป ว่าเป็นชาติที่เจริญชาติหนึ่งในเอเชีย

การเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกนี้ ได้เสด็จประพาสประเทศโปรตุเกสด้วย หนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งของลิสบอนได้ลงข่าวการเสด็จประพาสอย่างมโหฬารในหน้าแรก ในวันที่เสด็จพระราชดำเนินถึงกรุงลิสบอน เมืองหลวงของประเทศโปรตุเกส เนื้อข่าวนั้นกล่าวถึงการรับเสด็จอย่างมโหฬาร การถวายการต้อนรับของพระเจ้าคาร์ลูส (D. Carlos) และพระราชินี ตลอดจนข่าวการเสด็จพระราชดำเนินตามสถานที่ต่าง ๆ ระหว่างที่ประทับอยู่ที่ประเทศโปรตุเกส เป็นเวลา ๓ วัน คือตั้งแต่วันที่ ๒๑ - ๒๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐) และยังได้ลงข่าวพระราชประวัติของพระองค์ท่าน ประกอบกับการเล่าถึงสภาพบ้านเมือง การเมือง การปกครองของไทยในสมัยนั้นอย่างละเอียดพอสมควร หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ได้ยอมรับยกย่องและสรรเสริญพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า ทรงปรับปรุงบ้านเมืองตามแบบอารยธรรมตะวันตก จนทำให้

---

[๑] ดูร่างศุภอักษร และร่างสารตรา ของกระทรวงมหาดไทย ถึงข้าหลวง เจ้าประเทศราช และผู้ว่าราชการเมือง ทุกหัวเมือง เรื่อง ส่งพระราชกำหนดตั้งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ในกองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **การเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. ๑๑๖ เล่ม ๑** (กรุงเทพฯ : สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๓๙ - ๑๔๑ ผู้แปล.

ไทยเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองมากที่สุดชาติหนึ่งในเอเชีย ดังข้อความที่จะได้แปลจากหนังสือพิมพ์ ดิอาริอู อิลลูสตราดู (Diario Illustrado) หน้า ๑ ฉบับวันที่ ๒๑ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๗[๒]

ผู้แปลแปลจากต้นฉบับ โดยพยายามรักษาอรรถรสเดิมให้มากที่สุด เพื่อสะท้อนให้เห็นทัศนะของหนังสือพิมพ์ฉบับดังกล่าว ที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเมืองไทยในสมัยนั้น และได้ทำเชิงอรรถอธิบายคำบางคำและข้อความบางตอนไว้ด้วย

นันทิยา สว่างวุฒิธรรม

พฤศจิกายน ๒๕๒๗

---

[๒] หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ Dr. GE. de Melo Gouveia ฯพณฯ เอกอัครราชทูตโปรตุเกสประจำประเทศไทย ได้พบที่ร้านหนังสือเก่าในกรุงลิสบอน และนำกลับมาเมืองไทยด้วย — ผู้แปล.

พระมหากษัตริย์แห่งสยาม จุฬาลงกรณ์ ที่ ๑ ที่กรุงลิสบอน

อาณาจักรสยาม ซึ่งพระมหากษัตริย์เสด็จมาถึงโปรตุเกสในวันนี้เป็นประเทศที่น่าสนใจมาก และชวนให้อยากรู้อยากเห็นในหมู่ชาวยุโรป เพราะเหตุว่า โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ไม่เป็นที่รู้จักกันนัก ประเทศนี้ตั้งอยู่ระหว่างดินแดนที่ตกเป็นของฝรั่งเศสและอังกฤษ สภาวะทางการเมืองระหว่างประเทศ ทำให้ดินแดนนี้ลดสถานะความมั่นคงลง

สยามมีประชากรถึง ๕ ล้านคน มีเนื้อที่ ๙๔๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร เมืองหลวงชื่อ กรุงเทพฯ มีประชากร ๒๐๐,๐๐๐ คน ถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะเป็นประเทศที่เป็นที่ตระหนักกันดีว่ามีความเจริญก้าวหน้ากว่าประเทศอื่น ๆ ในตะวันออกไกล ก็ยังไม่ก้าวหน้าอย่างรวดเร็วเท่ากับอาณาจักรสยาม ที่ซึ่งในระยะ ๒-๓ ปีมานี้ อารยธรรมยุโรปเข้าไปมีบทบาทมากในขั้นชนะขาดลอยทีเดียว นักเรียนสยามจำนวนมากกำลังศึกษาอยู่ในยุโรป และพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบันทรงสนพระทัยและทุ่มเทพระองค์ทำงานเพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญทัดเทียมชาติต่าง ๆ ในยุโรป

พระมหากษัตริย์สยามทรงพระนามว่า จุฬาลงกรณ์ ประสูติเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน ค.ศ. ๑๘๕๓ ได้รับเลือกเป็นพระมหากษัตริย์โดยคณะเสนาบดีที่ปรึกษาราชการแผ่นดินสูงสุด[๓] เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม

---

[๓] หมายถึง ที่ประชุม พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ —ผู้แปล.

ค.ศ. ๑๘๖๘ มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ปีเดียวกัน เนื่องจากในขณะนั้นทรงมีพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษา สมเด็จเจ้าพระยาจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน จนถึงวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๗๓ เมื่อมีพระชนมายุ ๒๐ พรรษา ทรงบรรลุนิติภาวะ ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินก็ได้สิ้นสุดไปตามกฎหมายของสยาม

ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงเป็นนักเรียนที่ฉลาดปราดเปรื่อง เป็นที่ชื่นชมของครูบาอาจารย์ตามแนวการสอนของครูชาวอังกฤษ นางเลียวโนเวนส์ (Mrs.Leonowens) ซึ่งสอนอยู่ในราชสำนักถึง ๗ ปี และครูชาวอเมริกัน หมอจันดเลย์ (Chandler) พระมหากษัตริย์สยามทรงศึกษาการพูดและการเขียนภาษาฝรั่งเศสและภาษาอังกฤษได้คล่องแคล่วอย่างน่ามหัศจรรย์ เป็นที่ประหลาดใจในหมู่ชาวยุโรปทั้งหลายที่รับใช้อยู่ในราชสำนัก

พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถยิ่งในด้านวรรณคดี ที่ห้องสมุดในราชสำนักในกรุงเทพ ฯ มีหนังสือ วารสารของโลกเก่าและโลกใหม่[๔] ที่มีชื่อเสียงทุก ๆ เล่ม ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ในแต่ละวันแวดล้อมด้วยเหล่าพระสหายที่โปรดปราน อภิปรายถกเถียงกัน เรื่องข่าวที่สำคัญทางการทหารและทรงวิพากษ์วิจารณ์ความเห็นเกี่ยวกับอารยธรรมอย่างเต็มที่ และในกรณีที่เป็นเรื่องใหม่ ๆ แล้ว จะทรงศึกษาอย่างลึกซึ้ง

---

[๔] โลกเก่า น่าจะหมายถึง ประเทศในทวีปยุโรปและเอเชีย ส่วนโลกใหม่ หมายถึงดินแดนอเมริกาและแอฟริกา —ผู้แปล.

ระหว่างที่ทรงปกครองบ้านเมือง ทรงวางรากฐานการปฏิรูปบ้านเมืองหลายด้านในรัฐบาลสยาม เช่น ทรงลดจำนวนทาสซึ่งเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ไม่จำเป็น และเป็นภาระอันหนักหน่วง และทรงยกเลิกไปในที่สุด ทรงปฏิรูปการคมนาคม สร้างถนนหนทางเพื่อความสะดวกในการค้าขายภายใน ทรงวางรากฐานการไปรษณีย์ การโทรคมนาคมระหว่างกรุงเทพ ฯ กับจีน และกับชาติตะวันตก

การปฏิรูปสำคัญที่ทรงกระทำ ได้แก่ การประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่ง และระบบการศาลใหม่ การออกกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาของราษฎร การให้เสรีภาพในทางศาสนา การสร้างโรงพยาบาลที่สำคัญ การสร้างพิพิธภัณฑ์ที่มีชื่อเสียง การซ่อมแซมวัดวาอารามหลายแห่ง และการปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดิน

พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๕ แห่งราชวงศ์นี้ ทรงมีพระสติปัญญาสูง และทรงมีพระปรีชาสามารถมากที่สุดในตะวันออกไกล และเป็นผู้ที่ทำงานหนักที่สุดในกรุงเทพฯ ทรงตื่นพระบรรทมแต่เช้าตรู่อย่างสม่ำเสมอ แล้วทรงอุทิศเวลาหลายชั่วโมงในตอนเช้าเพื่อการศึกษาข่าวสารบ้านเมือง

นับตั้งแต่การทิวงคตของสมเด็จเจ้าพระยาผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน[๕] เป็นต้นมา งานที่สำคัญ ๆ ทั้งหลายในราชสำนัก ซึ่งเคยมอบหมายให้ชาวต่างประเทศทำนั้น ได้มาอยู่ในความรับผิดชอบของเจ้านายต่าง ๆ ซึ่งได้รับมอบหมายให้ทำงานเช่นเดียวกับขุนนางอื่น ๆ เนื่องจากทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่กระตือรือร้น และทำงานหนัก

---

[๕] สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) —ผู้แปล.

จึงทรงเกลียดผู้เกียจคร้าน และมีพระประสงค์ให้ข้าราชบริพารของพระองค์ทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จรวดเร็ว

ทรงปูนบำเหน็จความชอบแก่ผู้ที่ทำความดี และมุ่งพัฒนาประเทศ ทำนุบำรุงประชาราษฎร์ ในขณะเดียวกัน ทรงกระตุ้นให้ผู้ที่บกพร่องต่อหน้าที่อยู่ให้มีความรับผิดชอบต่องานเพิ่มมากขึ้น

องค์รัชทายาทแห่งสยาม ได้เสด็จมากับพระราชบิดาเยือนกรุงลิสบอนในครั้งนี้ด้วย ทรงพระนามว่า มหาวชิราวุธ ได้รับการสถาปนาเป็นรัชทายาท ขณะที่ทรงศึกษาอยู่ที่อังกฤษ เมื่อปี ค.ศ. ๑๘๙๕ สืบแทนรัชทายาทองค์เดิม[๖] ที่ประชวรสิ้นพระชนม์ไปแล้ว

รัชทายาทองค์ที่แล้วนั้น ทรงเป็นพระราชโอรสของพระมหากษัตริย์และพระราชินีสว่างวัฒนา ประสูติเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๗๘

ในสมัยก่อนนั้น พระมหากษัตริย์ เป็นตำแหน่งที่ได้รับการแต่งตั้งและสืบสายโลหิต พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจและพระราชสิทธิในการแต่งตั้งผู้สืบราชสมบัติองค์ต่อไปได้

ในปี ค.ศ. ๑๘๘๗ พระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบันทรงกำหนดว่าการสืบราชสันตติวงศ์จะต้องเป็นไปโดยการสืบสายโลหิต ด้วยเหตุนี้จึงนำมาสู่ประกาศที่ว่า เจ้าชายวชิราวุธ จะทรงเป็นรัชทายาทองค์ต่อไป ทรงศึกษาอยู่ที่อังกฤษจนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๘๙๑[๗] ซึ่งเป็นปีที่มีพระราชพิธียิ่งใหญ่ฉลองการสถาปนาครั้งนี้อย่างเป็นทางการในกรุงเทพมหานคร

---

[๖] สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร —ผู้แปล.

[๗] น่าจะเป็นปี ค.ศ. ๑๙๐๒ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ซึ่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารทรงสำเร็จการศึกษาและเสด็จนิวัติพระนคร — ผู้แปล.

พระมหากษัตริย์แห่งสยามทรงมีพระวรกายเล็ก พระฉวีสีทองแดง พระเนตรส่อแววเฉลียวฉลาด พระพักตร์แสดงถึงความกระตือรือร้น และความคล่องพระองค์อย่างหาที่เปรียบไม่ได้

หลายเดือนก่อน ทรงตัดสินพระทัยที่จะเสด็จประพาสยุโรป เพื่อศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของประเทศเรา อย่างใกล้ชิด และเสด็จประพาสทุก ๆ แว่นแคว้น เสด็จมาจากกรุงเทพฯ ด้วยเรือพระที่นั่ง มหาจักรี ลำมโหฬาร พร้อมด้วยขบวนตามเสด็จ ขบวนใหญ่ ทรงขึ้นฝั่งที่เมืองเวนิสเมื่อเดือนพฤษภาคมที่ผ่านมา ได้เสด็จประพาสอิตาลี ออสเตรีย เยอรมนี รัสเซีย เบลเยียม สวิตเซอร์-แลนด์ เนเธอร์แลน เดนมาร์ก อังกฤษ และสเปนแล้ว

ขอต้อนรับพระราชอาคันตุกะของเรา สู่ประเทศโปรตุเกส

เมืองเซวิลย่า (Sevilha) วันที่ ๒๐ ตุลาคม : จากหนังสือพิมพ์ ดิอาริอู (Diario) ที่สถานีรถไฟ ขบวนเกียรติยศอันยิ่งใหญ่มาส่งเสด็จ พระมหากษัตริย์แห่งสยาม มายังกรุงลิสบอน รถไฟพระที่นั่งออก เมื่อเวลา ๑๘.๑๐ นาฬิกา

ข่าวแจ้งว่า เสด็จถึงกรุงลิสบอน วันนี้ [๔] เวลาเช้า ๑๑.๐๐ นาฬิกา

ที่พรมแดนเมืองบาดาจูส (Badajoz) ขุนนางผู้รักษาราชการ ชายแดน (Srs.Marquez da Fronteira) คือ โรแบร์โต อีเวนส์ (Roberto lvens) และแอนโตนิโอ ปารตี (D.Antonio Party) เป็นผู้แทนของ

---

[๔] วันที่ ๒๑ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๘ — ผู้แปล.

พระมหากษัตริย์ ที่ปรึกษาออกุสโต โจเซ่ ดา คูนยา (Augusto José da Cunha) เป็นผู้แทนรัฐบาล และแอนโตนิโอ เดอ วาสเซนเซลลูซ ปอรโต (Antonio de Vascencellos Porto) จูอาว เฟไรรา เดอ เมสกิตา (João Ferreira de Mesquita) และดร.อาริออสโต เดอ โมนีอาดา (Dr.Ariosto de Moneada) ผู้แทนของบริษัทรถไฟหลวง ร่วมมาในขบวนรถไฟเมื่อคืนวานนี้ ชาปุย (O Sr. Chapuy) ผู้อำนวยการบริษัทรถไฟหลวงได้ร่วมติดตามเสด็จด้วยจนกระทั่งถึงชุมทางรถไฟ

จะทรงประทับอยู่ที่เมืองหลวง[๙] จนกระทั่งถึงวันเสาร์ที่ ๒๓ และจะทรงออกเดินทางไปเมืองบาเซเลนา เวลา ๕ ทุ่ม เพื่อทรงโดยสารเรือไปยังเมืองเนเปิล ร่วมกับขบวนตามเสด็จพระราชดำเนิน จะทรงหยุดพักผ่อนที่เมืองเนเปิล แล้วประทับเรือมหาจักรีเสด็จกลับกรุงเทพฯ อย่างรวดเร็ว

ในวันนี้มีขบวนเกียรติยศตั้งแถวรับเสด็จในท้องถนน ภายใต้การบังคับบัญชาของ ท่านเคาต์ เซา แจนนูอาริโอ (S. Januario)

กองทหารม้าอันประกอบด้วย กองพันที่ ๒ และที่ ๔ ภายใต้การบังคับบัญชาของ ท่านนายพลแดนตัซ บาราโซ (Sr. Coronel Dantas Baracho) ตั้งแถวที่จัตุรัส คาม็อซ (Largo de Camões) หันไปทางทิศใต้ และที่ถนนสายเหนือและสายตะวันออก จัตุรัส ด็องเปดรู (Praça de D.Pedro) หันหน้าไปทางทิศใต้และตะวันออกเฉียงใต้

กองทัพเรือประกอบด้วย ทหารเรือ ๕๐๐ คน ตั้งแถวรับเสด็จที่ถนนออกุสตา (Augusta) หัวแถวตั้งแต่ถนนไบเตซกา (Bitesga) จน

---

[๙] กรุงลิสบอน — ผู้แปล.

ถึงถนนวิคตอเรีย (Victoria)

กองพลที่ ๑ ประกอบด้วย กองพันทหารช่างและกองทหารราบที่ ๕ ซึ่งตั้งแถวตั้งแต่ถนนวิคตอเรีย จนถึงหัวโค้งถนนออกุสตา (Arco da Rua Augusta) ภายใต้การบังคับบัญชาของนายพลเลนคาสท-เตอร อี เมเนซีส (Sr. General Lencastre e Menezes)

ที่ เตไรรู ดู ปาซู (Terreiro do Paço) มีกองทัพทหารปืนใหญ่ที่ ๑ ควบคุมปืนใหญ่ ๒ กระบอก ที่ตั้งไว้ที่ถนนด้านใต้ของจัตุรัสเพื่อยิงสลุต

กองพลที่ ๒ กองทหารราบ ภายใต้การควบคุมของนายพลบาราดาส เกไรรู (Sr. General Barradas Guerreiro) ประกอบด้วยกองพันทหารราบที่ ๒ และที่ ๗ ตั้งแถวในถนนออยรู (Oiro) และถนนเซานิโคเลา (S. Nicolau) หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ตั้งแต่จัตุรัสปราซา ดู คอมแมรซิโอ (Praça do Comercio) จนถึงจัตุรัส ลารกุ ดา บัว ออรา (Largo da Boa Hora)

กองพลที่ ๓ ภายใต้การควบคุมของนายพลกายารดู (Sr. General Galhardo) ประกอบด้วยกองพันล่าสังหารที่ ๒ และกองทหารราบที่ ๑๖ ตั้งแถวที่ถนนอาลมาดา (Almada) ตั้งแต่ถนนเซานิโคเลาแผ่กระจายมาถึงถนนกาแรท (Grarette) จนถึง ถนนไปวา เดอ แอน-ดราดา (Paiva de Andrada)

ทหารรักษาศาลาว่าการเทศบาล ตั้งแถวตามถนนอันโตนิโอ มาริอู การ์โดโซ (Antonio Mario Cardoso) จนกระทั่งถึงโรงแรมบรากันซา (Bragança)

ทหารม้าที่รักษาศาลาว่าการเทศบาล จะนำหน้าขบวนเสด็จ

ของพระมหากษัตริย์สยามร่วมกับกองพลทหารม้า

ตามพระบัญชาของพระมหากษัตริย์สยาม กองทหารม้าถือหอก กองหนึ่งเป็นกองอารักขาถวายพระเกียรติยศ เมื่อเสด็จออกจากโรงแรมบรากันซาไปสถานีรถไฟไกซ์ ดู โซเดร้ (Caes do Sodré)

วันนี้พระมหากษัตริย์แห่งสยามเสด็จไป กาสไกส์ช โดยรถไฟพระที่นั่งขบวนพิเศษ เพื่อไปเข้าเฝ้าพระราชินี ๒ พระองค์ ซึ่งทรงคอยรับเสด็จอยู่ที่นั้น เมื่อเวลา ๑๔.๐๐ นาฬิกา พรุ่งนี้จะมีการถวายพระกระยาหารค่ำในที่ประทับ เพื่อเป็นเกียรติแก่พระมหากษัตริย์สยาม

เจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายพลเรือนและทหารที่ถูกเชื้อเชิญมาเมื่อวานนี้ปรากฏตัวในวันนี้ด้วยชุดเครื่องแบบเต็มยศ เมื่อเวลาเช้า ๑๑.๐๐ นาฬิกาที่สถานีรถไฟรุสซิโอ (Estação do Rocio) เพื่อร่วมถวายการต้อนรับเมื่อพระมหากษัตริย์สยามเสด็จพระราชดำเนินถึง กองดุริยางค์และแตรฟัลฟาของกองทหารรักษาพระนคร บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีของสยาม[๑๐]ขณะที่เสด็จพระราชดำเนินผ่าน

---

[๑๐] เพลงสรรเสริญพระบารมีนี้น่าจะเป็นเพลงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ผู้ชำนาญเพลงไทยและครูแตรชาวตะวันตก ร่วมกันประพันธ์ขึ้นเพื่อใช้แทนเพลง ก็อด เซฟ เดอะควีน (God Save the Queen) ที่เคยใช้เป็น "**เพลงคำนับรับเสด็จ**"มาแต่เดิม ดูรายละเอียดใน *ประกาศสำนักพระราชวังเรื่องระเบียบการบรรเลงดุริยางค์ในการพระราชพิธีหรือพิธีการต่าง ๆ และคำชี้แจงของกรมศิลปากรเรื่องการใช้เพลงเกียรติยศพร้อมด้วยประวัติเพลงชาติและเพลงสรรเสริญพระบารมี* (นครหลวงกรุงเทพธนบุรี, ๒๕๑๕. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายสอาด สิงหพรรค ณ เมรุวัดสระเกศ วันที่ ๘ มิถุนายน ๑๕๑๕), หน้า ๓๓ - ๓๘ —ผู้แปล.

ในงานเฉลิมฉลองเพื่อเป็นเกียรติแด่พระราชอาคันตุกะที่พระราชวังอาจูดา (Paço da Ajuda) วันนี้ จัดเตรียมไว้ ๑๓๐ ที่นั่ง นอกจากมีพระมหากษัตริย์โปรตุเกสและพระราชินี เจ้าชายอัลฟองโซ (O Sr. Infant d. Alfonso) พระมหากษัตริย์แห่งสยาม พระราชวงศ์แห่งสยาม และผู้ตามเสด็จพระมหากษัตริย์สยามแล้ว ยังมีเหล่ารัฐมนตรีและภริยา คณะเอกอัครราชทูตประเทศต่าง ๆ และภริยา คณะที่ปรึกษาของประเทศและภริยา ขุนนางชั้นสูงแห่งราชสำนัก ประธานสภาผู้แทนราษฎร เทศมนตรี และประธานศาลสูงสุด ผู้บัญชาการทหาร ข้าราชการชั้นสูง คณะรัฐบาล ฯลฯ ร่วมงานครั้งนี้ด้วย

ที่มาดริด

ในช่วงสุดท้ายที่ประทับที่เมืองมาดริด พระมหากษัตริย์สยามเสด็จทอดพระเนตรพิพิธภัณฑ์หลายแห่ง

ที่พิพิธภัณฑ์ปืนใหญ่ ทรงโปรดปรานมาก ทรงลงพระปรมาภิไธยในสมุดเยี่ยม และมีพระราชหัตถเลขาแสดงความชื่นชมลงไว้เป็นข้อความภาษาสยามด้วย

องค์รัชทายาททรงลงพระนามไว้เป็นภาษาฝรั่งเศส

พระราชินีผู้สำเร็จราชการร่วมด้วยพระราชอาคันตุกะทั้งหลายเสวยน้ำชา เมื่อบ่ายวันจันทร์ในพระราชวังกินตา (Quinta) ที่ ปารดู (Pardo)

ตามข่าวหนังสือพิมพ์ของเมืองมาดริด ขบวนเสด็จอันยิ่งใหญ่ได้เคลื่อนมาจนถึงพระราชวังที่ประทับ เป็นขบวนราชรถเทียมลา

ที่สง่างามคันละ ๘ ตัว คนขับราชรถนั้นแต่งกายเต็มยศอย่างสวยงาม

พระมหากษัตริย์สยามเสด็จพระราชดำเนินประพาสพระราชวังของสภาซีเนต และสภาสูงด้วย (Os Palacios do Senado e Congresso) ทรงขอบพระทัยเหล่าประมุขของพระราชวังนั้น ด้วยการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ อันเป็นที่เชิดชูยิ่ง ช้างเผือก (สยาม) (a gran-cruz do Elephante branco do Sião)รวมทั้งแก่เจ้าหน้าที่ประจำพระราชสำนักนั้นบางคนด้วย ตามประเพณีของราชสำนักสยาม[๑๑]

นอกจากนี้ ทรงพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดแก่นายกรัฐมนตรีและคณะบริหารของเมืองมาดริดด้วย

องค์สันตปาปาทรงมีพระราชหัตถเลขาเบื้องหลังภาพที่พระราชทานแด่พระมหากษัตริย์สยาม ดังมีข้อความที่ยกมาจากพระคัมภีร์ว่า *"เราเห็นดวงดาวอันรุ่งโรจน์ในบูรพาทิศ"* (Vidimus ejus stellam in Orient)

---

[๑๑] คำแปลพระราชโทรเลขที่มีมาถึง สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม รศ. ๑๑๖ ว่า พระองค์ได้ถวายตรามหาจักรี แด่ควีนรีเยนต์และพระเจ้าแผ่นดินสเปน —ผู้แปล.

ที่เซวิลย่า

พระมหากษัตริย์แห่งสยาม เสด็จประทับที่เมือง อัลกันซาร์ (Alcanzar) ที่มีชื่อเสียงเลื่องลือว่างดงามมากของสเปน ถึงแม้ว่าเป็นที่รู้กันว่าจะไม่ทรงประทับค้างคืนที่เมืองนี้ก็ตาม ได้มีการจัดเตรียมการรับเสด็จอย่างมโหฬาร

ห้องที่เลือกจัดให้ประทับนั้น เคยเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์สเปน เมื่อครั้งที่ประทับอยู่ที่เซวิลย่า

ห้องบรรทมที่จัดไว้สำหรับองค์รัชทายาทนั้น ก็เป็นห้องประทับของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์น้อย (Rei Affonso XIII) ซึ่งประทับร่วมกับพระราชมารดาในครั้งนั้น

เมืองเซวิลย่าได้ส่งดอกไม้อันสวยสดงดงามที่คัดเลือกมาจากสวนสาธารณะต่าง ๆ ของเมือง เพื่อมาประดับประดาที่เมืองอัลกันซาร์นี้

หลังจากเสด็จประพาสเมืองและสถานที่สำคัญแล้ว ได้ทรงออกเดินทางมากรุงลิสบอน เมื่อวันที่ ๒๐[๑๒]

---

[๑๒] วันที่ ๒๐ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๗ – ผู้แปล.

ภาคผนวก ๑๐

การปรับปรุงหมู่บ้านโปรตุเกส

การดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานบ้านนักบุญเปโตร (โบสถ์ของคณะโดมินิกัน) ได้เริ่มขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๒๗ โดยทางสถานทูตโปรตุเกสประจำประเทศไทยได้ให้ความสนับสนุนทางด้านการเงินด้วยการติดต่อกับมูลนิธิกุลเบงเกียนแห่งประเทศโปรตุเกส โครงการนี้เป็นโครงการที่ดำเนินการติดต่อมาจากงานเฉลิมฉลอง ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งทางสถานทูตโปรตุเกสประจำประเทศไทยได้ให้ความร่วมมือโดยเน้นทางด้านวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศ เช่น การจัดพิมพ์เอกสารความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสกับประเทศไทย คือ Thailand and Portugal 470 Years of Friendship, Early

สภาพโบราณสถานก่อนการขุดแต่ง

Portuguese Account of Thailand, Portugal ET Thailandia จากนั้นจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญของชุมชนในอดีตของโปรตุเกสในประเทศไทย จึงได้มีการสำรวจและทำโครงการปรับปรุงหมู่บ้านโปรตุเกสขึ้น โดยคณะดำเนินงานทางฝ่ายไทย คือ หน่วยศิลปากรที่ ๑ กองโบราณคดี กรมศิลปากร การดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานแห่งนี้ใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๑,๘๐๐,๐๐๐ บาทเศษ จากความช่วยเหลือของมูลนิธิกุลเบงเกียนดังกล่าว การขุดแต่งได้ดำเนินขึ้นในเดือนมีนาคม โบราณสถานแห่งนี้เดิมคือ โบสถ์ของคณะโดมินิกัน ซึ่งเป็นโบสถ์แห่งแรกของชาวโปรตุเกสที่มาอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยา แต่ปัจจุบันชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ซึ่งยังคงสืบทอดทางด้านวัฒนธรรมการนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกอยู่ เรียกกันโดยทั่วไปว่า **บ้านนักบุญเปโตร** จากการดำเนินการขุดแต่ง ได้พบหลักฐานโบราณวัตถุต่าง ๆ มากมาย เช่น เหรียญรูปเคารพในศาสนา ซึ่งทำเป็นรูปพระเยซูถูกตรึงบ้าง รูปพระแม่มาเรียอุ้มพระบุตรบ้าง กางเขน ลูกประคำ เครื่องประดับ และเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เตารีด เครื่องถ้วยชาม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องถ้วยของจีน และได้พบโครงกระดูกเป็นจำนวนมากถึง ๒๕๔ โครง โครงกระดูกเหล่านี้ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านโครงกระดูกได้ตรวจวิเคราะห์ และพบว่ามีทั้งที่เป็นชาวยุโรปและชาวเอเชีย กับได้พบสาเหตุของการตายด้วยสาเหตุต่าง ๆ กัน คือ ถูกทำร้าย เกิดจากสาเหตุของการเป็นโรค เช่น โรคหนอง (Ostiomylitis) โรคเลือด ซึ่งพบในโครงกระดูกหลายโครง ที่มีลักษณะกะโหลกศีรษะหนากว่าปกติ และอาจจะเกิดจากสาเหตุของการตายด้วยโรค

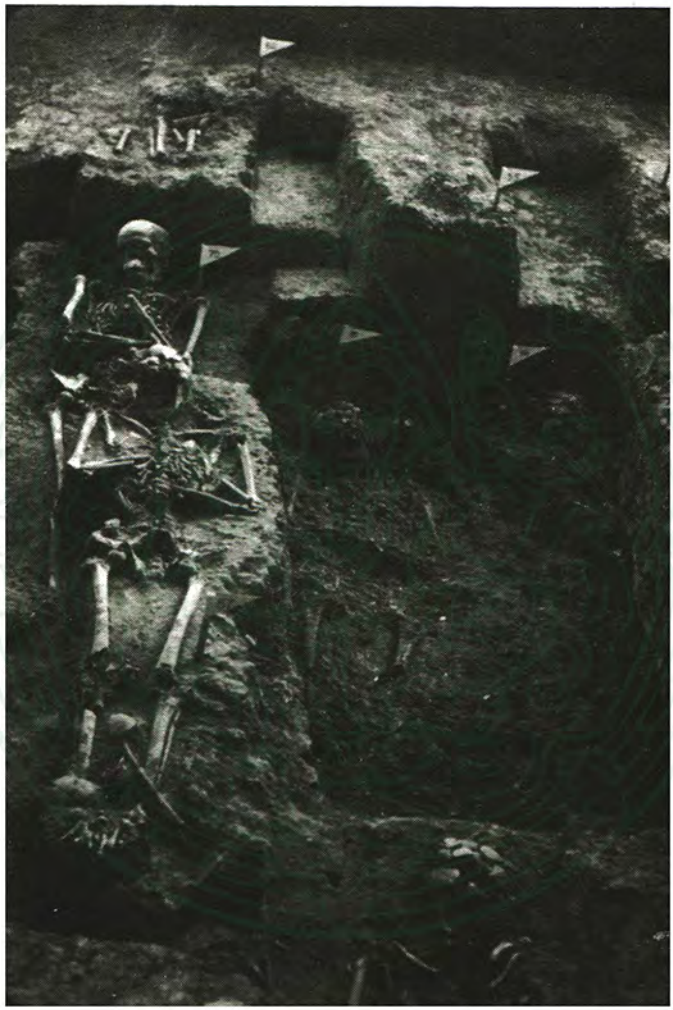

โครงกระดูกที่ขุดพบจำนวนหนึ่ง

การวิเคราะห์โครงกระดูกโครงหนึ่ง ของคณะ ศจ. ดร. สุด แสงวิเชียร

ไข้ทรพิษ ซึ่งในพงศาวดารและบันทึกของบาทหลวงชาวฝรั่งเศส กล่าวว่ามีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก โครงกระดูกที่พบว่าอาจจะเกิดจากสาเหตุการตายด้วยโรคไข้ทรพิษนี้ จะถูกฝังอย่างซับซ้อนไม่เป็นระเบียบ

ในส่วนของอาคารโบราณสถาน เมื่อทำการขุดแต่งเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงปรากฏร่องรอยรากฐานอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง - ยาว ๔๐ × ๖๐ เมตร มีบันไดทางขึ้นทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ ตัวอาคารหันหน้าออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณด้านหน้าของอาคารใช้เป็นสุสาน ซึ่งทำให้มีลักษณะที่แปลกออกไปจากโบสถ์

ในศาสนาคริสต์โดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งมักจะมีสุสานอยู่ทางด้านหลังหรือด้านข้างของตัวโบสถ์ นอกจากจะพบโครงกระดูกถูกฝังอยู่ในบริเวณที่เป็นสุสาน ด้านหน้าอาคารหลังนี้ยังพบโครงกระดูกในตัวอาคารด้วย สันนิษฐานว่าโครงกระดูกที่ถูกฝังอยู่ติดกับแท่นทำพิธีภายในโบสถ์ จะเป็นโครงกระดูกของบาทหลวงที่ประจำอยู่ที่โบสถ์แห่งนี้ เพราะเป็นประเพณีปฏิบัติโดยทั่วไปของชาวคาทอลิก ที่จะฝังศพของบาทหลวงไว้ภายในตัวอาคารใกล้ ๆ กับแท่นทำพิธี

ตัวอาคารส่วนทางด้านหลังทำเป็นที่อยู่อาศัยของบาทหลวง ลักษณะเป็นรูปตัวยู (U) ส่วนตรงกลางทำเป็นสวนหย่อมขนาดเล็ก มีบ่อน้ำพุอยู่ตรงกลางสวน ที่พักนี้จะแบ่งออกเป็นห้อง ๆ มีทั้งห้อง

รากฐานของอาคารโบสถ์ของคณะโดมินิกัน

เก็บของและห้องครัว ซึ่งยังมีส่วนของเตาผิงเหลือให้เห็นอยู่ พื้นที่ส่วนทางด้านหลังของตัวโบสถ์เป็นท้องทุ่งนา มีลำคูเล็ก ๆ กั้นเป็นอาณาเขตโดยรอบตัวหมู่บ้าน ส่วนปลายของลำคูทั้งสองด้านจะเชื่อมติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา

จากการขุดแต่งที่ได้พบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมากนี้ แสดงให้เห็นถึงสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวโปรตุเกสในกรุงศรีอยุธยาได้เป็นอย่างดี โครงการต่อไปคือการบูรณะโบราณสถานแห่งนี้ให้เห็นภาพอย่างชัดเจน และสร้างโครงหลังคาคลุมตัวอาคารโบราณ-สถาน และส่วนที่เป็นสุสานที่อยู่ด้านหน้าด้วย เพื่อป้องกันการทำลายของฝน การจัดทำระบบระบายน้ำจากเขตโบราณสถานในฤดูน้ำท่วม การอนุรักษ์โครงกระดูกให้อยู่ในสภาพเดิม สร้างอาคารพิพิธภัณฑ์เพื่อจัดแสดงโบราณวัตถุที่พบจากการขุดแต่ง แสดงนิทรรศการเพื่อผู้เที่ยวชมจะได้ทราบเรื่องราวของชาวโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยา และสร้างอาคารอเนกประสงค์เพื่อเป็นสถานที่ติดต่อประชาสัมพันธ์ จำหน่ายของที่ระลึก เครื่องดื่ม และอาหาร สร้างเขื่อนเพื่อป้องกันตลิ่งริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา รวมทั้งการปรับปรุงทางด้านภูมิศาสตร์สถาปัตยกรรม เพื่อให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงามอีกด้วย

ที่มา : กองโบราณคดี กรมศิลปากร

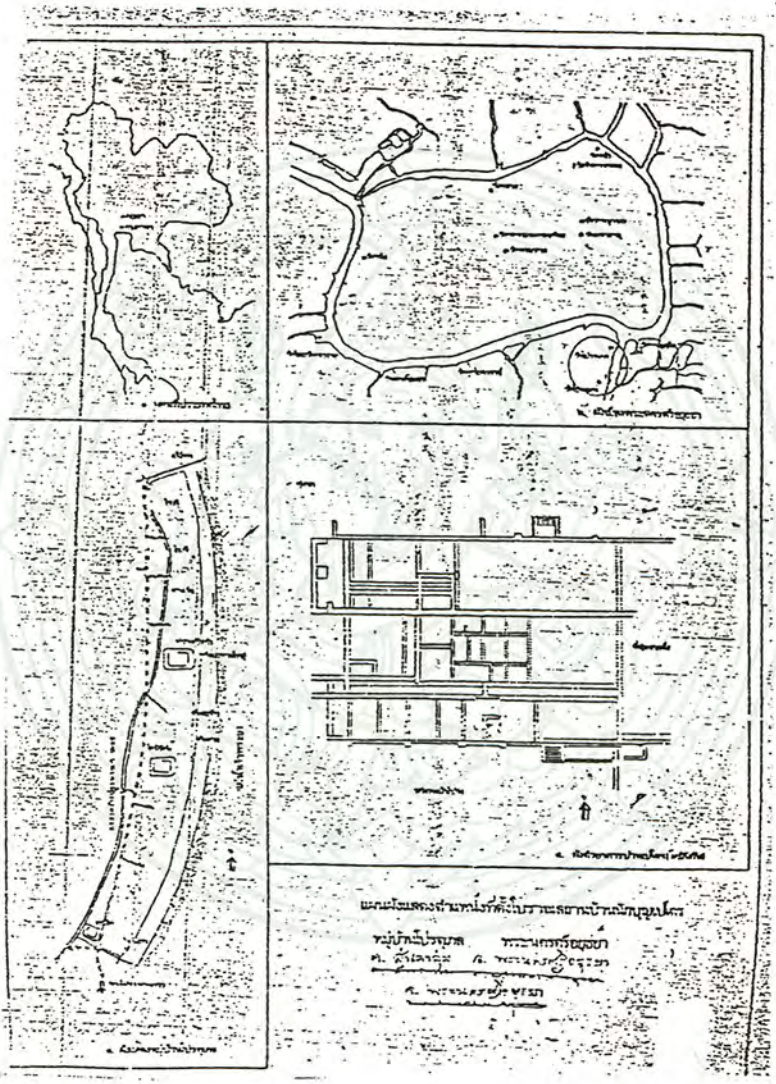

แผนผังแสดงตำแหน่งที่ตั้งโบราณสถานบ้านนักบุญเปโตร หมู่บ้านโปรตุเกส ตำบลสำเภาล่ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คณะกรรมการจัดทำหนังสือแปล

๑. นายสาโรช บัวศรี	ประธานกรรมการ
๒. นายธนู แสวงศักดิ์	รองประธานกรรมการ
๓. นายกมล สุดประเสริฐ	รองประธานกรรมการ
๔. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	กรรมการ
๕. นายสละ ทศานนท์	กรรมการ
๖. นางแม้นมาส ชวลิต	กรรมการ
๗. นายเดโช สวนานนท์	กรรมการ
๘. นายผดุง ปัทมะศังข์	กรรมการ
๙. นายประโมทย์ ไชยกิจ	กรรมการ
๑๐. นายทองสุก เกตุโรจน์	กรรมการ
๑๑. นางสาวธรรมนูญ โรจนะบุรานนท์	กรรมการ
๑๒. นายปัญญา สมบูรณ์ศิลป์	กรรมการ
๑๓. นางสาวจำเรียง ภาวิจิตร	กรรมการ
๑๔. นางสาวิตรี สุวรรณสถิตย์	กรรมการ
๑๕. ผู้อำนวยการกองแปลและวิเทศสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	กรรมการ
๑๖. ผู้แทนองค์การค้าของคุรุสภา	กรรมการ
๑๗. นางสาวจินตนา ใบกาซูยี	กรรมการและเลขานุการ
๑๘. นางจารุดี ผโลประการ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๙. นางสาวจุฑารัตน์ สุขสถิตย์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ผู้แปล	นางลินจง สุวรรณโภคิน
ผู้ตรวจ	นางแม้นมาส ชวลิต
ผู้ออกแบบปก	นายวิชัย เพชร์ตะคุ
บรรณาธิการที่ปรึกษา	นางสาวจินตนา ใบกาซูยี
บรรณาธิการ	นางวรรณี จันทรศิริ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว นายวิเวก ปางพุฒิพงศ์ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๓๑